GODTROSFÖRVÄRV AV STÖLDGODS?

Betänkande av Godtrosförvärvsutredningen

SOU
1995:52

GODTROSFÖRVÄRV AV STÖLDGODS?

Betänkande av Godtrosförvärvsutredningen

SOU
1995:52

4

Statens offentliga utredningar
1995:52
Justitiedepartementet

Godtrosförvärv av stöldgods?

Betänkande av Godtrosförvärvsutredningen
Stockholm 1995

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes, Offentliga Publikationer, på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningskontor.

Beställningsadress: Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Fax: 08-20 50 21
Telefon: 08-690 90 90

Svara på remiss. Hur och Varför. Statsrådsberedningen, 1993.
- En liten broschyr som underlättar arbetet för den som skall svara på remiss.

Broschyren kan beställas hos:
Regeringskansliets förvaltningskontor
Arkiv- och informationsenheten
103 33 Stockholm
Fax: 08-790 09 86
Telefon: 08-763 24 81

Graphic Systems AB, Malmö 1995

ISBN 91-38-13954-5
ISSN 0375-250X

Till statsrådet och chefen för Justitiedepartementet

Genom beslut den 26 augusti 1993 bemyndigade regeringen det statsråd i Justitiedepartementet som hade till uppgift att föredra ärenden om civilrätt att tillkalla en särskild utredare för att se över lagen (1986:796) om godtrosförvärv av lösöre.

Med stöd av bemyndigandet förordnades hovrättslagmannen Barbro Hegrelius Jonson som särskild utredare fr.o.m. den 1 november 1993. Som sakkunniga i utredningen förordnades fr.o.m. samma dag kanslirådet Per-Anders Broqvist och professorn Torgny Håstad. Som experter förordnades verksjuristen Thomas Adlercreutz, direktören E.O. Holm, polisintendenten Ann-Marie Orler, avdelningsdirektören Kerstin Risshytt och försäkringsjuristen Märta-Lena Schwaiger.

Till sekreterare förordnades hovrättsrådet Boel Havelius.

Utredningen har antagit namnet Godtrosförvärvsutredningen (Ju 1993:11).

Utredningen får härmed överlämna betänkandet Godtrosförvärv av stöldgods? (SOU 1995:52).

Till betänkandet fogas särskilda yttranden av Thomas Adlercreutz och Märta-Lena Schwaiger.

Utredningens uppdrag är härmed slutfört.

Sundsvall i maj 1995

Barbro Hegrelius Jonson

/Boel Havelius

Innehållsförteckning

ÖVERVÄGANDEN OCH FÖRSLAG

Sammanfattning

Utredningen har haft i uppdrag att såvitt gäller stulen egendom utvärdera tillämpningen av lagen (1986:796) om godtrosförvärv av lösöre och utreda om bestämmelserna bör ändras i syfte att motverka handeln med stöldgods.

Godtrosförvärvslagen bygger på den s.k. exstinktionsprincipen, som innebär att en förvärvare, under förutsättning att han är i god tro, blir ägare till egendomen även om den förvärvas från någon som inte hade rätt att överlåta den. Den beskrivna principen modifieras dock genom att lagen ger den ursprunglige ägaren rätt att få tillbaka egendomen mot lösen.

En huvudlinje i utredningsarbetet har varit att överväga fördelar och nackdelar med en lagstiftning som i fråga om stöldgods baseras på den s.k. vindikationsprincipen i stället för exstinktionsprincipen. En tillämpning av vindikationsprincipen beträffande stöldgods skulle innebära att den bestulnes äganderätt till godset skulle bestå, oavsett om någon annan hade förvärvat egendomen i god tro, och att den bestulne alltså skulle ha rätt att få tillbaka det stulna utan att betala lösen.

Bakgrunden till utredningsuppdraget är att det har gjorts gällande att godtrosförvärvslagen innebär att det är för lätt att göra godtrosförvärv av stöldgods och att lagen inte i tillräckligt hög grad motverkar handeln med sådant gods.

Allmänna förutsättningar för att det skall bli aktuellt att tillämpa godtrosförvärvslagen

En första förutsättning för att det i fråga om stöldgods över huvud taget skall bli aktuellt att tillämpa godtrosförvärvslagen är att det stulna påträffas och kan spåras till den som har blivit bestulen. Varje år sker ett mycket stort antal stölder i vårt land. Merparten av det stulna omsätts på ett okänt sätt och kommer aldrig till rätta så att målsäganden kan göra anspråk på godset. I sådana fall blir det inte aktuellt att tillämpa godtrosförvärvslagen.

Ett ytterligare krav för att lagen skall bli tillämplig är att det

verkligen uppkommer en tvist mellan en målsägande och en förvärvare på grund av att båda gör anspråk på godset. Det förekommer förhållandevis ofta att målsäganden efter att ha fått ut försäkringsersättning inte har något intresse av att få tillbaka det stulna godset, eftersom han då måste betala tillbaka ersättningen. Det förekommer också att försäkringsbolagen, när det är fråga om stöldgods av mindre värde, inte heller gör anspråk på det. Det är inte heller ovanligt att den som godset påträffas hos avstår från det, när han får veta att det är stulet. Inte heller i dessa fall uppkommer någon tvist och det blir inte aktuellt att tillämpa godtrosförvärvslagen.

Indirekt kan lagen dock tänkas ha viss betydelse för omsättningen av stöldgods, även om den inte kommer i tillämpning i det enskilda fallet. Finns det en utbredd uppfattning att det krävs mycket lite för att godtrosförvärv skall anses föreligga, kan detta förmodas bidra till att det blir lättare att avsätta stulet gods.

Tänkbara förklaringar till uppfattningen att godtrosförvärvslagen innebär att det är lätt att göra godtrosförvärv

Utredningen har kunnat konstatera att godtrosförvärvslagen i sin nuvarande utformning ställer stränga krav för godtrosförvärv. För att få en uppfattning om hur lagen tillämpas i domstolarna, har utredningen gjort en enkät till tingsrätterna och hovrätterna. Genom svaren och insända domar har utredningen kunnat konstatera att tvister om godtrosförvärv av stöldgods så gott som aldrig aktualiseras i form av tvistemål. När domstolarna handlägger tvistemål om godtrosförvärv är det oftast fråga om leasing- eller avbetalningsbilar. Domstolarnas praxis i dessa mål innebär att det ställs stränga krav för godtrosförvärv.

Tvister om stulet gods prövas vanligen i samband med att åtal i brottmål väcks mot innehavaren av det påträffade stöldgodset. Åklagaren för i dessa fall målsägandens talan. Vid ett studium av det insända domsmaterialet har utredningen kunnat iaktta att grunden för målsägandens enskilda anspråk och den tilltalades bestridande endast i undantagsfall framgår uttryckligen i dessa mål. Genom att målsägandens anspråk regelmässigt uppfattas som helt avhängigt av om den tilltalade blir dömd för den åtalade gärningen, uppkommer den situationen att målsäganden i praktiken får bifall till sin talan bara när den tilltalade fälls till ansvar. Ogillas åtalet, lämnas målsägandens talan utan bifall, fastän han kanske ofta kunde ha haft goda utsikter till framgång om han i stället hade anfört en rent civilrättslig grund för sitt anspråk. Det finns anledning att tro att det uteblivna bifallet till

målsägandens talan i dessa fall ofta felaktigt uppfattas som en konsekvens av godtrosförvärvslagens innehåll i stället för av den processuella situationen.

När beslag av stulen egendom hävs på grund av att åtal inte väcks, föreligger också en risk för att målsäganden inte får tillbaka den stulna egendomen, trots att han kanske skulle ha haft möjlighet till det om en civilrättslig prövning av hans anspråk hade kommit till stånd. Vid hävandet av beslaget lämnas egendomen som huvudregel tillbaka till den som beslaget skedde hos, även om det har konstaterats att det är fråga om gods som har stulits från målsäganden. Återlämnandet sker i enlighet med de regler som anses gälla i fråga om beslag. Någon civilrättslig prövning av vem som är rätt ägare till godset sker inte i sammanhanget. Det ligger emellertid nära till hands att målsäganden felaktigt drar slutsatsen att saken är prövad enligt godtrosförvärvslagen och att återlämnandet är en konsekvens härav. Utredningen har också kunnat konstatera att det förekommer att poliser och åklagare har uppfattningen att målsägandens enda möjlighet att efter ett hävande av beslag få tillbaka det stulna är att betala lösen enligt godtrosförvärvslagen, och att de lämnar information med detta innehåll till målsäganden. De beskrivna missuppfattningarna kan leda till att målsäganden i onödan avstår från att på civilrättslig väg kräva godset tillbaka eller att han betalar lösen för det, trots att ett godtrosförvärv i godtrosförvärvslagens bemärkelse inte föreligger.

Även om målsäganden emellertid känner till godtrosförvärvslagens rätta innehåll, kan det ofta vara svårt för honom att i praktiken hävda sin rätt i samband med att ett beslag av egendomen hävs. Målsäganden har enligt nuvarande bestämmelser inte någon rätt till underrättelse om hävandet, vilket kan leda till att egendomen lämnas ut till den tidigare misstänkte och avyttras eller undanskaffas innan målsäganden får kännedom om utlämnandet och kan ta ställning till om han bör agera. Även för det fall målsäganden får veta att beslaget hävts, har han inte något rådrum för att hinna vidta åtgärder för att säkra sin rätt.

Utredningen föreslår inte någon särregel om vindikation av stöldgods

Utredningen har övervägt hur en regel om vindikation av stöldgods skulle kunna utformas. Det har inte varit aktuellt att överge exstinktionsprincipen som en generell huvudprincip vid förvärv i god tro. Utgångspunkten för utredningens överväganden har därför varit att en vindikationsregel beträffande stöldgods skulle vara en undantagsregel från den i övrigt gällande huvudregeln, som möjliggör att godtrosförvärv av egendom som obehörigen har frånhänts annan blir

gällande mot den ursprunglige ägaren. En sådan undantagsregel bör enligt utredningens uppfattning inte införas utan att vägande skäl kan anföras för att den skulle ha positiva effekter som kan antas uppväga nackdelarna.

Vid sina överväganden angående utformningen har utredningen konstaterat att en sådan särregel om vindikation skulle kunna utformas på olika sätt. Utredningens studier av utländsk rätt har också givit vid handen att motsvarande regler i andra länder har olika innehåll. Oavsett hur en sådan särregel om vindikation skulle utformas för svensk rätts del, är det emellertid ofrånkomligt att den skulle kunna komma att ge upphov till besvärliga gränsdragningsproblem och föranleda omotiverade skillnader i fråga om fall som utåt sett ter sig likartade. Denna olägenhet talar emot att en sådan särregel tillskapas.

Enligt utredningens bedömning skulle en vindikationsregel inte motverka handeln med stöldgods i större utsträckning än de nuvarande bestämmelserna om godtrosförvärv kan antas göra. Inte heller skulle den lösa de beskrivna svårigheterna för målsäganden att komma till sin rätt i samband med att en brottmålsprocess resulterar i att ett åtal lämnas utan bifall eller då ett beslag hävs.

Utredningens förslag till skärpning av den nuvarande lagen

Någon särregel om vindikation bör alltså enligt utredningens uppfattning inte tillskapas, utan godtrosförvärvslagen bör bibehållas oförändrad vad gäller möjligheten att göra godtrosförvärv även av stöldgods. Utredningen föreslår dock i förtydligande syfte en skärpning av kriterierna för god tro i 3 §, där det enligt den nu gällande lydelsen för god tro krävs att omständigheterna vid förvärvet var sådana att förvärvaren inte borde ha *insett* överlåtarens bristande behörighet. Enligt den föreslagna lydelsen skall krävas att han inte ens borde ha *misstänkt* överlåtarens bristande behörighet.

Utredningen föreslår inte någon ändring av de nu gällande bevisreglerna för god tro, enligt vilka bevisbördan åvilar den urspunglige ägaren endast för det fall denne påstår att förvärvaren faktiskt insåg överlåtarens bristande förfoganderätt, medan det ankommer på förvärvaren att - med bevisstyrkan sannolikt - bevisa omständigheterna vid förvärvet, om det görs gällande att han borde ha misstänkt överlåtarens bristande behörighet.

Andra sätt att öka målsägandens möjlighet att få tillbaka stulet gods

För att minska risken för de beskrivna rättsförlusterna i samband med hävande av beslag, bör målsäganden enligt utredningens uppfattning erhålla en rätt till underrättelse om hävandet. Vidare bör det undersökas närmare om målsäganden före utlämnandet av egendomen kan ges en tidsfrist, som skulle göra det möjligt för honom att vidta åtgärder för att säkra sin rätt. Det får dock anses ligga utanför utredningens uppdrag att framställa ett formligt förslag härom. Genom att utforma målsägandens talan så att det framgår att målsäganden vill ha bifall till sin talan på grund av att den tilltalade inte har gjort ett godtrosförvärv - och alltså oberoende av om den tilltalade döms för den åtalade gärningen eller ej - kan åklagaren öka målsägandens möjlighet att få bifall till sin talan i de fall då ett åtal mot förvärvaren av egendomen ogillas. Domstolarna har också en viktig uppgift att fylla i sammanhanget. I den materiella processledningen ankommer det på dem att utröna vad som åberopas som grund för målsägandens talan, så att det står klart om målsäganden önskar bifall till sin talan endast om den tilltalade döms för det åtalade brottet eller om han gör gällande att hans talan skall bifallas så snart det kan konstateras att den tilltalade inte har gjort ett godtrosförvärv.

Även åklagarna bör göras uppmärksamma på betydelsen av hur målsägandens talan utformas i det aktuella avseendet.

Enligt utredningens uppfattning föreligger det också ett behov av information om lagens rätta innehåll, såväl till allmänheten som till målsägandena, polisen och dem som i sin verksamhet kan komma att förvärva stöldgods, t.ex. pantbankerna och de som handlar med begagnade varor.

Summary

The Commission has had the task of evaluating the application of the Personal Property (Bona Fide) Acquisitions Act (1986:796) to stolen property and of investigating whether the provisions should be altered with a view to counteracting the trade in stolen property.

The Bona Fide Acquisitions Act is based on the principle of extinction, whereby a person acquiring property, so long as he does so in good faith, becomes the owner of the property even if it is acquired from a person who was not entitled to dispose of it. The principle described is modified, however, by the Act entitling the original owner to recover the property in return for payment.

One of the Commission's main concerns has been to consider advantages and disadvantages of legislation based, with regard to stolen property, on the principle of vindication instead of the principle of extinction. Application of the principle of vindication to stolen property would mean that the title in the property would remain with the person from whom it was stolen, regardless of whether it had been acquired in good faith by another, and accordingly that the person from whom the property had been stolen would be entitled to recover it without rendering payment.

The remit has been prompted by the assertion that the Bona Fide Acquisitions Act makes the bona fide acquisition of stolen property too easy and does not do enough to counteract the trade in such property.

General conditions governing the applicability of the Bona Fide Acquisitions Act

A prime condition for the applicability of the Bona Fide Acquisitions Act to stolen property is for the stolen property to be found and to be traceable to the person from whom it was stolen. A very large number of thefts are committed in Sweden every year. Most of the stolen property changes hands in an unknown manner and is never traced in such a way that the complainant can lay claim to it. In cases of this

kind, application of the Bona Fide Acquisitions Act is ruled out.

A further requirement for the Act to be applicable is the actual occurrence of a dispute between a complainant and an acquisitor, due to both of them laying claim to the property. It happens relatively often that, after obtaining insurance compensation, the complainant has no interest in recovering the stolen property, because he would then have to return the compensation. It also happens that insurance companies refrain from demanding repayment where the stolen property concerned is of minor value. Nor is it unusual for the person found in possession of the goods to surrender it on being told that it has been stolen. In these cases again, no dispute arises and there is no question of the Bona Fide Acquisitions Act being applicable.

Indirectly, however, the Act may conceivably have a certain bearing on dealings in stolen property, even if it does not come to be applied to the individual case. If there is a widespread supposition that very little is required in order for acquisition to be deemed in good faith, this may presumably help to facilitate the sale of stolen property.

Possible reasons for the supposition that the Bona Fide Acquisitions Act facilitates acquisitions in good faith

The Commission has been able to establish that the Bona Fide Acquisitions Act, as worded as present, lays down strict requirements for acquisition in good faith. To gauge the manner in which the Act is applied by the courts, the Commission circulated a questionnaire to district/city courts and courts of appeal. From the replies and judgements received, the Commission has been able to establish that disputes concerning the acquisition of stolen property in good faith have hardly ever taken the form of civil proceedings. Most civil litigation concerning acquisition in good faith concerns leasing or hire purchase cars. Judicial practice in these cases implies strict requirements for acquisition in good faith.

Disputes concerning stolen property are normally adjudicated in connection with criminal prosecution of the person found in possession of the stolen property. In these cases, the complainant is represented by the prosecutor. Studying the judicial material supplied, the Commission has been able to observe that it is exceptional for the basis of the complainant's private claim and contestation thereof by the accused to be expressly indicated in these cases. Because the complainant's claim is regularly considered to depend entirely on whether or not the accused is convicted of the alleged criminal offence, a situation arises where, in practice, the complainant's claim is only allowed

when the accused is found guilty. In the event of an acquittal, the complainant's claim is disallowed, even though often he might have had a good chance of success if instead he had pleaded purely civil grounds for his claim. There is reason to believe that the disallowing of the complainant's claim in these cases is often wrongly interpreted as a consequence of the substance of the Bona Fide Acquisitions Act instead of the procedural situation.

When seizure of stolen property is cancelled due to no criminal proceedings being instigated, there is also a risk of the complainant not recovering the stolen property, even though he might perhaps have had a chance of doing so if his claim had been adjudicated by civil process. When the seizure is cancelled, the main rule is for the property to be returned from the person from whom it was confiscated, even if it has been established that the property was stolen from the complainant. Restitution follows the rules deemed to apply in the matter of seizures. In this connection there is no civil adjudication of the rightful ownership of the goods. It is understandable, however, that the complainant should wrongly infer that the matter has been adjudicated under the Bona Fide Acquisitions Act and that restitution is a consequence hereof. The Commission has also found instances of police officers and prosecutors being of the opinion that the complainant's only chance of recovering the stolen property, after a seizure has been cancelled, is to make a recovery payment under the Bona Fide Acquisitions Act, and that they inform the complainant to this effect. These misinterpretations can result, unnecessarily, in the complainant refraining from civil litigation for the recovery of the goods or in his rendering payment for the goods, even though there has been no acquisition in good faith for the purposes of the Bona Fide Acquisitions Act.

But even if the complainant is properly apprised of the content of the Bona Fide Acquisitions Act, it can often be hard for him in practice to assert his right when a property seizure is cancelled. Under existing provisions, the complainant is not entitled to be notified of the cancellation, and this can result in the property being released to the previous suspect and sold or otherwise disposed of before the complainant becomes apprised of its release and is able to decide whether he ought to take action. Even if it comes to the complainant's knowledge that the seizure has been cancelled, he has no respite for taking steps to secure his title.

The Commission proposes no special rule concerning the vindication of stolen property

The Commission has considered the possible framing of a vindication rule for stolen property. There has been no question of abandoning the principle of extinction as a general main principle concerning acquisition in good faith. The Commission's deliberations have therefore presupposed that a rule of vindication for stolen property would derogate from the main rule otherwise applying, whereby it is possible for bona fide acquisition of property of which another person has been wrongly deprived to be asserted against the original owner. A derogatory rule of this kind, in the Commission's opinion, should not be introduced unless strong reasons can be given for supposing that it would have positive effects which would offset the disadvantages.

In its deliberations on the framing of the rule, the Commission has noted that a special rule of this kind on vindication could be framed in a variety of ways. The Commission's studies of foreign law have also made it clear that corresponding rules in other countries are variously constructed. No matter how a derogatory rule of this kind concerning vindication were to be formulated in Swedish law, however, it could inevitably give rise to difficult problems of demarcation and lead to unjustified differences between cases which, outwardly, are similar in nature. This inconvenience argues against the creation of such a derogatory rule.

The Commission does not believe that a vindication rule would do more to counteract the trade in stolen property than is presumably accomplished by the existing provisions on acquisition in good faith. Nor would it resolve the above mentioned difficulties encountered by the complainant in obtaining remedy when a criminal trial ends in an acquittal or when a seizure is cancelled.

The Commission's proposals for tightening up the existing Act

Thus the Commission feels that a derogatory rule of vindication should not be created and that the Bona Fide Acquisitions Act should be left unaltered as regards the possibility of even stolen property being acquired in good faith. By way of elucidation, however, the Commission does recommend a tightening up of the criteria of good faith in Section 3, which as currently worded requires the circumstances of the acquisition to be of such a kind that the acquisitor ought not to have *realised* the assignor's lack of authority. The proposed

wording stipulates that he should not even have *suspected* the assignor's lack of authority.

The Commission does not propose any amendment to the existing evidential rules for good faith, whereby the burden of proof devolves on the original owner only if he alleges that the acquisitor actually realised the assignor's lack of title, whereas it is incumbent on the acquisitor to show the probability of the circumstances attending the acquisition, if it is alleged that he ought to have suspected the assignor's lack of authority.

Other ways of increasing the complainant's chance of recovering stolen property

To reduce the risk of the above described losses of rights in connection with the cancellation of seizures, the complainant ought, in the Commission's opinion, to be entitled to notice of the cancellation. Furthermore, closer consideration should be given to the possibility of the complainant, before the property is released, being given a respite which would enable him to take steps to secure his right. An outright proposal to this effect, however, must be deemed beyond the scope of the Commission's terms of reference. By presenting the complainant's claim so as to indicate that the complainant wishes to have his claim allowed on the grounds that the accused has not made an acquisition in good faith - and thus irrespective of whether or not the accused is convicted of the alleged criminal offence - the prosecutor can improve the prospects of the complainant's claim being allowed in cases where the person acquiring the property is acquitted. The courts also have an important task to perform in this connection. In the material direction of proceedings, it is for them to ascertain what is pleaded in support of the complainant's claim, so as to make it clear whether the complainant wishes his claim to be allowed only in the event of the accused being convicted of the alleged criminal offence, or whether he maintains that his claim is to be allowed as soon as it can be established that the accused has not made an acquisition in good faith.

Prosecutors should also be made aware of the importance of the way in which the complainant's claim is presented in this respect.

The Commission finds that there is also a need for information concerning the correct substance of the Act, both to the general public and to complainants, to the police and to those who may possibly acquire stolen property in the course of their business activities, e.g. pawnbrokers and persons dealing in second-hand articles.

Författningsförslag

Förslag till
Lag om ändring i lagen (1986:796) om godtrosförvärv av lösöre;

Härigenom föreskrivs att 3 § lagen (1986:796) om godtrosförvärv av lösöre skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
3 §	
En förvärvare skall anses ha varit i god tro endast om det är sannolikt att egendomens beskaffenhet, de förhållanden under vilka den utbjöds och omständigheterna i övrigt var sådana att han inte borde ha *insett* att överlåtaren saknade rätt att förfoga över egendomen.	En förvärvare skall anses ha varit i god tro endast om det är sannolikt att egendomens beskaffenhet, de förhållanden under vilka den utbjöds och omständigheterna i övrigt var sådana att han inte borde ha *misstänkt* att överlåtaren saknade rätt att förfoga över egendomen.

Denna lag träder i kraft den ...

Direktiven

Regeringen beslutade den 26 augusti 1993 att tillkalla en särskild utredare för att se över lagen (1986:796) om godtrosförvärv av lösöre. Utredarens huvuduppgift är enligt direktiven att utvärdera tillämpningen av lagen såvitt gäller godtrosförvärv av stöldgods och att utreda om reglerna bör ändras i syfte att motverka handeln med stöldgods. En huvudlinje i utredningens arbete anges vara att överväga fördelar och nackdelar med en lagstiftning som i fråga om stöldgods baseras på vindikationsprincipen i stället för exstinktionsprincipen.

I direktiven påpekas att vid en övergång till vindikationsprincipen beträffande stöldgods uppkommer frågan om det finns anledning att skilja mellan förvärv inom den reguljära handeln och övriga förvärv. Om vindikationsrätten inskränks till saker som har förvärvats utanför den reguljära eller etablerade handeln, måste man närmare ange vad som avses med denna typ av handel. Även dessa frågor skall utredningen enligt direktiven överväga. Likaså skall utredningen analysera de försäkringsmässiga konsekvenserna av en övergång till vindikationsprincipen samt behovet av hävdeinstitut då det gäller lösa saker.

I utredningens uppdrag ingår också att undersöka olika sätt att skärpa kraven för att ett giltigt godtrosförvärv skall anses föreligga. Direktiven pekar på möjligheten att införa en omvänd bevisbörda, dvs. att förvärvaren skall styrka sin goda tro för att få behålla egendomen. Som ett alternativ till en sådan omvänd bevisbörda anges att kriterierna för att någon skall anses vara i god tro möjligen kan skärpas ytterligare i förhållande till nu gällande regler.

Utredningen är enligt direktiven oförhindrad att behandla även andra frågor, om de har ett omedelbart samband med reglerna om godtrosförvärv eller deras tillämpning.

Direktiven bifogas betänkandet som *bilaga*.

Utredningsarbetet

Utredningen påbörjade sitt arbete i december 1993.

För att få en uppfattning om hur godtrosförvärvslagen tillämpas i domstolarna, gjorde utredningen inledningsvis en enkät till samtliga tingsrätter i landet, samt en mera allmänt hållen förfrågan till hovrätterna. Samtidigt bad utredningen om att få ta del av så många domar angående lagens tillämpning som möjligt. Det insända materialet har utgjort underlag för utredningens överväganden och slutsatser.

Till utredningens sammanträden har vid olika tillfällen inbjudits företrädare för åklagarna, Motorbranschens Riksförbund, Guldsmedsförbundet, Konst- och Antikvitetshandlarförbundet samt Kurt Ribbhagen AB, som handlar med begagnade smycken. Utredningen har vid besöken fått information om hur frågor om godtrosförvärv av stöldgods i olika avseenden aktualiseras i praktiken. Företrädaren för Motorbranschens Riksförbund har redogjort för det behov av en s.k. avbetalningsspärr i bilregistret, som förbundet anser föreligga.

I samråd med Pantbanksföreningen har utredningen gjort en enkät till pantbankskontoren med frågor angående de fall då pantsatt stöldgods påträffas på pantbankerna.

Företrädare för utredningen har sammanträffat med poliser på godsroteln i Stockholms Polisdistrikt och fått ta del av synpunkter på olika frågor i samband med godtrosförvärv som kan uppkomma i det praktiska polisarbetet. Sekreteraren har vid besök på godsrotlarna i Stockholm, Malmö och Lund fått information om hur polisens spaningsarbete bedrivs såvitt gäller stöldgods.

Köpmannaförbundets säkerhetschef har vid ett sammanträde för utredningen redovisat hur arbetet bedrivs med att spåra stulna varupartier.

Sekreteraren har vid ett sammanträffande med företrädare för Svenska Stöldskyddsföreningen och Larmtjänst fått ta del av dessa organisationers erfarenheter av och synpunkter på lagstiftningen om godtrosförvärv.

Utredningsmannen och andra företrädare för utredningen har

sammanträffat med företrädare för Polisrättsutredningen och diskuterat frågor om beslag.

Uppdateringen av den redogörelse för utländsk rätt som finns i betänkandet "Förvärv i god tro" (SOU 1984:16) har skett genom att utredningen har inhämtat information om utländsk reglering av godtrosförvärv. Beträffande en del länder har detta skett med Utrikesdepartementets hjälp. Professorn Ulf Göranson, forskarstuderanden Alessandro Simoni och jur. lic. Per Ellsberger har bistått utredningen såvitt gäller reglerna om godtrosförvärv i Nederländerna, Italien respektive USA. I fråga om vissa länder har lagstifning om godtrosförvärv inhämtats direkt från det aktuella landets justitieministerium.

För att kunna bilda sig en uppfattning om hur en reglering grundad på ett system med vindikation av stöldgods kan fungera i praktiken, har utredningen besökt Danmark, Norge och Finland. I Danmark har utredningen sammanträffat med företrädare för den danska polisen, Dansk Handel & Service, Danmarks Guldsmedsforening, Assurandörssocieteten samt Forbrugerstyrelsen. Vid besöket i Norge träffade utredningen företrädare för den norska polisen, Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon, Oslo Handelsstands Forening, Norges Forsikringsforbund, Kunst- og Antikvitetshandlernes Forening, Låneinnrettningerne samt Forbrukerombudet. I Finland sammanträffade utredningen med företrädare för den finska polisen, Handels- och Industriministeriet, Handelns centralförbund, Finska försäkringsbolagens Centralförbund, Helsingsfors Pantaktiebolag, Konsumentverket och säkerhetschefen för Oy Stockmann Ab.

Utredningen har avgivit remissyttrande över departements-promemorian (Ds 1994:66) "Återlämnande av kulturföremål" och över en framställan från Motorbranschens Riksförbund om införande av uppgifter om återtagandeförbehåll i bilregistret.

1 Exstinktionsprincipen och vindikationsprincipen

När en person förvärvar egendom från någon som saknar rätt att förfoga över egendomen och förvärvaren inte inser eller bör inse att den andre saknar förfoganderätt, brukar man säga att förvärvet görs i god tro.

Konflikten mellan den ursprunglige ägarens och den godtroende förvärvarens anspråk på egendomen kan lösas genom en tillämpning av endera av två principer, nämligen exstinktionsprincipen eller vindikationsprincipen.

I svensk rätt tillämpas sedan lång tid tillbaka exstinktionsprincipen. Den innebär att den godtroende förvärvaren blir ägare till egendomen och att den tidigare ägarens äganderätt upphör i och med godtrosförvärvet. Principen modifieras i den svenska rätten dock genom att den tidigare ägaren har rätt att få tillbaka egendomen av förvärvaren mot lösen.

Vindikationsprincipen innebär att den ursprunglige ägarens rätt består och att han kan få egendomen tillbaka från den godtroende förvärvaren utan att betala lösen. Denna princip tillämpas - helt eller delvis - i många andra länder.

Vissa länder tillämpar särskilda bestämmelser om vindikation, då det är fråga om stöldgods o.d., medan andra regler gäller för övriga godtrosförvärv. En huvudlinje för Godtrosförvärvsutredningens arbete är enligt direktiven att utreda fördelar och olägenheter med en lagstiftning som i fråga om stöldgods baseras på vindikationsprincipen i stället för exstinktionsprincipen.

2 Kort historik

Utförliga redogörelser för utvecklingen av de svenska reglerna om godtrosförvärv finns i betänkandena Godtrosförvärv av lösöre (SOU 1965:14) och Förvärv i god tro (SOU 1984:16).

Reglerna om godtrosförvärv av lösöre utvecklades med utgångspunkt från två numera upphävda bestämmelser i 1734 års lag, nämligen 11 kap. 4 § och 12 kap. 4 § handelsbalken. I dessa paragrafer stadgades att om en låntagare respektive en depositarie utan ägarens samtycke sålde, pantsatte eller gav bort ett föremål, ägaren hade rätt att lösa tillbaka godset. Förelåg svek hos förvärvaren, hade ägaren enligt bestämmelserna rätt att få tillbaka godset utan lösen. Motsatsvis utlästes principen att den som i god tro hade mottagit egendomen inte var skyldig att lämna den ifrån sig utan lösen.

I praxis fick bestämmelserna en vidsträckt analogisk tillämpning även i de fall då egendomen hade anförtrotts någon på annat sätt än genom lån eller deposition, t.ex. genom pantsättning, för reparation eller enligt ett hyresavtal.

I fråga om stulen egendom var rättsläget länge oklart. I mitten av 1800-talet slog Högsta domstolen emellertid i två snarlika rättsfall angående stulna hästar fast, att den ursprunglige ägaren var skyldig att betala lösen för att få tillbaka sin häst från en förvärvare i god tro. Dessa rättsfall kom att ligga till grund för den rättspraxis som sedan utvecklades och som innebar att det var möjligt att göra godtrosförvärv även av stulen egendom.

Under 1960-talet pågick ett samarbete mellan de nordiska länderna i syfte att få till stånd en gemensam lagstiftning om godtrosförvärv (jfr avsnitt 11).

I Sverige lades det ovan nämnda betänkandet Godtrosförvärv av lösöre fram i januari 1965. Den föreslagna lagstiftningen byggde på exstinktionsprincipen, men innehöll en regel som i fråga om stöldgods ålade en förvärvare att vidta särskilt noggranna undersökningar beträffande överlåtarens åtkomst för att ett godtrosförvärv skulle kunna till stånd. Regeln tog sikte på egendom som hade frånhänts den ursprunglige ägaren genom stöld eller rån. Om förvärvet skedde på

offentlig auktion, från en yrkesmässig försäljare med fast affärsställe eller under därmed likartade förhållanden, skulle den skärpta undersökningsplikten föreligga endast när det fanns särskild anledning till misstanke.

Särregeln angående stulen egendom motiverades främst av intresset av att uppnå nordisk rättslikhet. I de övriga länderna var det inte möjligt att göra godtrosförvärv av stöldgods (jfr avsnitt 10)

Det nordisk samarbetet ledde inte till någon lagstiftning, främst på grund av att man inte kunde enas om vad som skulle gälla i fråga om möjligheten att göra godtrosförvärv av stulen egendom.

År 1980 tillsattes Utredningen om godtrosförvärv av stöldgods m.m., som i sitt betänkande Förvärv i god tro lade fram ett förslag till lag om godtrosförvärv av lösöre. Förslaget innebar huvudsakligen en kodifiering av den praxis som hade utvecklats. Några särskilda regler i fråga om stöldgods föreslogs inte.

Lagförslaget kom att resultera i den nu gällande lagen (1986:796) om godtrosförvärv av lösöre.

3 Gällande rätt

3.1 Lagen (1986:796) om godtrosförvärv av lösöre

Lagen (1986:796) om godtrosförvärv av lösöre bygger på exstinktionsprincipen. Dess bestämmelser gäller förvärv i god tro av rätt till lösöre (1 § första stycket). Med rätt till lösöre avses i första hand äganderätt. Enligt 7 § gäller vad som i lagen sägs om godtrosförvärv av äganderätt också godtrosförvärv av panträtt.

Att lagen gäller lösöre innebär att den inte kan tillämpas vid förvärv av fast egendom. Inte heller gäller den vid förvärv av byggnad på annans grund eller annan lös egendom än lösöre. Lagen gäller alltså inte vid förvärv av t.ex. pengar, fordringar, skuldebrev eller andra värdepapper. Pengar och värdepapper kan dock ibland utgöra samlarobjekt och i denna egenskap räknas som lösöre. I sådana fall blir lagen tillämplig (prop. 1985/86:123 s. 16).

Om det i annan lagstiftning finns föreskrifter om godtrosförvärv av lösöre, skall lagen om godtrosförvärv inte tillämpas (1 § andra stycket). Som exempel på sådana föreskrifter kan nämnas 11 § avtalslagen, 54 och 55 §§ lagen (1914:45) om kommission, 25 kap. 7 § ärvdabalken och 2 kap. 10 § sjölagen (1994:1009). De nämnda föreskrifterna skall enligt propositionen till godtrosförvärvslagen tillämpas exklusivt, vilket betyder att godtrosförvärvslagens bestämmelser inte får användas ens som utfyllande regler (prop. 1985/86:123 s. 16).

Av 2 § framgår att den som förvärvat lösöre genom överlåtelse från någon annan, som hade egendomen i sin besittning men varken var ägare till den eller behörig att förfoga över den på det sätt som skett, får äganderätt till egendomen, om han fått den i sin besittning och var i god tro.

En första förutsättning för godtrosförvärv är enligt lagtexten att den som överlåter egendomen inte är ägare till den. Från lagens tillämpningsområde utesluts sådana fall då ägaren till visst gods förfogar över

detta utan att ha rätt till det (t.ex. vid konkurs eller då en inskränkt dispositionsrätt föreligger på grund av gåvovillkor eller testamente).

Det kan vid tillämpningen av lagen ibland vara oklart vem som skall anses vara ägare till viss egendom. När det gäller godtrosförvärv är två sådana fall av särskilt intresse, nämligen dubbelöverlåtelse (tvesala) av lösöre och försäljning med återtagandeförbehåll vid avbetalningsköp.

I tvesalufallen anses äganderätten till föremålet ha övergått från säljaren till den förste köparen, även om den senare aldrig har fått det köpta i sin besittning (jfr 1 kap. 5 § handelsbalken). Säljaren räknas därför i sammanhanget inte som ägare av egendomen när han säljer den till ytterligare en köpare. Godtrosförvärvslagen är därför tillämplig i en konflikt om äganderätten mellan den förste och den andre köparen.

En annan situation föreligger vid avbetalningsköp när säljaren har gjort ett förbehåll om återtagande. Om köparen - i strid med förbehållet - överlåter egendomen vidare till en godtroende förvärvare, betraktas den ursprunglige avbetalningssäljaren som ägare till godset så länge återtagandeförbehållet gäller. Även i dessa fall är lagen om godtrosförvärv tillämplig i en konflikt mellan avbetalningssäljaren och förvärvaren.

Ytterligare en förutsättning för godtrosförvärv är enligt 2 § att egendomen har överlåtits. Med överlåtelse avses i sammanhanget köp, byte eller gåva (prop. 1985/86:123 s. 19). Godtrosförvärv kan inte ske genom arv, testamente, bodelning eller utskiftning av ett bolags egendom. I vissa fall kan det vara tveksamt om en rättshandling kan vara att anse som en överlåtelse i den avsedda bemärkelsen. I förarbetena till lagen har uttalats att den närmare gränsdragningen mellan överlåtelser och andra rättshandlingar får göras i rättstillämpningen (prop. 1985/86:123 s. 19).

För godtrosförvärv krävs att överlåtaren hade egendomen i sin besittning då han överlät den och att besittningen har överförts till förvärvaren (tradition).

En avgörande förutsättning för att ett godtrosförvärv skall kunna ske är att förvärvaren är i god tro. Den goda tron måste föreligga såväl vid avtalet som då förvärvaren får egendomen i sin besittning (prop. 1985/86:123 s. 20). En köpare kan således inte göra ett godtrosförvärv om han efter avtalstillfället, men innan han får det köpta i sin besittning, kommer till insikt eller borde ha kommit till insikt om att överlåtaren inte hade rätt att överlåta egendomen.

I 3 § anges vad som skall förstås med god tro. Denna bestämmelse kommer att behandlas närmare i avsnitt 3.2.

Den som på grund av någon annans godtrosförvärv förlorar äganderätten till viss egendom, har enligt 4 § rätt att få tillbaka egendomen mot lösen. Egendomen skall återkrävas från innehavaren. Kravet skall framställas inom tre månader från det att den ursprunglige ägaren fick eller måste antas ha fått kännedom om innehavet. Efter denna tidsfrist preskriberas lösenrätten.

Lösenbeloppets storlek bestäms utifrån den s.k. vederlagsprincipen. Beloppet skall enligt 5 § motsvara den godtroende förvärvarens kostnader för förvärv av egendomen och dess förbättring. Beloppet får högst motsvara egendomens värde i den allmänna handeln. Vid beräkningar av lösenbeloppet skall hänsyn tas till förändringar i penningvärdet.

Om ägaren har förvärvat egendomen utan vederlag (genom arv, gåva, testamente eller bodelning), skall fångesmannens kostnader för förvärv och förbättring räknas in i lösenbeloppet. Enligt 5 § gäller detta dock endast under förutsättning att även fångesmannen skulle ha haft rätt till lösen, om ett återkrav hade framställts mot honom. Detta innebär att den som fått stulen egendom i gåva av en tjuv, visserligen kan göra ett godtrosförvärv men måste lämna tillbaka föremålet utan att få ersättning, om den bestulne begär det.

Enligt huvudregeln skall lösenbeloppet utges till ägaren (6 §). Ibland kan någon annan än ägaren med stöd av en sakrättsligt skyddad rätt inneha egendomen. Innehavaren kan exempelvis ha tagit emot egendomen som pant eller köpt den med förbehåll om återtaganderätt. I sådana fall skall ersättningen, på det sätt som beskrivs i 6 §, fördelas mellan ägaren och den som har ett sådant sakrättsligt skyddat anspråk på egendomen.

Lagen om godtrosförvärv var avsedd att i huvudsak utgöra en kodifiering av då gällande rättsregler för godtrosförvärv av lösöre, vilka hade utvecklats i rättspraxis med utgångspunkt från bestämmelserna i 11 kap. 4 § och 12 kap. 4 § handelsbalken om lånat och deponerat gods (jfr avsnitt 2).

I rättspraxis finns hittills två publicerade avgöranden från Högsta Domstolen, i vilka kraven för godtrosförvärv enligt godtrosförvärvslagen har prövats. I båda fallen var fråga om köp av bilar. I det ena fallet (*NJA 1989 s. 784*) ansågs en bilhandlare som köpte en stulen och falskskyltad bil utan att kontrollera det direkt i bilen instansade chassinumret inte ha varit i god tro vid förvärvet. I det andra fallet (*NJA 1993 s. 429*) bedömdes en person, som köpte en bil av en privatperson, inte ha varit i god tro vid köpet på grund av att han inte vidtagit tillräckligt långtgående undersökningar angående säljarens rätt att överlåta bilen. Vid tillfället var en annan person än säljaren

registrerad som ägare i bilregistret, samtidigt som bilen var försedd med en s.k. leasingsspärr. Högsta domstolen uttalade bl.a. att köparen genom att ta kontakt med bilregistret eller vidta andra likvärdiga kontrollåtgärder borde ha skaffat sig tillförlitliga upplysningar om äganderätten till bilen.

I *NJA 1992 s. 892* behandlas en fråga om preskription av lösenrätt i samband med ett godtrosförvärv av en tavla. Tvisten gällde frågan vid vilken tidpunkt den ursprunglige ägaren skulle anses ha fått kännedom om förvärvarens innehav av tavlan, vilken tagits i beslag av polisen.

Ett annat rättsfall, som inte direkt avser tillämpningen av godtrosförvärvslagen men har stor betydelse för målsägandens möjlighet att få åklagarens hjälp att kräva tillbaka stulen egendom som en tilltalad påstår sig ha förvärvat i god tro, finns refererat i *NJA 1994 s. 306*. I målet uttalade Högsta Domstolen att en åklagare, som enligt 22 kap 2 § rättegångsbalken utför målsägandens talan om bättre rätt, som grund får åberopa också annan omständighet än sådan som omfattas av gärningsbeskrivningen för brottet (jfr avsnitt 7 och 16.7).

3.2 Närmare om god tro och bevisningen

3.2.1 Innebörden av god tro

Den som i ett konkret fall inser att en överlåtare saknar rätt att förfoga över egendomen är naturligtvis inte i god tro. I betänkandet och propositionen föreslogs ursprungligen att detta uttryckligen skulle framgå av lagtexten. Lagrådet ansåg emellertid att en sådan självklarhet inte behövde utsägas i lagen och departementschefen hade inget att erinra emot denna synpunkt (prop. 1985/86:123 s. 28 och 33).

Även när en förvärvare inte känner till att överlåtaren saknar rätt att förfoga över egendomen, kan förhållandena ibland vara sådana att han ändå inte kan sägas vara i god tro. Det krävs nämligen också av honom att han iakttar en rimlig grad av aktsamhet när det gäller överlåtarens rätt att förfoga över egendomen (prop. s. 20 f.).

Utredningen om godtrosförvärv av stöldgods m.m. framhöll i sitt betänkande att hur stora krav på aktsamhet man bör ställa inte är något som låter sig fastställas genom en konkret formel (SOU 1984:16 s. 197). Utredningen menade i stället att bedömningen måste bli beroende av omständigheterna i det särskilda fallet.

Bestämmelsen om vad som skall anses vara god tro har tagits in i lagens 3 §. Där sägs att en förvärvare skall anses ha varit i god tro endast om det är sannolikt att egendomens beskaffenhet, de förhållanden under vilka den utbjöds och omständigheterna i övrigt var sådana att han inte borde ha insett att överlåtaren saknade rätt att förfoga över egendomen.

Bedömningen av om förvärvaren har varit tillräckligt aktsam skall alltså göras i två led. För det första skall det utredas vilka omständigheter som förelåg vid förvärvet. Det ankommer på förvärvaren att göra det sannolikt att förvärvet gått till så som han påstått. I det andra ledet skall man med utgångspunkt från de i det första ledet antagna omständigheterna göra en normativ bedömning av om förvärvaren borde ha insett att överlåtaren saknade rätt att överlåta egendomen. Leder bedömningen till att man inte kan kräva detta, skall förvärvaren anses ha varit i god tro.

När det gäller faktorer som har med *egendomens beskaffenhet* att göra, krävs enligt förarbetena en särskilt hög grad av aktsamhet vid förvärv av egendom som erfarenhetsmässigt har visat sig känslig. Det kan t.ex gälla föremål som ofta säljs på kredit med äganderättsförbehåll, såsom TV-apparater, videoutrustning och motorfordon. Rent allmänt bör det också vara rimligt att kräva ett större mått av aktsamhet vid förvärv av särskilt värdefull egendom. Vid förvärv av t.ex. smycken, konst- och prydnadsföremål, pälsverk, antikviteter och olika slag av samlingar kan det finnas särskild anledning att beakta möjligheten att det kan röra sig om egendom som har åtkommits på ett obehörigt sätt. Det är ett rimligt krav att förvärvaren i sådana fall begär att säljaren legitimerar sig samt förhör sig närmare om rätten till godset (prop. s. 21).

Även förhållandena vid *egendomens utbjudande* kan vara av avgörande betydelse för bedömningen av förvärvarens goda tro. Tid och plats för överlåtelsen anges i propositionen som en sådan faktor. Vid försäljning som sker "på gatan", bör det normalt krävas att förvärvaren förvissar sig om att överlåtaren har rätt att förfoga över egendomen. Av denna anledning bör den som har köpt en sak på gatan, till skillnad från den som har gjort sitt inköp i en etablerad butik, mera sällan med framgång kunna hävda att han varit i god tro. Av vikt i sammanhanget kan också vara överlåtarens person, t.ex att det är fråga om en mycket ung person. Även varans pris kan ha betydelse för bedömningen av den goda tron. Är priset osedvanligt lågt har köparen all anledning att vara försiktig (prop. s. 22).

Av lagtexten framgår att hänsyn även skall tas till *omständigheterna i övrigt*. Härigenom betonas att de ovan angivna vägledande om-

ständigheterna endast är avsedda att vara exemplifierande. Vid bedömningen av en förvärvares goda tro skall en helhetsbedömning ske av samtliga omständigheter i det enskilda fallet. Omfattningen av undersökningsplikten får bedömas från fall till fall. Avviker situationen från vad som kan anses vara normalt, fordras särskild försiktighet. När det gäller frågan om vilka krav på insikt och aktsamhet som kan ställas på en förvärvare får givetvis hänsyn tas till dennes person och ställning. Ofta torde man kunna ställa strängare krav på en yrkesman inom den aktuella branschen än på en privatperson (prop. s. 22).

I en situation då en förvärvare inte är i god tro, säger man ibland att han är i *ond tro*. Ett sådant utryckssätt kan uppfattas så att det närmast avser att förvärvaren faktiskt kände till bristen i överlåtarens rätt att förfoga över egendomen. I litteraturen används termen emellertid också för att beteckna en sådan avsaknad av god tro som beror på att förvärvaren inte har varit tillräckligt aktsam. Utredningen använder i det följande begreppet ond tro i denna vidare betydelse. För att förenkla skrivningarna används uttrycket *medveten* ond tro för de fall då förvärvaren kände till överlåtarens bristande rätt att förfoga över egendomen och *oaktsam* ond tro när han borde ha insett denna brist.

Att en person inte har gjort ett godtrosförvärv innebär inte automatiskt att han har gjort sig skyldig till häleri eller häleriförseelse beträffande egendomen. Omvänt gäller inte heller att en förvärvare har gjort ett godtrosförvärv så snart rekvisiten för häleri eller häleriförseelse inte är uppfyllda. Dessa frågor kommer att behandlas bl.a. i avsnitt 4.1 och 16.5).

3.2.2 Bevisbördan

I detta avsnitt skall närmare behandlas vem, den ursprunglige ägaren eller förvärvaren, som i en eventuell rättegång har bevisbördan för ett påstående om ond eller god tro.

Utredningen om godtrosförvärv av stöldgods m.m. gjorde i sitt betänkande "Förvärv i god tro" (SOU 1984:16) bedömningen att rättsläget vid den aktuella tidpunkten var att bevisbördan för ett påstående om ond tro hos en förvärvare i princip låg på den ursprunglige ägaren (bet. s.71, 76 och 181).

Man föreslog att det i stället skulle ankomma på förvärvaren av egendomen att bevisa att han varit i god tro vid förvärvet. Lagförslaget utformades så att förvärvaren inte skulle anses "ha varit i god tro med mindre han visar att han varken insett eller med hänsyn till egendomens beskaffenhet, de förhållanden under vilken den utbjöds

eller omständigheterna i övrigt bort inse att överlåtaren saknade rätt att förfoga över egendomen".

Bevisbördan placerades enligt utredningens uttalanden på förvärvaren i syfte att framhäva det aktsamhetskrav som ställdes på honom. Förslaget angavs innebära ett avsteg från den då gällande ordningen för bevisbördans placering (bet. s. 181).

Som framgår av den nu gällande lagstiftningen, kom lagen slutligt inte att utformas på detta sätt. Avvikelsen motiverades av departementschefen i propositionen främst med att utredningens förslag innebar en avvikelse från den inom sakrätten gällande huvudprincipen att besittning till egendom ger presumtion för ett rättmätigt innehav. Härtill kom att ett framhävande av kravet på förvärvarens aktsamhet ansågs kunna ske utan att en omkastad bevisbörda infördes (prop. 85/86:123 s. 9).

I stället gäller enligt de nuvarande reglerna att den ursprunglige ägaren har bevisbördan för att förvärvaren insåg att överlåtaren saknade rätt att förfoga över egendomen, dvs. för medveten ond tro hos förvärvaren (jfr prop. s. 21).

När det däremot gäller frågan om förvärvaren borde ha insett att överlåtaren saknade rätt att förfoga över egendomen, (oaktsam ond tro), har bevisbördan placerats annorlunda. För att en förvärvare skall anses ha varit i god tro, måste han enligt lagen åtminstone göra sannolikt att sådana omständigheter förelåg vid förvärvet att han inte borde ha insett att överlåtaren saknade rätt att förfoga över egendomen (jfr prop. s. 21).

3.2.3 Beviskravet

Som nyss framgått placeras bevisbördan olika beroende på om det görs gällande att förvärvaren har insett att överlåtaren saknade rätt att förfoga över egendomen, eller att han endast borde ha insett detta. På bevisningens styrka ställs också olika stora krav i de båda fallen.

Vid ett påstående om förvärvarens oaktsamma onda tro blir bevistemat omständigheterna vid förvärvet. Som framgår av 3 § skall bevisningens styrka härvid uppgå till sannolikt.

När det görs gällande att förvärvaren har varit i medveten ond tro, är det den ursprunglige ägaren som skall bevisa påståendet. Denna situation behandlas, som tidigare nämnts, inte uttryckligen i lagtexten. Frågan om vilka krav som skall ställas på bevisningens styrka i sådana fall har inte närmare diskuterats i propositionen till lagen eller i betänkandet. I förarbetena har gjorts gällande att det för att fullgöra beviskravet ofta är tillräckligt att den ursprunglige ägaren kan bevisa

att det förelåg sådana omständigheter vid förvärvet som skäligen borde ha väckt misstankar hos förvärvaren om att den som överlät egendomen inte hade rätt att förfoga över den (prop. s. 9 och bet. s. 76). Detta uttalande kommer att diskuteras närmare i avsnitt 16.9.

4 Andra regler av betydelse för hanteringen av stöldgods

4.1 Häleri

Den som förvärvar stöldgods eller egendom som på annat sätt frånhänts annan genom brott riskerar straffrättsligt ansvar för häleri.

Bestämmelserna om häleri och häleriförseelse finns i 9 kap. 6 och 7 §§ brottsbalken.

Ett sakhäleri kan enligt 6 § första stycket första punkten bestå i att någon, på ett sätt som är ägnat att försvåra ett återställande, tar befattning med något som är frånhänt annan genom brott. För ansvar enligt denna paragraf krävs att gärningen har begåtts uppsåtligen. Det krävs också att förbrottet, som inte nödvändigtvis behöver vara stöld, är styrkt.

En annan form av sakhäleri, s.k. näringshäleri, föreligger när någon i näringsverksamhet eller såsom i ett led i en verksamhet, som bedrivs vanemässigt eller annars i större omfattning, på ett sätt som är ägnat att försvåra ett återställande förvärvar eller mottar något som skäligen kan antas vara frånhänt annan genom brott (6 § andra stycket). Även denna form av häleri kräver uppsåt. Däremot krävs inte, som framgår av ordalydelsen, att förbrottet är styrkt, vilket vanligen torde innebära att det inte finns någon känd målsägande. Det räcker med att omständigheterna - objektivt sett - ger skälig anledning till antagande att egendomen har frånhänts annan genom brott. Det kan anmärkas att dessa omständigheter måste täckas av gärningsmannens uppsåt, han skall alltså ha känt till dem (Carl Holmberg m.fl., Kommentar till brottsbalken, Del I, 6 uppl., s. 479 f.)

I de fall då de beskrivna uppsåtliga häleribrotten är att anse som ringa, kan dömas för häleriförseelse (7§ första stycket). Vid bedömningen av om brottet är ringa, skall beaktas främst om saken har ett lågt värde. Vägledande i detta avseende anses vara vad som gäller beträffande gränsdragningen mellan stöld och snatteri.

Är de nämnda brotten däremot grova, kan dömas för grovt häleri (6 § tredje stycket). Vid denna bedömning beaktas bl.a. om saken har ett betydande värde, om gärningsmannen har haft en betydande vinning och om häleriet utgör ett led i en organiserad brottslighet eller på annat sätt är vane- eller yrkesmässigt.

Uppsåtlig häleriförseelse kan också begås genom att någon på annat sätt än genom näringshäleri tar befattning med misstänkt brottsgods så att dess återställande försvåras (7 § andra stycket första punkten). Inte heller i dessa fall krävs alltså ett styrkt förbrott (Holmberg a.a. s. 484). Om en person inte insåg, men hade skälig anledning anta att brott förelåg, kan han dömas för häleriförseelse om han på ett sätt som är ägnat att försvåra ett återställande tar befattning med något som är frånhänt annan genom brott (7 § andra stycket andra punkten). Sådan häleriförseelse är alltså ett oaktsamhetsbrott.

Det ligger i sakens natur att den som har gjort sig skyldig till ett häleri eller en häleriförseelse beträffande en sak, inte samtidigt kan göra ett godtrosförvärv av saken. Omvänt gäller emellertid inte att ett godtrosförvärv föreligger så snart ett häleri eller en häleriförseelse inte är för handen.

Om något objektivt rekvisit i gärningsbeskrivningen inte är täckt, kan inte dömas för häleri eller häleriförseelse. Som exempel kan anföras att ett erforderligt förbrott, i de fall ett sådant krävs, inte är styrkt. Något förbrott behöver dock inte föreligga för att godtrosförvärvslagen skall bli aktuell. Det är i detta sammanhang tillräckligt att egendomen obehörigen har frånhänts annan.

En brist på den subjektiva sidan kan också föranleda att rekvisiten för häleri eller häleriförseelse inte är uppfyllda. Ond tro i godtrosförvärvslagens bemärkelse kan trots detta föreligga. Det bör observeras att den oaktsamhet som förutsätts föreligga vid häleriförseelse inte sammanfaller med den onda tro som utesluter ett civilrättsligt godtrosförvärv (jfr avsnitt 16.5).

4.2 Beslag

Reglerna om beslag finns i 27 kap. rättegångsbalken. Föremål som *skäligen kan antas äga betydelse för utredning om brott eller vara någon genom brott avhänt eller på grund av brott förverkat* får tas i beslag med stöd av bestämmelsen i 1 §.

Enligt proportionalitetsprincipen får beslag beslutas endast om skälen för beslaget uppväger det intrång eller men i övrigt som

åtgärden innebär för den misstänkte eller för något annat motstående intresse (1 § tredje stycket).

Lösa saker som skäligen kan antas utgöra stöldgods kan tas i beslag. Det krävs inte att en viss person kan misstänkas för brottet (Ingvar Gullnäs m.fl., Rättegångsbalken, 27:5). Att ett föremål innehas eller ägs av någon annan än den som misstänks för brottet hindrar inte heller att beslag görs (a.a. s. 27:5). Stöldgods kan alltså i princip tas i beslag hos den som, utan att vara misstänkt för stöld eller häleri av egendomen, påstår sig ha gjort ett godtrosförvärv av godset, om inte hänsynen till exempelvis proportionalitetsprincipen föranleder en annan bedömning.

Enligt 4 § får undersökningsledaren eller åklagaren besluta om beslag. Under vissa förutsättningar kan även en polisman eller en enskild person lägga beslag på ett föremål. Beslut om beslag fattas i vissa fall av rätten (5 och 8 §§). Beslut om hävande av beslag fattas enligt 8 § andra stycket av rätten, undersökningsledaren eller åklagaren.

Då rätten förordnar om beslag eller fastställer ett verkställt beslag skall anges när åtal skall väckas, om åtal inte redan är väckt (7 §). Väcks åtalet inte i rätt tid eller finns det av annan anledning inte längre skäl för beslaget, skall det omedelbart hävas (8 § första stycket). I samband med att ett mål avgörs, skall rätten pröva om beslaget skall bestå (8 § tredje stycket).

Frågor i samband med hävande av beslag kommer närmare att behandlas i avsnitt 16 och 20.

Det finns inte några författningsbestämmelser om vad som skall hända med beslagtagen egendom när ett beslag hävs. I vissa fall förverkas egendomen. Den tillfaller då staten. I övriga fall uppkommer frågan till vem egendomen skall lämnas ut. Även dessa frågor kommer att behandlas i avsnitt 16 och 20.

Polisrättsutredningen har haft i uppdrag att se över bestämmelserna om beslag och kommer att avge sitt betänkande i början av maj 1995.

4.3 Förverkande

Utbyte av brott kan enligt 36 kap. 1 § första stycket brottsbalken förverkas, om förverkandet inte är uppenbart oskäligt. Med termen utbyte avses såväl konkreta föremål som det till ett penningbelopp uppskattade värdet av föremålen. Paragrafen tillåter alltså alternativt sak- eller värdeförverkande. Förverkande på grund av brott kan ske genom en förverkandeförklaring av domstol, strafföreläggande eller

genom föreläggande av ordningsbot. Det som förverkats tillfaller staten (36 kap.17 §).

Med stöd av bestämmelsen kan stöldgods - eller dess värde - förklaras förverkat. Det ligger emellertid i sakens natur att förverkande av stöldgods sällan blir aktuellt. Om målsäganden är känd och gör anspråk på godset, saknas anledning att förverka godset. Är målsäganden å andra sidan okänd eller gör han inte anspråk på egendomen, blir det vanligen i första hand aktuellt att ta egendomen i förvar enligt stöldgodslagen (avsnitt 4.4). Har tjuven eller hälaren emellertid sålt egendomen, kan det bli aktuellt att förverka dess värde hos honom.

Förverkande kan ske hos den personkrets som finns angiven i 36 kap. 5 §. Stöldgods eller dess värde kan i första hand förverkas hos tjuven eller hälaren (jfr 36 kap. 5 § a). Som inledningsvis har nämnts skall en skälighetsbedömning alltid göras vid bedömningen av om förverkande skall ske. Sålunda får det anses ligga i sakens natur att om godset finns kvar hos tjuven eller hälaren och återställs till målsäganden eller tas i förvar enligt stöldgodslagen, ett förverkande av dess värde inte samtidigt bör ske (Ulf Berg m.fl, Kommentar till brottsbalken, Del III, 4 uppl., s. 469).

Under vissa förutsättningar kan förverkande ske hos någon som i god tro har förvärvat ett stulet föremål. Enligt 36 kap. 5 § d kan nämligen förverkande ske hos den som efter brottet har förvärvat egendom genom bodelning, arv, testamente eller gåva. Vid sådana familjerättsliga eller successionsrättsliga fång eller gåvor är förvärvaren alltså inte skyddad mot förverkande ens om han var i god tro när han fick egendomen. En skälighetsbedömning skall dock enligt huvudregeln i 1 § göras även i dessa fall. Om det är uppenbart oskäligt skall förverkande alltså inte ske.

Om någon däremot har förvärvat egendomen på annat sätt än genom bodelning, arv, testamente eller gåva, kan egendomen förverkas endast om han vid sitt förvärv hade vetskap eller skälig anledning till antagande om egendomens samband med brottet. Även detta framgår av bestämmelsen i 5 § d. Kravet på god tro hos förvärvaren ställs, som framgår av formuleringen, i dessa fall inte så högt som krävs för att ett godtrosförvärv skall anses föreligga enligt godtrosförvärvslagen. Förvärvarens skydd mot förverkande sträcker sig alltså vid denna typ av förvärv längre än skyddet enligt civilrättsliga regler om godtrosförvärv (Berg a.a. s. 492).

Bestämmelser om förfarandet med förverkad egendom finns i *lagen (1974:1066) om förfarande med förverkad egendom och hittegods m.m.*

4.4 Lagen (1974:1065) om visst stöldgods m.m.

I stöldgodslagen, lagen (1974:1065) om visst stöldgods m.m., finns bestämmelser om att egendom som har frånhänts annan genom brott, t.ex. stöldgods, kan tas i förvar. Lagen gäller också egendom som skäligen kan antas vara frånhänd annan genom brott, om egendomen har förvärvats eller mottagits under sådana förhållanden som anges i bestämmelserna om häleri i 9 kap. 6 § andra stycket (näringshäleri) eller 9 kap. 7 § första punkten brottsbalken (befattning med misstänkt brottsgods). Förutsättningen för förvarstagande är att varken den rätte ägaren eller någon annan som har rätt till godset är känd och gör anspråk på det.

Lagen är vidare tillämplig om egendomen anträffas hos någon som uppenbart saknar rätt till den eller om den anträffas utan att vara i någons besittning (tjuvgömmefallet).

För att egendom skall kunna tas i förvar hos en innehavare krävs inte att denne själv har kommit åt egendomen genom brott. Det räcker att det är uppenbart att innehavaren saknar rätt till egendomen. Ett förvarstagande kan alltså inte ske om någon påstår sig ha gjort ett godtrosförvärv av egendomen och det inte är uppenbart att det inte föreligger ett sådant förvärv.

Bestämmelser om förfarandet med egendom som tagits i förvar finns i den ovan nämnda *lagen (1974:1066) om förfarande med förverkad egendom och hittegods m.m.* Där beskrivs en ordning som bl.a. syftar till att få till stånd ytterligare utredning om vem som kan vara ägare till egendomen och till att bereda den okände ägaren en skälig tidsrymd för att ge sig tillkänna så att han kan få tillbaka sin egendom. Gör han inte detta inom den angivna tidsrymden säljs eller förstörs egendomen.

4.5 Kontroll av vissa branscher

Inom vissa branscher finns det en påtaglig risk för omsättning av stöldgods. Så är fallet inom handeln med skrot och vissa slag av begagnade varor. Detsamma gäller pantlånerörelsen. För att handeln med stöldgods skall förhindras och försvåras, innehåller lagstiftningen särskilda möjligheter till kontroll av dessa branscher.

4.5.1 Handeln med skrot

För handeln med skrot gäller *lagen (1981:2) om handel med skrot och begagnade varor* och *förordningen (1981:402) om handel med skrot.* Både lagen och förordningen har till syfte att "förebygga avsättning av stulet eller eljest olovligen åtkommet gods och att underlätta polisens efterspaning av sådant gods". Rikspolisstyrelsen (RPS) har utfärdat verkställighetsföreskrifter (RPS FS 1986:26) samt en kommentar (FAP 572-2) avseende förordningen.

Med skrot avses enligt 2 § förordningen järn- och annat metallskrot samt tackor av annat metallskrot än järnskrot.

Den som yrkesmässigt handlar med skrot måste ha tillstånd från polismyndigheten på orten (4 § förordningen). Endast den som har gjort sig känd för redbarhet och även i övrigt är lämpad för av driva skrothandel kan få sådant tillstånd (5 § förordningen).

En skrothandlare får bara ta emot skrot av den som är känd för honom, styrker sin identitet på ett tillförlitligt sätt eller överlämnar skrotet i sin bostad eller affärslokal (14 § förordningen). Anteckningar om skrotet skall göras på särskilda i kronologisk ordning numrerade inköpsnotor (15 § förordningen). Polisen kan kräva att notorna lämnas in till polismyndigheten (20 § förordningen). Polisen har också rätt att undersöka område, lokal eller annat utrymme som används i verksamheten samt att granska bokföringen och övriga handlingar som hör till verksamheten (5 § lagen om skrot och begagnade varor).

Vissa av reglerna för skrothandel är straffsanktionerade (6 § lagen om skrot och begagnade varor, jfr 27-28 §§ förordningen).

Statskontoret har i en rapport (1993:30) om ändrad organisationstillhörighet för Kommerskollegiums näringsrättsliga verksamhet föreslagit att regeringen skall pröva om lagstiftningen för skrothandel bör avskaffas. RPS har i ett yttrande ställt sig avvisande till denna tanke, och framhållit att man anser att regleringen fungerar på ett tillfredsställande sätt. Regeringen har i propositionen 1993/94:138 "Kommerskollegium m.m." förklarat sig ännu inte vara beredd att ta ställning till förslaget om en avveckling av lagstiftningen om skrothandeln, men angivit att den avser att se över behovet av en fortsatt lagstiftning på området (prop. s. 11).

4.5.2 Handeln med begagnade varor

Även för denna typ av handel gäller den nyss nämnda *lagen (1981:2) om handel med skrot och begagnade varor*. Lagen och *förordningen (1981:403) om handel med begagnade varor* har till syfte att förhindra

handeln med stöldgods och att underlätta polisens spaning efter sådant gods. RPS har utfärdat verkställighetsföreskrifter (RPS FS 1985:8) och en kommentar (FAP 572-1) avseende förordningen.

Förordningen är enligt 1 § tillämplig på yrkesmässig handel med vissa slag av begagnade varor:

1) mopeder, cyklar, utombordsmotorer och motorsågar
2) symaskiner,
3) kameror samt objektiv till kameror, videokameror, projektorer, ur och kikare
4) skrivmaskiner, räknemaskiner och datorer,
5) radio- och televisionsapparater, bandspelare, videobandspelare, skivspelare, musikanläggningar och musikinstrument,
6) pälsverk,
7) naturpärlor, naturliga eller syntetiska ädelstenar samt föremål som helt eller till väsentlig del består av guld, silver eller platina,
8) föremål som helt eller till väsentlig del består av koppar, mässing, tenn, brons eller nysilver (till ett värde över 200 kr),
9) vapen med undantag av sådana vapen som omfattas av vapenlagen (1973:1176) (till ett värde över 200 kr),
10) alster av bildkonst (till ett värde över 1000 kr),
11) konstalster av glas, porslin eller annan keramik (till ett värde över 1000 kr)
12) mobiltelefoner eller kommunikationsradioapparater,
13) navigationsinstrument,
14) packboxar för biltakräcken,
15) skidutrustning med undantag för kläder.

För att handeln skall anses vara yrkesmässig och omfattas av bestämmelserna krävs bl.a. en viss varaktighet och omfattning liksom vanligen ett vinst- och förvärvssyfte (RPS:s kommentar s. 22). Med handel avses i sammanhanget även auktionsförsäljning och annan liknande försäljning (2 § förordningen). Förordningen är dock inte tillämplig på sådan handel som avses i lagen (1949:722) om pantlånerörelse (4 §).

Den som bedriver sådan handel behöver inte ha tillstånd till detta, men skall vara registrerad av den lokala polismyndigheten (5 §). Registreringen är inte kopplad till någon lämplighetsprövning.

Den som handlar med varor av det aktuella slaget får bara ta emot gods från personer som är kända för honom eller som styrker sin identitet på ett tillförlitligt sätt (10 §). Det krävs inte att den som säljer

varorna till handlaren är nykter eller har viss ålder (jfr vad som gäller vid pantsättning; avsnitt 4.5.3).

Handlaren skall föra anteckningar över varorna på särskilda kronologiskt ordnade inköpsnotor (11 §). Av anteckningarna skall bl.a. framgå uppgifter om säljaren och om "varornas art och beskaffenhet samt antal, storlek, mängd eller vikt". Vidare skall föremålens fabrikat och tillverkningsnummer och andra särskilda kännetecken antecknas. En handlare som har tagit emot begagnade varor får inte lämna ut eller bearbeta dem förrän tidigast en månad efter det att han tog emot varorna (12 §).

Den lokala polismyndigheten har möjlighet att föreskriva att kopior av inköpsnotorna skall skickas in till myndigheten (15 §). På motsvarande sätt som gäller för skrothandeln har polisen rätt att undersöka affärslokaler och lager samt granska bokföringen (5 § lagen om skrot och begagnade varor). Husrannsakan, t.ex. i ett slutet förvaringsställe såsom ett låst kassaskåp, kräver dock beslut av undersökningsledaren, åklagaren eller rätten (28 kap 1 § rättegångsbalken). På anmodan är en handlare skyldig att lämna inköpsnotor och andra handlingar samt uppgifter om de inköpta varorna till polismyndigheten.

Om en handlare inser eller har skälig anledning anta att den som bjuder ut begagnade varor till honom, olovligen har kommit över egendomen eller av annan anledning inte har rätt att utbjuda den, skall handlaren genast underrätta polismyndigheten (18 § förordningen).

Om en handlare skall sälja begagnade varor på auktion, skall polismyndigheten på orten meddelas en vecka i förväg (16 §). I underrättelsen skall lämnas uppgift om tid och plats för auktionsförsäljningen, vilka slag av varor som skall säljas och förvaringsplatsen för varorna intill försäljningen.

I 6 § lagen om handel med skrot och begagnade varor och 20 - 21 § förordningen om handel med begagnade varor finns bestämmelser om straff för den som bryter mot lagens eller förordningens bestämmelser.

4.5.3 Pantlåneverksamheten

Med pantlånerörelse avses sådan lånerörelse där lösören tas emot som pant för lämnade lån. Denna typ av verksamhet regleras av *lagen (1949: 722) om pantlånerörelse*, pantlånelagen. Lagen kan sägas ha två huvudsyften, nämligen att skydda utsatta låntagare och att förebygga brottslighet.

Bedrivande av pantlånerörelse kräver tillstånd av länsstyrelsen (1 §). För att en enskild person skall få tillstånd att driva sådan verksamhet, krävs att han har gjort sig känd för redbarhet och ordentlighet och i

övrigt kan anses lämplig. För närvarande finns det dock inga pantlåneföretag i enskilda personers regi. När en kommun, ett bolag eller en ekonomisk förening bedriver pantlånerörelse, skall en särskild föreståndare vara anställd med ansvar för rörelsen. På föreståndaren ställs enligt lagstiftningen samma krav på lämplighet som när det är fråga om en enskild person som skall bedriva pantlånerörelse (3 §).

Två månader efter att ett lån har förfallit till betalning, får den belånade panten säljas (11 §). Försäljningen skall (om panten inte utgörs av ett börsnoterat värdepapper) ske på offentlig auktion på den ort där pantsättningen har skett.

I lagen finns flera kontrollföreskrifter som syftar till att underlätta polisens arbete med att spåra stöldgods.

Personalen på ett pantlånekontor får ta emot gods endast från den som är känd för dem eller har legitimerat sig på ett tillfredsställande sätt (16 §). En pant får inte tas emot från den som är under arton år eller synbarligen är påverkad av starka drycker (17 §). Det kan anmärkas att lagen inte innehåller något motsvarande förbud beträffande den som verkar vara narkotikapåverkad.

I pantlåneverksamhet skall en s.k. pantbok föras (18 §). I pantboken skall bl.a. antecknas uppgifter om lämnade lån och uppgifter om panterna, såsom panternas art, antal, mått vikt, fabrikat, tillverkningsnummer och andra särskilda kännetecken. Vidare skall i pantboken antecknas uppgifter om pantsättaren.

Om en pantlånare får veta - eller har skälig anledning misstänka - att ett föremål som erbjuds honom är stulet eller att pantsättaren av någon annan anledning inte har rätt att pantsätta godset, är han skyldig att genast underrätta polisen (19 §). Tar han i sådana fall emot godset, kan han göra sig skyldig till häleri eller häleriförseelse.

Polismyndigheten kan ålägga pantbanken anmälningsskyldighet beträffande mottagandet av vissa slags föremål (20 §) och har rätt att undersöka pantbankens lokaler samt att granska pantboken (21 §).

Pantbanksutredningen har i april 1994 avgivit en rapport med ett förslag till en ny pantbankslag (SOU 1994:61). Lagförslaget har därefter bearbetats i Näringsdepartementet och en proposition (prop. 1994/95:178) har lagts fram i april 1995. I propositionen föreslås att en ny pantbankslag, som bygger på förslag från Pantbanksutredningen, skall ersätta den nu gällande lagen om pantlånerörelse. De nya reglerna anges inte innebära några radikala förändringar utan syftar till en modernisering och förenkling av det nuvarande regelsystemet och skall även fortsättningsvis ha brottsbekämpning som ett av sina huvudsyften.

4.6 Bestämmelser om kulturföremål

Bestämmelser som inskränker förfoganderätten till olika slags kulturföremål finns i lagen (1988:950) om kulturminnen m.m.

I 2 kap. ges regler om fornfynd. Fornfynd är föremål som saknar ägare och påträffas antingen vid en fast fornlämning och har samband med denna eller under andra omständigheter och kan antas vara minst hundra år gamla. Fornfynd av det förra slaget tillfaller staten med äganderätt. Fornfynd av det senare slaget tillfaller upphittaren. Denne är dock skyldig att erbjuda staten att lösa in fyndet om det helt eller delvis består av guld, silver, koppar, brons eller annan legering med koppar eller om fyndet består av två eller flera föremål som kan antas ha blivit nerlagda tillsammans. Om staten inte löser föremålet, får upphittaren förfoga fritt över det. Det kan dock enligt 5 kap. kulturminneslagen fordras tillstånd till export.

I 4 kap. finns bestämmelser om kyrkliga inventarier. Inventarier som har kulturhistoriskt värde skall förtecknas. Uppförandet på förteckningen av föremål som inte ägs av någon särskild person eller släkt medför att det krävs tillstånd för att avyttra föremålet och för att flytta det från den plats där det sedan gammalt hör hemma.

I 5 kap. stadgas att vissa i kapitlet uppräknade äldre kulturföremål inte får föras ut ur Sverige utan tillstånd av en tillståndsmyndighet. Tillståndskravet gäller oberoende av om det är ett svenskt eller utländskt kulturföremål. Tillståndsmyndighet är, beroende på vilket slags föremål det är fråga om, Kungliga biblioteket, Riksantikvarieämbetet, Riksarkivet, Statens konstmuseer eller Stiftelsen Nordiska museet. Utförseltillstånd skall som huvudregel inte ges om föremålet är av stor betydelse för det nationella kulturarvet. Vid olovlig utförsel blir bestämmelserna om straff och förverkande i lagen (1960:418) om varusmuggling tillämpliga.

Den 1 januari 1995 infördes ett nytt 6 kap. i kulturminneslagen. Lagstiftningen innebar ett införlivande i svensk rätt av ett EG-direktiv 93/7/EEG av den 15 mars 1993 om återlämnande av kulturföremål som olagligt förts bort från en annan medlemsstats territorium (avsnitt 11).

Enligt bestämmelserna i kapitlet skall ett kulturföremål, som finns i Sverige och efter utgången av år 1994 olagligen har förts bort från ett annat EES-land, på begäran återlämnas till detta land (1 §). Begreppet kulturföremål har givits en särskild innebörd i det aktuella kapitlet och definieras i 2 § som ett föremål som i den stat det har förts bort från betraktas som en nationell skatt av konstnärligt, historiskt eller arkeologiskt värde enligt lag eller administrativa

förfaranden som är förenliga med artikel 36 i Romfördraget. Vidare krävs att föremålet antingen tillhör någon av de kategorier av föremål som anges i en bilaga till lagen eller att det ingår i en offentlig samling eller är ett kyrkligt inventarium. Begreppet kulturföremål har i 6 kap kulturminneslagen samma innebörd som motsvarande begrepp i EG-direktivet, men som framgått alltså inte samma betydelse som i 5 kap.

Ett kulturförmål anses ha blivit olagligen bortfört när det har förts bort från en stats territorium i strid med landets regler till skydd för nationella skatter eller när det efter en tidsbegränsad laglig bortförsel inte har återlämnats eller något annat villkor för bortförseln har överträtts (3 §). Med en stats regler till skydd för nationella skatter avses i sammanhanget även de regler som i EU-länderna gäller enligt rådets förordning (EEG) nr 3911/92 av den 9 december 1992 om export av kulturföremål (prop. 1994/95:74 s. 26).

Tvister om återlämnade av kulturföremål skall handläggas av allmän domstol enligt reglerna för indipositiva tvistemål. Talan om återlämnande kan väckas av den stat varifrån föremålet har förts bort, och skall riktas mot den som faktiskt innehar föremålet för egen eller annans räkning (4 §). Om innehavaren åläggs att återlämna föremålet, är han berättigad till skälig ersättning under förutsättning att han har visat vederbörlig omsorg och uppmärksamhet vid anskaffandet av föremålet och i fråga om hur det förts ut från det återkrävande landet (6 §).

Bestämmelserna i 6 kap. kulturminneslagen kan bli aktuella när kulturföremål har stulits utomlands och sedan förts till Sverige. I kapitlet regleras endast det fysiska återlämnadet av ett kulturföremål till det återkrävande landet. Frågan om äganderätten till föremålet efter återlämnandet skall enligt en lagvalsregel i 15 § avgöras enligt lagen i det återkrävande landet.

5 Hanteringen av stöldgods

5.1 Stöld- och häleribrottsligheten

Det ligger i sakens natur att det inte är möjligt att få fram någon fullständig information om förekomsten av stölder, hälerier och hantering av stöldgods. För att få någon uppfattning överhuvud taget i dessa frågor, har utredningen utgått från officiell statistik och information från personer som i sin verksamhet kommer i kontakt med denna typ av brottslighet. En stor del av den information som är av intresse i sammanhanget registreras emellertid inte på något enhetligt sätt och kan därför inte bli föremål för statistiska beräkningar eller mera övergripande sammanställningar.

För att få en allmän uppfattning om sådana fakta beträffande stöldgodshanteringen som kan tänkas vara av intresse i sammanhanget, har utredningen bett om synpunkter från polisen, försäkringsbranschen och de branscher som handlar med sådana begagnade varor som utgör stöldbegärligt gods. Utredningen har sammanträffat med företrädare för guldsmederna och för konst- och antikvitetshandlarna. I samråd med Svenska Pantbanksföreningen, pantlåneföretagens branschförening, har utredningen gjort en enkät till pantbankskontoren.

Utredningen har också tagit del av ännu ej publicerad kriminalstatistik från Brottsförebyggande rådet (BRÅ) avseende förhållandena år 1994. Hänvisningarna nedan avser statistiska uppgifter från tabeller som kommer att publiceras av BRÅ 1995.

Det är inte känt hur många stölder som faktiskt begås eller till vilka belopp det totala värdet av stulen egendom uppgår.

Den statistik som finns avseende stölder av olika slag bygger den registrerade, polisanmälda brottsligheten. Man torde kunna utgå från att anmälningsbenägenheten främst är beroende av värdet av det stulna godset och av om det finns något försäkringsskydd. I de fall då värdet av det tillgripna understiger självrisken, finns det goda skäl att anta att någon stöldanmälan ofta inte sker (jfr Brottsutvecklingen 1992 och 1993, BRÅ-rapport 1994:3, redaktör Jan Ahlberg, s. 15 f.).

Av statistiken framgår att år 1994 anmäldes sammanlagt 1 112 505 brott till polisen. Av dessa utgjordes 653 251 av brott mot 8 kap. brottsbalken, vilket motsvarar knappt 60 % av alla anmälda brott (Tabell 305, Anmälda brott i hela landet efter brottstyp år 1994 samt jämförelse med år 1993, BRÅ 1995).

I statistiken finns inte någon information om vad som stjäls, utom såvitt gäller olika slag av fortskaffningsmedel. Under år 1994 anmäldes 122 142 tillgrepp av icke motordrivna fortskaffningsmedel, varav 119 802 cykelstölder, och 66 234 tillgrepp av motordrivna fortskaffningsmedel, varav 54 307 avsåg försök till eller fullbordade tillgrepp av bilar (den ovan nämnda tabell 305).

Under år 1994 anmäldes 141 287 inbrottsstölder och 312 585 fall av övrig stöld, snatteri och bodräkt. Siffrorna inkluderar inte tillgrepp av skjutvapen. Sådana tillgrepp anmäldes i 654 fall. Sammanlagt 5 331 rån anmäldes. Antalet övriga brott enligt 8 kap.brottsbalken uppgick till 5 027. Till den sistnämnda kategorin räknas bl.a. egenmäktigt förfarande (den ovan nämnda tabell 305)

När det gäller tillgreppsbrott som avser annat än fortskaffningsmedel är statistiken relativt detaljerad vad avser de platser där tillgreppen skett. Däremot anges inte vad som stulits eller vem som blivit bestulen. Med utgångspunkt från uppgifterna om brottsplats kan man dock få en viss uppfattning om detta. Sålunda skedde ett stort antal tillgrepp i bilar, bostäder och fritidshus samt från källare och vindar. I dessa fall kan man anta att det ofta har varit privatpersoner som har blivit bestulna. Ett stort antal stöldanmälningar avsåg också brott begångna i butiker eller varuhus, kontor samt bibliotek, skolor och andra undervisningslokaler (den ovan nämnda tabell 305).

Erfarenhetsmässigt är vissa slag av egendom särskilt stöldbegärliga. Så är fallet med t.ex. smycken, konst, antikviteter, olika slag av elektronisk apparatur, cyklar, båtar och bilar. Vid utredningens förfrågningar har från polis- och åklagarhåll uppgivits att man har uppfattningen att stöldanmälningar alltjämt ofta avser sådan egendom. Detsamma har uppgivits från försäkringsbranschen.

Före år 1987 redovisades värdet av det stulna i statistiken. Så sker inte längre på grund av den osäkerhet som anses föreligga vid angivandet av sådana uppgifter. Enligt den statistik som förs av försäkringsbolagen betalade bolagen under 1993 ut sammanlagt 985 907 000 kronor på grund av inbrott (avseende 70 154 skadefall), 161 200 000 kronor på grund av cykelstölder (57 573 skadefall), 57 359 000 kronor på grund av rån (3063 skadefall) och 178 919 000 kronor på grund av övrig stöld (52 585 skadefall). Motsvarande siffror avseende år 1994 är ännu ej publicerade.

Under 1994 anmäldes sammanlagt 8 557 hälerier och häleriförseelser till polisen (den ovan nämnda tabell 305). Av dessa betecknas i statistiken 1 100 som vanehälerier eller hälerier av stor omfattning. Vilken sorts gods det varit fråga om kan inte utläsas av statistiken.

Det saknas övergripande sammanställningar över hur många stölder som resulterar i att gärningsmannen fälls till ansvar och hur mycket av det stulna som påträffas. Däremot finns i statistiken uppgifter om antalet uppklarade brott. I sammanhanget omfattar begreppet "uppklarade brott" sådana brott för vilka någon blivit skäligen misstänkt eller brott som polisen av någon anledning kunnat skriva av, t.ex. därför att gärningsmannen är minderårig eller gärningen preskriberad (beträffande begreppets innebörd se Statistiska meddelanden, Statistiska centralbyrån, Kriminalstatistik, Brott m.m. 1993, s. 10). Som uppklarade brott räknas även gärningar som anmälts såsom brott men vilka vid närmare utredning visat sig ej vara brott. Andelen uppklarade brott enligt 8 kap. brottsbalken (anmälda 1994 eller tidigare) uppgick till 14 % av de brott av detta slag som anmäldes under år 1994, motsvarande siffra för hos polisen registrerade hälerier och häleriförseelser var 80 % (den ovan nämnda tabell 305).

Av de totalt 105 392 personer som år 1994 registrerats som misstänkta för delaktighet i brott enligt 8 kap. brottsbalken ledde 78 123 fall till någon form av sådant brottsuppklarandebeslut som nyss har beskrivits (Tabell 304, Brottsdeltaganden efter brottsart samt beslut i åtalsfrågan, år 1994, BRÅ 1995). I 48 647 fall väcktes åtal. Strafföreläggande utfärdades i 14 075 fall. Övriga typer av beslut avsåg bl.a. åtalsunderlåtelse. Av 9 933 deltaganden i hälerier eller häleriförseelser fattades brottsuppklarandebeslut i 6 964 fall, varav åtal skedde i 5 887 och strafföreläggande utfärdades i 76 fall (tabell 304).

Som nyss nämnts finns det inte några uppgifter om hur många av de brott som blir föremål för åtal som i sin tur leder till fällande dom. Statistiken tar istället sikte på hur många personer som lagförts för olika brott som huvudbrott. Om en lagföring avser flera brott av varierande svårhetsgrad räknas det brott som har det strängaste straffet i sin straffskala som "huvudbrott" (beträffande innebörden av detta begrepp, se Statistiska meddelanden, Statistiska centralbyrån, Kriminalstatistik, För brott lagförda personer, 1993, Brott och påföljd, s. 31). Under 1994 dömdes 15 287 personer för brott enligt 8 kap. brottsbalken som huvudbrott och 11 905 personer meddelades strafföreläggande för sådant brott som huvudbrott. Motsvarande siffror var för häleri 1 659 domar och 4 strafföreläggande och för häleriförseelse 418 domar och 52 strafföreläggande (Tabell 5, Personer som lagförts, efter huvudbrott och huvudpåföljd, 1994, BRÅ 1995).

Sedan år 1990 har stöldbrotten successivt minskat och någon ökning förutses för närvarande inte (Jan Ahlberg och Bo Ulriksson, BRÅ PM 1994:5, Prognoser för brottsutvecklingen 1994 - 1996, s. 11 f.). Man kan naturligtvis inte med säkerhet uttala sig om vad denna minskning beror på.

När det gäller brottsstatistik är det också viktigt att hålla i minnet att man inte utan vidare kan jämföra det svenska materialet med brottsstatistik från andra länder. Beträffande de svårigheter som härvid kan uppkomma hänvisas till avsnittet "Brottsstatistik är svår att jämföra" i den tidigare nämnda rapporten Brottsutvecklingen 1992 och 1993, BRÅ-rapport 1994:3, redaktör Jan Ahlberg, s. 165 f. Här skall endast pekas på att antalet brott kan räknas på olika sätt och att olika länder har olika principer vid redovisningen av brott.

Det finns i Sverige inte några statistiska sammanställningar över var - eller hos vem - det stöldgods som återfinns vanligen påträffas. Förfrågningar till polisen har givit vid handen att man har uppfattningen att stulna föremål ofta påträffas hos den misstänkte tjuven eller hos någon som kan misstänkas för häleri av egendomen.

Det ligger nära till hands att anta att den som vill avyttra stöldgods på den öppna marknaden försöker sälja godset till sådana butiker som sysslar med försäljning av begagnade varor eller pantsätta föremålen på pantbanker. Det finns inte någon samlad officiell information om hur ofta stulet gods påträffas på dessa ställen. Handeln eller pantbankerna sammanställer inte heller sådana uppgifter.

Det finns inte någon gemensam sammanslutning för dem som handlar med begagnade varor. De poliser som sysslar med godsspaning i Stockholms polisdistrikt har för utredningen framhållit att de som sysslar med försäljning av begagnade varor ofta inte tillhör någon organisation eller sammanslutning.

Av de organiserade handlarna tillhör exempelvis cykelhandlarna och fotohandlarna Sveriges Köpmannaförbund, medan guldsmederna är anslutna till Företagarnas Riksorganisation. Konst- och antikvitetshandlarna har egna förbund.

Utredningen har bjudit in företrädare för Konst- och Antikvitetshandlarförbundet och Guldsmedsförbundet till ett sammanträffande för att få ta del av förbundens erfarenheter och eventuella problem i samband med att inköpta varor visar sig vara stulna. Från båda förbunden uppgavs att stöldgods påträffas relativt sällan hos deras medlemmar, och att förekomsten av sådant gods för förbundens del inte uppfattas som något problem.

Företrädaren för Konst- och Antikvitetshandlarförbundet uppgav vid sammanträffandet att stulen konst relativt sällan kommer till rätta.

Enligt hans uppfattning hänger detta delvis samman med bristen på allmänt tillgängliga kataloger och förteckningar över tavlor och andra konstverk. En annan förklaring var enligt hans mening att privatpersoner ofta har dålig dokumentation av sina konstverk.

Från Cykel- och Sporthandlarnas Riksförbund har på förfrågan från utredningen uppgivits att man vanligen köper in begagnade cyklar endast i samband med att säljaren samtidigt köper en ny cykel. Sådana inbyten sker vid högst 10 % av alla cykelköp. I samarbete mellan cykelhandlarna, polisen och försäkringsbolagen har utarbetats ett projekt för att spåra stulna cyklar. Projektet bygger på idén att man placerar en s.k. transponer med personuppgifter om ägaren inne i cykelramen. Transponern kan inte avlägsnas utan att cykeln förstörs. Polisen kan med hjälp av särskild avläsningsutrustning avläsa vad som står på transponern och på så sätt spåra vem som är ägare till cykeln.

Fotohandlarförbundet har vid kontakter med utredningen uppgivit att man i fotobranschen ibland har särskilda inbyteskampanjer, då kunderna får rabatt vid köp av en ny kamera om en gammal lämnas i inbyte. Kunderna lämnar då ofta in så gamla och dåliga kameror som möjligt och enligt Fotohandlarförbundets uppfattning är det alltså knappast fråga om stöldgods i dessa fall. Vissa fotohandlare har specialiserat sig på att sälja begagnad fotoapparatur, som köps in från yrkesfotgrafer, militära enheter eller privatpersoner. Inköpen registreras på särskilda inköpsnotor och skickas in till polisen. Det förekommer enligt förbundet sällan att stöldgods påträffas vid denna typ av handel.

Begagnad egendom säljs i stor omfattning genom annonser i dagstidningarna och i särskilda annonstidningar, såsom t.ex Gula Tidningen. Det ligger i sakens natur att någon kontroll av om det är fråga om stöldgods inte kan ske vid mottagandet av annonserna.

En omfattande försäljning av begagnade saker sker också på gator och torg och på olika slags loppmarknader. Man kan förmoda att det förekommer att stöldgods omsätts på detta sätt. Någon rutinmässig kontroll av sådan försäljning sker inte från polisens sida.

Som nyss har nämnts ligger det nära till hands att den som vill avyttra stöldgods försöker göra detta genom pantsättning.

I Sverige finns för närvarande sjutton pantlåneföretag, av vilka AB Svensk Pantbelåning är det största. Det finns tjugonio pantlånekontor på tjugo orter i landet (Borås, Göteborg, Halmstad, Helsingborg, Jönköping, Karlskoga, Karlstad, Linköping, Malmö, Mölndal, Norrköping, Stockholm, Sundsvall, Trollhättan, Umeå, Uppsala, Vänersborg, Västerås, Örebro och Östersund).

Pantlåneföretagens branschförening, Svenska Pantbanksföreningen, har till ändamål att på ett sakligt och rättmätigt sätt verka för en sund utveckling av pantlånerörelsen. Under år 1992 förmedlade pantbankerna 335 000 lån om totalt drygt 500 miljoner kronor (Pantbankernas kreditgivning SOU 1994:61 s 43). Lånen uppgick i medeltal till 1 500 kr. Svensk Pantbanksförening har på förfrågan från utredningen uppgivit, att lånebeloppen uppskattningsvis brukar uppgå till en tredjedel av de belånade panternas värde och att cirka 70 % av den totala lånesumman hänför sig till pantsatta guld- och silverföremål samt dyrbara klockor.

Pantbanksföreningen och utredningen har i samråd gjort en enkät till föreningens medlemmar. Bl.a. ställdes frågan hur ofta det under de senaste tre åren har förekommit att stulet gods påträffats på de olika kontoren, vilka slags stulna föremål det då varit fråga och vilka lånebelopp som varit aktuella.

Panbankerna uppgav i svaren att det förhållandevis sällan förekom att stulet gods påträffades, över hälften av kontoren redovisade att detta skedde mindre än 10 gånger per år. I de fall stöldgods påträffades, var det ofta fråga om smycken, "tekniska saker" eller obligationer. Lånebeloppen varierade mellan 100 och 50.000 kr, men låg vanligen mellan 1000 - 2000 kr.

Vid utredningens besök på godsspaningsroteln i Stockholm framhöll poliserna att det enligt deras erfarenhet var vanligare att stöldgods påträffades på pantbankerna i storstäderna än på pantbankerna i mindre städer.

Begagnad egendom säljs också på olika slags auktioner. Som tidigare nämnts gäller förordningen (1981:403) om handel med begagnade varor även i dessa fall (avsnitt 4.5.2). Enligt 16 § förordningen skall uppgift om auktionsförsäljning lämnas till polisen en vecka före auktionen. I underrättelsen skall anges de varuslag som skall säljas. En uppräkning av alla varor som skall säljas behöver dock inte ske.

Auktioner sker även i kronofogdemyndigheternas regi. Det är då fråga om utmätt gods.

När det förekommer att stöldgods säljs i den öppna handeln, behöver det emellertid inte nödvändigtvis vara fråga om begagnade varor. Det förekommer nämligen att hela varupartier stjäls från grossister och detaljister. Det rör sig i dessa fall vanligen om företags- eller märkesneutrala varor. Varupartierna köps in av affärer och andra försäljare, som i sin tur säljer varorna vidare. I vissa fall kan inköparna antas känna till att varupartierna utgör stöldgods, medan det i andra fall kan förhålla sig så att de tror att det är fråga om konkurs-

partier. Man arbetar inom handeln för närvarande med att försöka komma till rätta med det beskrivna problemet. Som exempel kan nämnas, att man inom Köpmannaförbundet håller på att utarbeta ett system som bygger på att handlare informeras per telefax när ett varuparti har stulits.

5.2 Polisens godsspaning

Basen för polisens godsspaning utgörs av lagstiftningen om kontroll av sådana branscher, där det finns en särskild risk för att stöldgods omsätts. Reglerna för handeln med skrot och begagnade varor och för pantlåneverksamheten har redovisats i avsnitt 4.5. En viktig del av polisens spaningsarbete består i kontroll av de uppgifter som rapporteras in från handlare och pantbanker.

Som framgått av avsnitt 4.5.1 krävs i dag ett särskilt tillstånd för att få bedriva skrothandel. Vid tillståndsprövningen görs en särskild vandelsprövning. Härvid skall enligt RPS:s föreskrifter sökandens allmänna laglydighet tillmätas stor betydelse. Relativt nyligen begångna häleribrott och andra egendomsbrott anses kunna utgöra en stark indikation på att sökanden inte är lämpad att bedriva skrothandel (RPS:s kommentar FAP 572-2).

Polisen gör inte några rutinmässiga kontroller av handeln med skrot.

Som framgått av avsnitt 4.5.2 krävs inte tillstånd för yrkesmässig handel med begagnade varor, men beträffande vissa slag av varor krävs att man registreras av polismyndigheten på orten. Registreringen är inte kopplad till någon lämplighetsprövning utan fyller närmast funktionen att ge polisen kännedom om vilka handlare på orten som sysslar med denna typ av handel. I de flesta polisdistrikt sker registreringen manuellt. Någon rutinmässig kontroll av att handlarna fullgör sin anmälningsskyldighet sker inte. Inte heller samkörs de registrerade med uppgifter i aktiebolagsregistret eller förenings- och handelsregistren om att företag bedriver handel med begagnade varor.

För att handel i det aktuella sammanhanget skall betecknas som yrkesmässig och därmed omfattas av bestämmelserna, krävs bl.a. en viss varaktighet och omfattning, liksom vanligen ett vinst- och förvärvssyfte (RPS:s kommentar FAP 572-1). Det finns anledning att anta att viss försäljning på loppmarknader, liksom viss torg- eller gatuhandel, ibland uppfyller kraven för yrkesmässighet trots att anmälan inte har skett. Om så är fallet, borde försäljningen vara

underkastad förordningens bestämmelser. Någon rutinmässig kontroll av den beskrivna handeln sker dock inte för närvarande.

Det finns inte någon central statistik över hur många handlare i landet som är registerade för handel med begagnade varor.

Det kan noteras att förordningen om handel med begagnade varor är tillämplig endast i fråga om vissa slag av stöldbegärligt gods. Den omfattar exempelvis inte begagnade bilar, antika möbler, äkta mattor, antikvariska böcker, cd-skivor eller golfklubbor.

Enligt RPS:s kommentar FAP 572-1 bör smycken normalt vara att bedöma som begagnade varor, när de säljs av allmänheten till en handlare. Smyckena blir inte att anse som skrot därför att de klipps sönder. Begagnat tandguld är däremot att anses som skrot.

Som framgått av avsnitt 4.5.2 är handlarna skyldiga att föra anteckningar över inköpta varor och att göra en viss kontroll av säljarna. Polismyndigheten kan föreskriva att inköpsnotorna fortlöpande skall skickas in till myndigheten. Sådana föreskrifter meddelas regelmässigt dem som handlar med guld och smycken.

Insändandet av inköpsnotor sker i de aktuella fallen vanligen veckovis. Guldsmederna i landet fullgör enligt uppgift från Guldsmedsförbundet skyldigheterna enligt förordningen genom att vid inköp av guld använda standardiserade blanketter. I dessa anges säljarens namn, adress och personnummer. Hur säljaren har legitimerat sig framgår också. Beträffande guld eller smycken antecknas föremålets art, storlek, mängd eller vikt, antal och karat. Dessutom skall fabrikat, tillverkningsnummer eller särskilda kännetecken, såsom gravyr, stämpel m.m., noteras. Säljaren kvitterar på inköpsnotan det belopp han mottar vid försäljningen. Handlarna redovisar regelbundet inköpsnotorna till polisen.

Företrädaren för Guldsmedsförbundet uppgav vid sammanträffandet med utredningen att det ibland tycks finnas anledning att ställa frågor till säljarna angående hur de har förvärvat det de vill sälja. Frågorna leder dock sällan till att man kan konstatera att godset är stulet. En allmän uppfattning angavs vara, att säljarna i de aktuella fallen för det mesta har "en förklaring till allt". Man dokumenterar inte de uppgifter säljarens lämnar om hur han har förvärvat egendomen.

Cykel- och Sporthandlarnas Riksförbund har uppgivit att cykelhandlarna har utarbetat en inköpsnota som är avsedd att användas vid bl.a. inbyte. Av inköpsnotan framgår cykelns fabrikat och tillverkningsnummer. Vidare framgår säljarens namn, adress och personnummer.

Det åligger, som framgått av avsnitt 4.5.3, pantbankerna att föra anteckningar i samband med pantbelåning. Pantbankskontoren rapporterar regelmässigt till polisen när de som pant har mottagit

graverat gods, obligationer och gods som har särskilda tillverkningsnummer. Rapporteringen sker genom att pantbanken skickar in listor där panterna och dess kännetecken antecknas.

Pantbankerna har också skyldighet att kontrollera pantsättarens identitet. Någon lagstadgad skyldighet att göra förfrågningar angående pantsättarens förvärv av panten åligger dem emellertid inte.

I pantbanksföreningens och utredningens enkät till pantbankskontoren, som har nämnts i avsnitt 5.1, ställdes frågan vilka undersökningar kontoren gjorde angående låntagarnas förvärv av panterna och hur dessa undersökningar i så fall dokumenterades.

Pantbankerna uppgav att man vanligen begärde kvitton, när det var fråga om pantsättning av nyare teknisk apparatur (TV- och videoapparater, kameror, mobiltelefoner, symaskiner etc), klockor, föremål med tillverkningsnummer och föremål som kunde förmodas vara köpta på avbetalning. Ingivna kvitton sparades tills lånet var löst. Endast något enstaka kontor begärde fångeshandlingar vid pantsättning av smycken. Flera kontor påpekade att folk sällan sparar kvitton på smycken, och att förfrågningar vid pantsättningen oftast gav till svar att pantsättaren hade ärvt eller fått smyckena. De uppgifter som pantsättarna lämnat i de fall pantbankerna gjort några förfrågningar dokumenterades inte.

Polisen jämför insända listor från pantbankerna och inköpsnotor från handlarna med anmälningar om stulet gods. Kontrollen sker med hjälp av polisens datoriserade godsregistersystem. I detta register är gods som är graverat, har tillverkningsnummer eller är särpräglat på något annat sätt registrerat.

I sammanhanget kan nämnas att ett nytt förbättrat godsregistersystem är under utarbetande inom Rikspolisstyrelsen. Systemet kommer att innehålla såväl ett centralt register som lokala register. Upphandlingen av datasystemet för registret pågår för närvarande och en prototyp kommer att testas vid polismyndigheten i Uppsala från och med hösten 1995.

När pantbankerna har rapporterat gods och godset kännetecken överensstämmer med något som har anmälts stulet, tar polisen vanligen föremålet i beslag. Förhör hålls med säljaren eller pantsättaren och de närmare omständigheterna kring hans förvärv utreds. Är det fråga om en pantsättning, undersöks om det finns annat gods pantsatt i pantsättarens namn. I så fall undersöks om även detta gods har anmälts stulet.

I sammanhanget kan nämnas att utredningen i sin enkät till pantbankerna frågade om de brukade lämna tillbaka påträffat stöldgods

till den som hade blivit bestulen mot lösen eller om det skedde utan lösen. Av svaren framgick att lösen regelmässigt betalades.

6 Kopplingen av stöldgods till en bestämd målsägande

Det är bara aktuellt att tillämpa lagen om godtrosförvärv beträffande stöldgods när det finns en känd målsägande. Endast då kan en konflikt uppkomma mellan en ursprunglig ägare och en förvärvare som hävdar att han har gjort ett godtrosförvärv. En annan förutsättning för att lagen skall tillämpas är att den ursprunglige ägaren vill ha tillbaka det som har stulits ifrån honom.

Mot denna bakgrund är det av intresse att veta hur ofta stöldgods kan kopplas till en bestämd målsägande och hur ofta målsäganden vill ha tillbaka det som har stulits ifrån honom. Liksom när det gäller stöld- och häleribrottsligheten, finns det emellertid inte någon offentlig statistik eller några mera övergripande sammanställningar att tillgå för att få svar på dessa frågor. Inte heller förs någon statistik över hur ofta målsäganden för talan om bättre rätt till stulen egendom i samband med rättegångar om stöld eller häleri.

En förutsättning för att stulet gods skall kunna spåras till en målsägande är att det finns en förteckning över det stulna som kan användas som underlag för en identifiering av godset. Från polishåll klagas ofta över att de godsförteckningar som ges in till polisen är svåra att använda som underlag för spaningsarbetet. De innehåller t.ex. inte tillräckligt utförliga beskrivningar av det stulna. Målsäganden minns kanske inte exakt hur de stulna föremålen såg ut och saknar dokumentation och foton. Det kan också förhålla sig så att de stulna föremålen inte har några särskilda kännetecken och av den anledningen aldrig kan särskiljas från andra föremål, även om polisen hittar dem.

När gods påträffas och kan härledas till en bestämd anmälan, underrättar polisen eller åklagaren regelmässigt anmälaren om detta. Underrättelsen sker vanligen formlöst, t.ex. per telefon. Polisen eller åklagaren tar samtidigt reda på om målsäganden gör gällande något anspråk på godset eller begär skadestånd. I de fall det är känt att ett försäkringsbolag genom att betala ut försäkringsersättning har inträtt

i den bestulnes rätt, kan det bli aktuellt att underrätta försäkringsbolaget om att godset har påträffats.

Ibland kan det förekomma att målsäganden aldrig får veta att den stulna egendomen har påträffats av polisen. Så kan t.ex. vara fallet om målsäganden inte kan kontaktas på grund av att hans adress är okänd. En annan anledning kan vara att målsägandens anmälan kommer in till polisen efter det att förundersökningen är avslutad. En sådan situation kan uppstå, när gods har påträffats under sådana omständigheter att det kan antas vara stulet, men utredningen avslutas utan att egendomen kan spåras till den bestulne. När målsäganden i sinom tid upptäcker stölden och gör polisanmälan, är det för sent för att anmälningen skall kunna bli aktuell i förundersökningen. Det kan också vara så att målsägandens anmälan visserligen kommer in medan förundersökningen pågår, men att den aldrig kompletteras med en godsförteckning.

Den som har blivit bestulen har mycket begränsade möjligheter att själv vidta åtgärder för att återfinna det som har stulits ifrån honom. Man har som privatperson t.ex. inte någon ovillkorlig rätt att få se sådana panter som har lämnats in till pantbankerna. Enligt vad utredningen har erfarit anser sig pantbankerna, när de får förfrågningar om stulna smycken från personer som råkat ut för inbrott, på grund av det stora antalet panter inte ha någon praktisk möjlighet att låta någon annan än polisen se pantbankens lager av panter. Den som har blivit bestulen är därför hänvisad till att göra en eventuell egen kontroll vid de offentliga visningar som sker vid pantbankernas återkommande auktioner.

Ofta smälts begagnade guldsmycken som köps in av guldsmederna ned efter att den föreskrivna liggetiden på en månad har gått ut (12 § förordningen om försäljning av begagnade varor, jfr avsnitt 4.5.2). Målsägandens möjlighet att få tillbaka själva smycket finns efter detta inte längre kvar. Om emellertid handlaren på ett korrekt sätt har fullgjort sin rapporteringsskyldighet, kan det finnas en möjlighet att - om smycket har varit graverat eller på annat sätt märkt - i efterhand konstatera att det har funnits hos guldhandlaren.

När en målsägande har fått försäkringsersättning för en stöldskada, övertar försäkringsbolaget enligt försäkringsvillkoren regelmässigt rätten till det stulna (jfr avsnitt 9). En förfrågan från utredningen till försäkringsbranschen har givit vid handen att försäkringsbolagen får tillbaka återfunnet stöldgods i mycket liten omfattning. Eftersom antalet skador varierar avsevärt mellan olika bolag och beträffande olika typer av skador, har det inte varit möjligt att få fram någon övergripande sammanställning över hur ofta detta sker. Enligt en allmän uppskattning från länsförsäkringsbolagens sida får inget bolag

tillbaka sådant gods i mer än 5 % av försäkringsfallen och flertalet bolag i mindre än 1 % av fallen.

När stöldgods kan spåras till en målsägande, vill denne kanske inte alltid ha tillbaka det stulna. En anledning kan vara att godset är helt eller delvis förstört. Många människor upplever också ett psykiskt obehag vid tanken att få tillbaka något som kan ha använts av en tjuv eller hälare. Det kan också förhålla sig så att målsäganden har fått ut ersättning genom sin försäkring och föredrar att behålla pengarna framför att få tillbaka den stulna egendomen.

En förfrågan till försäkringsbranschen har givit vid handen att det är relativt sällsynt att försäkringstagare vill ha tillbaka egendom, som kommer till rätta efter det att försäkringsersättning har betalats ut. När så sker, är det oftast fråga om föremål med ett särskilt pietetsvärde, såsom smycken eller arvegods. Det kan också röra sig om konst. Ibland vill den bestulne ha tillbaka viss teknisk utrustning, som t.ex kameror, beträffande vilken stora avskrivningar gjorts vid bestämmandet av försäkringsersättningens storlek.

7 Åklagarens skyldighet att föra talan för målsägandens räkning

I 22 kap. rättegångsbalken finns regler som syftar till att göra det enklare för målsäganden att föra talan om enskilt anspråk som har samband med åtal för brott. Bestämmelserna är aktuella bl.a. om en målsägande vill föra talan för att få tillbaka egendom som har stulits ifrån honom.

Talan om ett sådant anspråk kan föras i en rättegång mot någon som är misstänkt för att ha stulit egendomen eller ha tagit sådan befattning med den som kan medföra ansvar för häleri. Förutsättningen för att anspråket skall kunna handläggas i brottmålsrättegången är enligt lagtexten att anspråket framställs *i anledning av brott* (22 kap. 1 §). Om det sedan konstateras att den åtalade gärningen inte är straffbar, får anspråket trots detta prövas i målet (22 kap 7 §).

När ett enskilt åtal *grundas på ett brott* är åklagaren på målsägandens begäran skyldig att i samband med åtalet förbereda och utföra även målsägandens talan, om det kan ske utan väsentlig olägenhet och målsägandens anspråk inte är uppenbart obefogat (22 kap. 2 §).

När åklagaren väcker åtal skall han samtidigt, om han för talan för målsägandens räkning enligt 22 kap. 2 §, i stämningsansökningen ange det enskilda anspråket, de omständigheter varå det grundas och bevisningen (45 kap. 4 § andra stycket). Såväl målsäganden som åklagaren kan också efter denna tidpunkt väcka talan om det enskilda anspråket utan att detta behöver ske genom stämning. Förutsättningen är även i detta fall att anspråket väcks *på grund av brottet* (45 kap. 5 § andra stycket första punkten).

Vad som nu sagts gäller också sådana fall då målsägandens anspråk har övertagits av någon annan, t.ex ett försäkringsbolag (22 kap. 2 § tredje stycket och 45 kap. 5 § andra stycket andra punkten).

I sammanhanget kan nämnas att åklagaren i andra fall än de ovan angivna inte har möjlighet att uppträda som ombud för målsäganden, såvida han inte har fått särskilt lov därtill (12 kap. 3 §).

Det har tidigare varit föremål för tvekan om det är tillåtet för åklagaren att, när han i en brottmålsrättegång för målsägandens talan,

åberopa andra omständigheter än sådana som omfattas av gärningsbeskrivningen beträffande det åtalade brottet. HD har numera i ett beslut, refererat i NJA 1994 s. 306, gjort bedömningen att ett sådant åberopande inte möter något hinder.

Bakgrunden i målet var att åklagaren åtalade en person för häleriförseelse beträffande en motorbåt. Åklagaren framställde samtidigt för målsägandens räkning ett yrkande att denne skulle förklaras ha bättre rätt till båten och åberopade som grund för talan i första hand brottet och i andra hand att ett godtrosförvärv inte hade skett. Frågan uppkom då om den senare grunden - med hänsyn till innehållet i 22 kap. 2 § - kunde tas upp till behandling. Åtalet ogillades i tingsrätten. Yrkandet om bättre rätt ogillades på förstahandsgrunden och avvisades såvitt det grundade sig på andrahandsgrunden. Hovrätten fastställde tingsrättens avvisningsbeslut. I målet inhämtade HD ett yttrande från Riksåklagaren, i vilket bl.a. pekades på de påtagliga nackdelar som skulle uppkomma om en prövning av målsägandens anspråk i de fall åklagaren förde talan bara skulle kunna ske utifrån den åtalade gärningen. Riksåklagaren konstaterade att en prövning av talan utifrån enbart dessa grunder skulle medföra att hela anspråket blev rättskraftigt avgjort, och att målsäganden därefter inte själv kunde väcka talan på en annan grund än den brottsliga gärningen. Detta innebar enligt yttrandet att målsäganden med den angivna begränsningen alltid skulle vara tvungen att själv närvara vid huvudförhandlingen och alternativt framställa ett enskilt anspråk som inte uteslutande grundade sig på brottet.

I sitt beslut uttalade HD bl.a.: "Som framgår av bestämmelserna i 22 kap 2 § första stycket är åklagaren skyldig att företräda målsäganden endast då det enskilda anspråket grundas på det åtalade brottet. Bestämmelsen bör inte tolkas så snävt att åklagaren är förhindrad att för målsägandens räkning åberopa även andra omständigheter än dem som omfattas av gärningsbeskrivningen. En sådan ordning skulle få besvärande följder. Enligt rättskraftsregeln i 17 kap. 11 § blir nämligen även omständigheter som inte åberopats men som enligt reglerna i 13 kap 3 § tredje stycket hade kunnat åberopas prekluderade genom en dom över det enskilda anspråket (NJA 1973 s. 239). Åklagaren skulle behöva ta ställning till om målsäganden med framgång kan hävda en annan grund för sitt anspråk och i sådant fall behöva avstå från att hjälpa målsäganden vilket skulle motverka ett av syftena med bestämmelsen. De processekonomiska överväganden som föranlett att åklagaren ålagts att biträda målsäganden talar likaledes för en mera liberal tolkning av bestämmelsen än den som kommer till uttryck i underrättens beslut i förevarande mål. Riksåklagaren har i sitt

yttrande framhållit att domstolarnas ställningstagande skulle medföra väsentliga olägenheter för målsäganden. Den utvidgning av åklagarens skyldighet som skett genom tredje stycket i 22 kap. 2 § talar också för att anse åklagaren behörig att föra i princip varje talan mot den tilltalade i anledning av brottet (jfr Per Olof Ekelöf, andra häftet, 7 uppl., s. 178)."

8 Godtrosförvärvslagens tillämpning i det praktiska rättslivet

8.1 Inledning

Enligt direktiven skall Godtrosförvärvsutredningen studera hur godtrosförvärvslagen har tillämpats av domstolarna och andra rättsvårdande organ för att få underlag för en bedömning av om lagen har en sådan utformning att den motverkar handeln med stöldgods.

Underlaget för studiet av domstolarnas tillämpning har inhämtats på olika sätt. Utredningen har skickat ut en enkät till landets samtliga tingsrätter med frågor om lagens tillämpning. Tingsrätterna har också ombetts att tillställa utredningen domar i vilka frågan om godtrosförvärv har varit föremål för bedömning. Som underlag för studiet av hovrättspraxis för tiden före 1993 har utredningen fått tillgång till en sammanställning av hovrättsdomar som har gjorts i samband med ett examensarbete vårterminen 1993 i civilrätt vid Uppsala Universitet (Pia Albertsson: "1986 års godtrosförvärvslag och dess tillämpning i praxis"). Utredningen har kompletterat detta material genom att göra en förfrågan till hovrätterna och be dem skicka in förteckningar eller kopior av domar i vilka hovrätterna under år 1993 eller senare har haft anledning att tillämpa lagen. Tingsrätts- och hovrättsdomar har också tillställts utredningen från olika privatpersoner.

När det gäller andra rättsvårdande organ än domstolarna, har utredningen utgått från att det främst är åklagarna som kommer i kontakt med lagen. Detta blir aktuellt när åklagaren i ett brottmål för en målsägandes talan om bättre rätt till stulen egendom och den tilltalade hävdar att han har förvärvat egendomen i god tro. Påståenden om godtrosförvärv kan också bli aktuella i samband med att stöldgods tas i beslag, liksom då fråga uppkommer till vem stulen egendom skall lämnas ut när ett beslag hävs. I de senare fallen kan även polisen komma i kontakt med lagens bestämmelser.

För att få information om åklagarnas och polisens erfarenheter av lagen har utredningen gjort förfrågningar hos Riksåklagarens tillsyns-

byrå och sammanträffat med företrädare för åklagarna. Utredningen har också besökt poliserna på godsspaningsroteln i Stockholm. Sekreteraren har gjort studiebesök på godsspaningsrotlarna i Malmös och Lunds polisdistrikt.

För andra myndigheter än domstolarna, åklagarna och polisen torde det i praktiken knappast bli aktuellt att tillämpa lagen.

8.2 Domstolarnas tillämpning av lagen

8.2.1 Tingsrätterna

Utredningen vände sig i mars 1994 till landets nittiosju tingsrätter med en enkät angående domstolarnas tillämpning av godtrosförvärvslagen. Tingsrätterna ombads inkomma med svar senast den 5 maj. Åttiosju (87) tingsrätter svarade på enkäten. Svaren avsåg tiden fram till och med april månad 1994.

Vid utformningen av enkäten beaktade utredningen tingsrätternas arbetsbörda och strävade efter att det skulle vara så enkelt och så litet tidskrävande som möjligt för domarna att besvara de ställda frågorna.

Utredningen har därför inte krävt någon fullständig och uttömmande redogörelse för samtliga mål om godtrosförvärv som har handlagts av tingsrätterna sedan lagens tillkomst. Det skulle för övrigt inte ha varit möjligt att ta fram dessa mål genom att använda sig av domstolarnas målregister e.d. För statistiska ändamål åsätts de mål som kommer in till tingsrätterna en s.k. sakkod, som i vissa avseenden anger vilken typ av mål det är fråga om. Man kan dock inte av sakkoderna utläsa om ett tvistemål handlar om godtrosförvärv eller om en sådan fråga kommer upp i ett brottmål. Ett framtagande av samtliga mål skulle ha krävt en tidsödande genomgång av domstolens samtliga mål för tiden efter lagens ikraftträdande.

Utredningen har därför i stället valt att be tingsrätterna att i mer allmänna ordalag redogöra för tillämpningen av godtrosförvärvslagen under de senaste åren. Redovisningen har föreslagits ske genom markering av olika alternativ på en bifogad svarsblankett med fyra frågor. Utredningen har också anhållit om att i så stor omfattning som möjligt få ta del av domar och beslut i vilka lagen har tillämpats.

De flesta tingsrätterna har redovisat sina svar på den bifogade blanketten. Det ligger i sakens natur att svaren ibland försetts med reservationer som "såvitt nu tjänstgörande domare känner till", "såvitt tingsrättens domare kan erinra sig" etc.

Enkätens första fråga gällde hur ofta tingsrätten under de senaste åren hade tillämpat lagen om godtrosförvärv i tvistemål. Alternativen angavs som: *ofta - ibland - sällan - aldrig*.

Trettiosju (37) tingsrätter angav att de aldrig hade tillämpat lagen i tvistemål under de senaste åren, fyrtiosex (46) att de gjort det sällan eller någon enstaka gång, medan två (2) tingsrätter angav att de hade tillämpat lagen ibland. Två (2) tingsrätter avstod från att svara.

I enkäten ställdes sedan motsvarande fråga beträffande brottmål.

Trettioåtta (38) tingsrätter angav att de aldrig hade tillämpat lagen i brottmål under de senaste åren, trettiosex (36) att de hade gjort det sällan och elva (11) att de hade gjort det ibland. Två (2) tingsrätter avstod från att svara.

Enkätens nästa fråga tog sikte på det fallet att godtrosförvärvslagen blir aktuell i samband med att en målsägande i brottmål för talan om bättre rätt till stulet gods. Frågan avsåg huruvida talan då oftast fördes av åklagaren eller målsäganden (personligen eller genom annan än åklagaren).

Av de fyrtiosju (47) tingsrätter, som angivit att de någon gång tillämpat lagen i brottmål under de senaste åren, svarade trettioåtta (38) att talan oftast förts av åklagaren och en (1) tingsrätt att talan i lika antal fall förts av åklagaren eller av målsäganden själv. Åtta (8) tingsrätter har avstått från att svara med hänvisning till att lagen hade tillämpats så sällan.

Den avslutande frågan gällde domstolarnas uppfattning om vem (den ursprunglige ägaren eller förvärvaren) som brukar vinna i mål (brottmål eller tvistemål) när lagen om godtrosförvärv tillämpas.

Femtiotvå (52) tingsrätter avstod från att svara, varav tjugosex (26) hade förklarat att de aldrig tillämpat lagen. Tjugofyra (24) tingsrätter avstod från att svara med hänvisning till det begränsade underlagsmaterialet. Av de trettiofem (35) som besvarade frågan, uppgav trettioen (31) att den ursprunglige ägaren brukade vinna, tre (3) att förvärvaren brukade vinna och en (1) tingsrätt att den ursprunglige ägaren respektive förvärvaren brukade vinna i lika stor utsträckning.

Utredningen bad också att få ta del av tingsrättens eventuella synpunkter på och kommentarer i övrigt till lagen om godtrosförvärv. Synpunkterna på lagen som sådan kommer att redovisas i avsnitt 14.

Det var för övrigt en vanlig kommentar att lagen om godtrosförvärv tillämpades sällan. Flera tingsrätter påpekade också att de inte hade några synpunkter på lagen, eftersom de inte hade haft anledning att tillämpa den eller hade gjort det så sällan.

Sammanlagt skickade tingsrätterna in trettiofem brottmålsdomar och trettiotre tvistemålsdomar till utredningen. I tjugotre av tvistemåls-

domarna gällde tvisten bilar, varav femton avsåg bilar som sålts i strid med ett återtagandeförbehåll och fem avsåg leasade bilar. Sex domar gällde konflikter om stulen egendom.

Domarna kommer att kommenteras närmare i avsnitt 8.2.4.

8.2.2 Hovrätterna

Som nämnts inledningsvis har en sammanställning av domar, som har utgjort underlag för ett examensarbete vårterminen 1993 vid juridiska fakulteten i Uppsala (Pia Albertsson: "1986 års godtrosförvärvslag och dess tillämpning i praxis"), ställts till utredningens förfogande. Detta material har samlats in genom att författaren har gått igenom domböcker i Svea hovrätt, Göta hovrätt och Hovrätten för Västra Sverige. Hon har brevledes begärt in material från Hovrätten över Skåne och Blekinge, Hovrätten för Nedre Norrland och Hovrätten för Övre Norrland. Sammanlagt tjugoåtta hovrättsdomar, meddelade från lagens tillkomst fram till och med år 1992, har samlats in på detta sätt. Av dessa handlade tjugo om personbilar och en dom om en lastbil. Det var i samtliga fall fråga om leasade bilar eller bilar som sålts i strid med ett återtagandeförbehåll.

Såvitt avser tiden efter år 1992 har utredningen kompletterat det insamlade materialet genom att skriva till landets hovrätter och be om en förteckning över domar eller beslut avseende godtrosförvärv som har meddelats från och med år 1993. Hovrätterna har sammanlagt sänt in nio brottmålsdomar och trettiosex tvistemålsdomar till utredningen. Av de senare utgjordes tre av överklagade brottmål och trettiotre av överklagade tvistemål. I de fall en tingsrätt och en hovrätt har skickat in samma dom, har domen medräknats bland hovrättsdomarna. Femton tvistemålsdomar avsåg tvister om bilar, varav åtta gällde leasade bilar och sju gällde bilar som sålts i strid med ett återtagandeförbehåll. En tvistemålsdom gällde stulen egendom.

8.2.3 Högsta domstolen

Som redovisats i avsnitt 3.1 har sedan godtrosförvärvslagens tillkomst fyra rättsfall avseende tillämpningen refererats i NJA. Tre av dem handlar om bilar.

8.2.4 Några allmänna iakttagelser beträffande domstolarnas tillämpning av godtrosförvärvslagen

Rent allmänt kan man med utgångspunkt från enkätsvaren från tingsrätterna och de insamlade domarna dra slutsatsen att godtrosförvärvslagen tillämpas förhållandevis sällan i domstolarna.

I de fall lagen tillämpas i brottmål, utgörs den omtvistade egendomen oftast av båtar, TV- och videoapparater, bandspelare, datorer, cyklar och motorcyklar. Påståenden om godtrosförvärv blir främst aktuella i samband med mål om häleri eller häleriförseelse. Invändningar om godtrosförvärv framställs emellertid också av den tilltalade i samband med åtal för stöld eller olovligt förfogande.

I de fall då målsäganden i en brottmålsrättegång gör anspråk på att få tillbaka gods som har stulits ifrån honom, är det i princip alltid åklagaren som för hans talan. I sammanhanget kan nämnas, att när åklagaren för målsägandens talan, anspråket regelmässigt brukar anges i stämningsansökningen i anslutning till den åtalspunkt under vilken stölden av egendomen eller häleriet behandlas. Detta sker under rubriken "Enskilt anspråk". Vilka grunder som åberopas till stöd för anspråket framgår så gott som aldrig uttryckligen av stämningsansökningarna.

Av de insända domarna framgår att utgången i ansvarsdelen och i fråga om det enskilda anspråket vanligtvis följer varandra. Fälls den tilltalade till ansvar för stöld, häleri eller häleriförseelse, bifaller domstolen regelmässigt målsägandens talan om bättre rätt till det stulna godset. Detta motiveras i domskälen vanligen helt kort genom en hänvisning till utgången i ansvarsdelen. En sådan koppling framstår också som självklar. Om det i målet har utretts att den tilltalade har gjort sig skyldig stöld, häleri eller häleriförseelse, utesluter detta att han har förvärvat godset i god tro.

När det enskilda anspråket lämnas utan bifall i samband med att ett åtal för stöld eller häleribrott ogillas, motiveras utgången - på motsvarande sätt som när både åtalet och det enskilda anspråket vid motsatt utgång bifalls - ofta helt kort med enbart en hänvisning till utgången i ansvarsdelen. Det förekommer emellertid också någon enstaka gång att i domskälen anges att målsäganden "som enda grund för sin talan har åberopat brottslig gärning", och att hans talan därför inte kan vinna bifall.

Sammanfattningsvis kan alltså beträffande brottmålen konstateras att målsägandens talan oftast blir avhängig av om den tilltalade blir dömd för det åtalade brottet eller inte. I de flesta fallen döms han, och målsäganden får följaktligen bifall till sin talan. Ogillas åtalet, lämnas

målsägandens talan utan bifall, utom i de fall då frågan om ett eventuellt godtrosförvärv från den tilltalades sida blir föremål för en fristående bedömning, oberoende av om ett brott föreligger. Vid dessa prövningar ställer domstolarna stränga krav för att ett godtrosförvärv skall anses föreligga. I de fall då målsägandens talan bifalls, trots att åtalet ogillas, motiveras utgången i tvistemålsdelen vanligen med att den tilltalade inte har gjort ett godtrosförvärv, eftersom han inte har fullgjort den långtgående undersökningsplikt som krävs för att ett sådant förvärv skall anses föreligga. I sammanhanget brukar också framhållas att kravet på aktsamhet i detta avseende ställs högre än vad som krävs för att man skall gå fri från ansvar för brott, och att ett godtrosförvärv kan ske först vid frånvaron av varje misstanke att egendomen har åtkommits genom brott.

Av materialet från domstolarna kan slutsatsen dras att frågor om godtrosförvärv av stöldgods relativt sällan behandlas i tvistemål. De tvister som aktualiserar en tillämpning av godtrosförvärvslagen i denna typ av mål gäller oftast leasade bilar eller bilar som sålts i strid med ett återtagandeförbehåll. I de aktuella fallen är det oftast avbetalningssäljaren eller leasegivaren som får bifall till sin talan. Det ställs stränga krav för att ett godtrosförvärv skall anses föreligga. Ofta citeras i domskälen uttalanden från förarbetena till godtrosförvärvslagen och HD-praxis angående den undersökningsplikt och det stränga aktsamhetskrav som åvilar en förvärvare (avsnitt 3.1 in fine).

8.3 Åklagarnas och polisens kontakt med lagen

Som framgått kan åklagarna komma i kontakt med godtrosförvärvslagen när en målsägandes talan om bättre rätt till stulen egendom förs inom ramen för en brottmålsrättegång. De bestämmelser som gör det möjligt för åklagaren att föra en sådan talan har behandlats i avsnitt 7.

Vid utredningens sammanträffande med åklagarna framhöll de att de såg som sin uppgift att i första hand koncentrera sig på åtalet. I de fall då åtal inte väcks, blir det för deras del sällan aktuellt att fundera över målsägandens anspråk och om det föreligger ett godtrosförvärv av den stulna egendomen. Som nedan kommer att framgå, kan sådana frågeställningar dock ibland komma upp i samband med att beslag av stöldgods hävs.

Åklagarna bekräftade att de när åtal väcks vanligen anger målsägandens anspråk i stämningsansökningen på det sätt som beskrivits i avsnitt 8.2. De uppgav också att det tidigare har varit föremål för

tveksamhet och diskussioner bland åklagarna huruvida de som grund för målsägandens anspråk har haft möjlighet att åberopa även andra omständigheter än dem som omfattas av gärningsbeskrivningen. Denna fråga har emellertid under våren 1994 fått sitt svar genom ett HD-beslut, i vilket det har slagits fast att detta är möjligt (NJA 1994 s. 306; jfr avsnitt 7).

Åklagarna framhöll dock att det i praktiken sällan blir aktuellt att åberopa andra grunder för det enskilda anspråket än de omständigheter som finns angivna i gärningsbeskrivningen. Oftast har åklagarna inför huvudförhandlingen inte tillgång till annat underlagsmaterial än det som har framkommit under förundersökningen. Särskilda undersökningar kan inte heller göras för att få fram ett underlag för målsägandens civilrättsliga talan, såvida inte samma undersökningar behövs i åtalsfrågan. En åklagare gör i rättegången regelmässigt i första hand gällande att den tilltalade gjort sig skyldig till stöld, häleri eller häleriförseelse med avseende på egendomen. Av påståendet följer automatiskt att den tilltalade inte kan ha förvärvat godset i god tro. Talan grundas alltså på själva brottet i enlighet med vad som stadgas i 22 kap. 2 § rättegångsbalken. Först om det skulle framstå som tveksamt om den tilltalade kommer att fällas till ansvar, förekommer det att åklagarna åberopar att den tilltalade - oberoende av om han har gjort sig skyldig till brott - inte har gjort ett godtrosförvärv av den aktuella egendomen. Ett sådant åberopade görs av "strategiska" skäl inte gärna i början av processen.

Mot bakgrund av åklagarnas arbetsbelastning och vad som åligger dem enligt i 22 kap. rättegångsbalken, framhöll åklagarna att de inte har möjlighet att lägga ned alltför mycket tid och arbete när det gäller rent civilrättsliga bedömningar i samband med målsägandens talan. Härtill kommer allmänna önskemål om att åklagarrollen så långt möjligt bör renodlas. I de fall det blir aktuellt att åberopa omständigheter utöver gärningsbeskrivningen, ansåg åklagarna sig i praktiken hänvisade till att åberopa sådana omständigheter som framkommit under huvudförhandlingen i målet, t.ex. genom den tilltalades egna uppgifter eller genom vittnesutsagor. Skulle ytterligare utredning krävas eller mer komplicerade överväganden behöva göras, kan talan enligt den av åklagarna framförda uppfattningen knappast föras "utan väsentlig olägenhet" i den bemärkelse som avses i 22 kap. 2 § rättegångsbalken. De brukar då begära att målsägandens talan skall avskiljas, så att domstolen kan behandla den som ett tvistemål.

Beträffande bevisningen av sådana omständigheter som inte omfattas av gärningsbeskrivningen, framhöll åklagarna att de av praktiska skäl så gott som uteslutande är hänvisade till vad som kan bevisas i brott-

målet. De ansåg inte att de, för det fall omständigheter utanför gärningsbeskrivningen skulle åberopas, skulle ha möjlighet att begära att få kalla in särskilda vittnen att höras med anledning uteslutande av målsägandens talan.

Som tidigare har nämnts kan åklagarna också komma i kontakt med godtrosförvärvslagen i samband med hävande av beslag. Riksåklagaren har behandlat frågan om vem som skall ansvara för förvaringen av beslagtagen egendom behandlats (Riksåklagarens cirkulär C 18). Härvid har uttalats att förvaringen lämpligen bör ske hos polisen, och att det när ärendet har avgjorts åligger åklagaren att lämna besked till polismyndigheten om hur det skall förfaras med det beslagtagna godset.

Det kan ibland förekomma att konkurrerande anspråk på egendomen föreligger, när ett beslag skall hävas. Man kan utgå från att detta kan vara särskilt vanligt i sådana situationer då det är fråga om egendom som har stulits från någon. Den ursprunglige ägaren och den som egendomen har tagits i beslag hos kan då båda göra anspråk på att egendomen skall lämnas ut till dem.

Ibland har åklagare i sådana situationer fattat beslut om att egendomen skall lämnas ut till någon annan än den som beslaget har gjorts hos. Det har också hänt att åklagare vid hävandet av beslag har föreskrivit att egendomen skall lämnas ut till den ursprunglige ägaren mot att denne betalar lösen.

Sådana beslut har kritiserats av Riksåklagaren, vars uttalanden med anledning av klagomål över ett antal sådana beslut har sammanställts i promemorian "Vissa frågor rörande beslag" (Riksåklagaren, Åtal och Tillsyn, nr 5:94, bilaga).

Riksåklagaren har i de aktuella besluten uttalat följande.

"Ett straffprocessuellt tvångsmedel får inte användas för annat ändamål än vad lagstiftaren har angett. Ett beslag är endast en tillfällig besittningsrubbning för ett visst angivet ändamål. Härav följer att beslagsinstitutet inte ger åklagaren någon rätt eller skyldighet att ta ställning rörande äganderätten eller någon annan rätt till ett beslagtaget föremål. Väcker åklagaren åtal kan han, om det föreligger förutsättningar för det, inom ramen för åtalet föra en talan om bättre rätt. Det ankommer sedan på domstolen att ta ställning i frågan vem som äger bättre rätt. Om åklagaren däremot utan att väcka sådan talan häver beslaget, har han inte någon rättslig grund för att göra en bedömning om vem som har bättre rätt. Härav följer att, oavsett vilken uppfattning en åklagare kan ha i en tvistefråga rörande egendom, själva besittningsrubbningen blir

avgörande för frågan till vem egendomen skall lämnas ut när ett beslag hävs.

Om den från vilken godset har tagits i beslag uttrycker önskemål om eller samtycker till att det beslagtagna utlämnas till någon annan kan så ske (Peter Fitger, Rättegångsbalken, 27:19). En förutsättning är emellertid att detta inte innebär att någon annans rätt till godset träds för när.

Det sagda innebär att det för att beslagtaget gods i praktiken skall kunna lämnas ut till någon annan än den från vilken det har tagits i beslag krävs dels att det har klarlagts att ingen annan person än den som, enligt vad som är känt, kan ha en rätt till godset framställer anspråk på det, dels att den som förklarar sig vara beredd att avstå från godset inte framställer anspråk som förhindrar ett utlämnande. Ett utlämnande till annan än den från vilket godset har tagits i beslag torde bara kunna komma i fråga i uppenbara fall."

Mot bakgrund av Riksåklagarens uttalanden torde målsägandens möjligheter att - i strid med den tidigare misstänktes önskemål - få egendomen utlämnad till sig i samband med att ett beslag hävs vara synnerligen begränsade.

Utredningen har erfarit att det förekommer att polisen för sin del kommer i kontakt med godtrosförvärvslagen i ännu en situation. Ibland förhåller det sig så att ett godtrosförvärv av det beslagtagna godset i och för sig inte ifrågasätts, men den ursprunglige ägaren vill utnyttja möjligheten att med stöd av lagen att lösa tillbaka egendomen. Vid vissa polismyndigheter hjälper polisen i sådana fall till som mellanhand mellan förvärvaren och den ursprunglige ägaren.

9 Försäkringsfrågor

Av Sveriges befolkning i åldern 16-84 år uppger 95 % att det hushåll de tillhör har någon form av hemförsäkring (Offer för vålds- och egendomsbrott 1978- 1993, rapport nr 88 i serien Levnadsförhållanden, SCB; rapporten beräknas utkomma i månadsskiftet maj/juni 1995). Det finns inte några motsvarande uppgifter om i vilken omfattning landets företag är försäkrade.

Under skadeåret 1993 betalade försäkringsbolagen enligt Sveriges försäkringsförbunds översiktsstatistik ut sammanlagt 1 204 466 000 kr till privatpersoner och företag på grund av stölder av olika slag. Ersättningen på grund av inbrott uppgick till 985 907 000 kr, på grund av cykelstölder till 161 200 000 kr och på grund av rån till 57 359 000 kr. Av beloppen utgjorde 477 735 000 kr, 671 000 kr respektive 41 860 000 kr ersättning i anledning av företags- eller fastighetsförsäkring. Resterande belopp utbetalades till försäkringstagare med hemförsäkring, villahemförsäkring eller fritidshusförsäkring. Motsvarande siffror för år 1994 har ej funnits tillgängliga för utredningen.

Det är inte möjligt för alla att försäkra sig mot förluster i samband med stöld. Statliga myndigheter får inte teckna sådana försäkringar enligt förordningen (1954:325) om försäkring av statens egendom m.m. Det betyder bland annat att de statliga museerna inte kan försäkra sina samlingar. När sådana museer lånar in föremål för utställning, brukar staten utfärda en garanti till säkerhet för långivaren.

Två centralmuseer är organiserade i stiftelseform, Nordiska museet och Tekniska museet. De omfattas därför inte av försäkringsförbudet och har tecknat egna försäkringar för sina samlingar. Länsmuseerna, som i regel har landsting eller kommuner som huvudmän, har också försäkrat sina samlingar.

Ett genomgående problem vid försäkring av museernas samlingar är värderingen. Många föremål är givetvis oersättliga. De försäkringssummor som förekommer är att betrakta som approximationer för att tillförsäkra museerna ett ekonomiskt grundsskydd.

Under senare år har flera uppmärksammade stölder skett från olika konstmuseer i vårt land. Någon samlad statistik över stöldfrekvensen på museer finns dock inte.

När ett försäkringsbolag betalar ersättning till en försäkringstagare för stulen egendom, är utgångspunkten att det är den bestulnes direkta ekonomiska förlust som skall ersättas. Detta innebär att ersättningen i princip utgörs av återanskaffningspriset, ofta med avdrag för ålder, slitage, modernitet och användbarhet. Väljer försäkringstagaren att få ut ersättningen kontant i stället för att göra ett ersättningsköp, är försäkringsvillkoren oftast utformade så att han endast får ut en viss procent av återanskaffningsvärdet, t.ex. 65 % för smycken eller 70 % för kläder och TV-apparater etc. Försäkringsbolagen förbehåller sig ofta i villkoren rätten att hänvisa till särskilda butiker för ersättningsinköp.

Försäkringstagarens självrisk vid stöldersättning uppgår vanligen till tusen kronor.

I vissa fall begränsas försäkringsskyddets omfattning enligt försäkringsvillkoren beträffande visst slags egendom som förvaras på visst sätt. Som exempel kan nämnas stöldbegärlig egendom som förvaras i en källare eller på en vind.

Utbetalningen av ersättning för stulet gods innebär inte automatiskt att försäkringsbolaget övertar rätten till sådant gods som eventuellt kommer till rätta. I försäkringsbolagens villkor föreskrivs emellertid regelmässigt att bolagen övertar rätten till ersatt egendom.

Som framgått av avsnitt 6 förekommer det enligt uppgift från försäkringsbranschen jämförelsevis sällan att stulen egendom kommer till rätta efter det att ett försäkringsbolag har betalat ut försäkringsersättning.

I de fall det förekommer att ersatt egendom kommer till rätta, kontaktar försäkringsbolaget försäkringstagaren, som tillfrågas om han vill ha tillbaka det stulna och återbetala försäkringsersättningen. Från företrädare för försäkringsbranschen har uppgivits att försäkringstagarna då oftast inte är intresserade av att köpa tillbaka egendomen (avsnitt 6). I dessa fall säljer försäkringsbolaget det aktuella godset.

När det gäller viss dyrbar egendom, såsom t.ex. konst eller båtar, förekommer det ibland att försäkringsbolagen processar för att få tillbaka föremålen från innehavare, som påstår sig ha förvärvat dem i god tro. Enligt uppgift från företrädare för försäkringsbranschen görs emellertid ofta bedömningen att det är enklare och snabbare att utnyttja möjligheten att lösa egendomen enligt godtrosförvärvslagen. Har innehavaren köpt egendomen till ett mycket lågt pris, blir

lösesumman så låg att det inte framstår som ekonomiskt försvarbart att lägga ned tid och riskera rättegångskostnader genom en process.

10 Regler om godtrosförvärv i några andra länder

I betänkandet "Förvärv i god tro" finns en redogörelse för regleringen av godtrosförvärv i några andra länder (SOU 1984:16 s. 95 f.f.). Utredningen har haft i uppdrag att uppdatera denna redogörelse för utländsk rätt, men har även valt att undersöka regleringen i vissa länder som inte redovisas i betänkandet.

Materialet om utländsk rätt har delvis inhämtats med Utrikesdepartementets hjälp. Uppgifter har i vissa fall inhämtats direkt från de olika ländernas justitieministerier. Beträffande Norge och Danmark har några rättvetenskapliga arbeten studerats.

Professor Ulf Göranson och forskarstuderanden Alessandro Simoni har bistått utredningen med inhämtandet av nederländska respektive italienska bestämmelser om godtrosförvärv.

Jur. lic. Per Ellsberger har skrivit avsnittet om amerikansk rätt.

De bestämmelser om godtrosförvärv som beskrivs i betänkandet SOU 1984:16 gäller till stora delar oförändrade. Den som vill sätta sig närmare in dessa regler hänvisas till denna redogörelse.

Utredningen har besökt Danmark, Norge och Finland för att få en uppfattning om hur reglerna om vindikation av stöldgods i dessa länder fungerar i praktiken.

10.1 Norden

10.1.1 Reglerna om godtrosförvärv

I *Danmark* har man inte någon allmän lag om godtrosförvärv. Regleringen utgörs i stället av spridda lagregler och domstolspraxis.

Historiskt sett har man i dansk rätt utgått från vindikationsprincipen. Sålunda innehöll Den Danske Lov bestämmelser om vindikation av stulet, lånat och pantsatt gods. Med tiden har exstinktionsprincipen dock slagits fast i en rad fall, såväl i lagstiftning som praxis (Michael

Elmer och Lotte Skovby, Ejendomsretten I, 2. udg., s. 130). Detta har i den danska doktrinen formulerats så att tendensen går mot exstinktion och att man nu "fordomsfrit må avgøre fra tilfælde til tilfælde, hvad resultatet må blive" (W.E. von Eyben, Formuerettigheder, 7. udg., s. 222). Uttalandet bör uppfattas så att man i Danmark numera är öppen för att tillämpa exstinktionsprincipen i vissa situationer (Elmer m.fl. a.a. s. 130). Utgångspunkten är dock alltjämt vindikation i den bemärkelsen att det krävs särskilda betingelser för att exstinktionsprincipen skall tillämpas. I mycket allmänna ordalag kan man uttrycka dessa betingelser så att exstinktion blir aktuell främst i situationer där den ursprunglige ägaren haft möjlighet att genom rimliga åtgärder gardera sig mot förlust av egendomen.

Vissa godtrossituationer skall enligt dansk rätt bedömas med utgångspunkt från allmänna rättsgrundsatser. För andra situationer finns uttryckliga regler. Sålunda gäller vid förvärv av stöldgods enligt Den Danske Lov (DL 6-17-5) att den bestulne har rätt att vindicera "stjålne koster". Bestämmelsen tar uttryckligen bara sikte på stulet gods. Den tillämpas emellertid analogt beträffande sådant gods som har frånhänts den ursprunglige ägaren genom "röveri og afpresning". I vissa situationer kan även "åger" tänkas ge en rätt till vindikation. Mer tveksamt är vad som gäller beträffande hittegods (Elmer m.fl. a.a. s. 151). Någon preskriptionsbestämmelse gäller inte för rätten att vindicera stulet gods.

I *Norge* finns en särskild lag om godtrosförvärv, *Lov 2 juni 1978 nr 37 om godtroerverv av løsøre*. Lagen har efter sin tillkomst varit föremål för vissa smärre ändringar. Utgångspunkten för lagstiftningen är exstinktionsprincipen. Den som mot vederlag har förvärvat ett "løsøreting" i god tro får rätt till egendomen (1 §). Någon lösenrätt föreligger inte för den ursprunglige ägaren.

Lagen gäller inte i förhållande till den som har fått tingslyst "salgspant eller utlegg" enligt pantlagen eller tingslyst motorfordon enligt vägtrafiklagstiftningen (4 § andra stycket).

För egendom som "er eller må antas å være fravendt eieren eller noen som sitter med tingen på hans vegne, ved tyveri, brukstyveri, ran eller annen vold eller trusel om vold" gäller emellertid vindikationsprincipen (2 § första stycket). Förbrotten som konstituerar vindikationsrätten - stöld, egenmäktigt förfarande, rån eller annat våld eller hot om våld - är alltså inte desamma som i dansk rätt. Den nämnda bestämmelsen gäller oavsett om gärningsmannen kan straffas för brottet eller ej.

Exstinktionsprincipen gäller inte heller beträffande konstverk, antikviteter eller museiföremål som är i offentlig ägo eller tillhör en privat samling som är tillgänglig för allmänheten (2 § andra stycket).

Om egendomens ägare vill framställa ett vindikationskrav mot en godtroende förvärvare, måste han göra detta "uten ogrunnet opphold" efter att han fått sådan kännedom att han kan göra sitt krav gällande eller han borde ha skaffat sig sådan vetskap (3 § första stycket).

I sådana fall då en godtroende förvärvare måste lämna tillbaka egendom och ägaren kan lastas för att egendomen har kommit på avvägar, har förvärvaren rätt att få ersättning för sina utgifter för inköp och förbättring. Han är dock aldrig skyldig att betala mer än vad saken är värd vid återlämnandet. (3 § andra stycket).

Bestämmelserna om godtrosförvärv i *Finland* motsvarar de bestämmelser som gällde i Sverige före tillkomsten av den svenska lagen om godtrosförvärv. De två lagrummen i 1734 års lag, 11 kap. 4 § och 12 kap. 4 § handelsbalken, om lånat och deponerat gods är utgångspunkt för lösningen av den konflikt som uppkommer mellan den ursprunglige ägaren och en godtroende förvärvare vid överlåtelse av egendom som obehörigen har frånhänts annan. Beträffande förvärv av anförtrott gods eller lösöre med återtagandeförbehåll och vid olika fall av dubbeldisposition tillämpas exstinktionsprincipen. Den ursprunglige ägaren har dock rätt att lösa tillbaka godset om han så önskar.

När det är fråga om icke anförtrodd egendom, avviker de finska bestämmelserna från de svenska. Enligt den finska strafflagens promulgationslag, SP 11 §, tillämpas vindikationsprincipen om den ursprunglige ägaren har förlorat godset genom snatteri, stöld, rån eller utpressning. Uppräkningen av brotten anses enligt doktrin och praxis vara uttömmande. Har egendomen frånhänts den ursprunglige ägaren genom något annat brott gäller exstinktionsprincipen.

Utredningen om godtrosförvärv av stöldgods m.m. förutskickade i sitt betänkande att en översyn av de finska reglerna om godtrosförvärv skulle komma att äga rum. Så har dock inte skett. Någon sådan översyn planeras enligt uppgift från det finska Justieministeriet inte heller.

I såväl Danmark,Norge och Finland finns lagstiftning som innebär att polisen har möjlighet att kontrollera handeln med begagnade varor. Man har inte i något av de tre länderna särregler avseende godtrosförvärv som görs genom inköp i den reguljära handeln.

Island har inga lagfästa regler om godtrosförvärv och inte heller någon omfattande rättspraxis i fråga om sådana tvister.

Den allmänna grundsatsen synes vara att en förvärvare inte kan erhålla bättre rätt till en sak än sin fångesman, men en möjlighet till

godtrosförvärv torde i vissa fall föreligga. Det förhållandet att en sak har stulits från ägaren föranleder inte någon annorlunda bedömning än om egendomen obehörigen har frånhänts ägaren på något annat sätt.

10.1.2 Erfarenheterna från utredningens studieresor

Som inledningsvis har nämnts, har utredningen gjort en studieresa till Danmark, Norge och Finland för att få en uppfattning om hur reglerna om vindikation av stöldgods i dessa länder fungerar i praktiken. Syftet har också varit att få synpunkter på vad systemet innebär för brottsbekämpningen, handelns intressen och konsumentskyddet. Utredningen har sammanträffat med företrädare för polisen, handelsorganisationer, handeln med begagnade varor, pantbanker, försäkringsbranschen och de olika ländernas konsumentskyddsorganisationer. Besöket i Danmark ägde rum i maj 1994 och besöken i Norge och Finland i augusti samma år.

I de tre länderna tycks man allmänt anse att systemet med vindikation av stöldgods fungerar väl. De företrädare som utredningen sammanträffade med framhöll att principen om vindikation av stöldgods stämde väl med deras rättsuppfattning och menade - var och en beträffande sitt land - att deras åsikt speglade en allmänt utbredd inställning.

Särskilt nöjda med principen om vindikation av stöldgods var företrädarna för polisen i de tre länderna. Visserligen förekommer det, liksom i Sverige, ofta i dessa länder att stulet gods inte kan kopplas till en bestämd målsägande. Poliserna menade dock att vindikationssystemet underlättar polisarbetet i sådana fall, då en målsägande kan spåras. Systemet gör det då ofta möjligt att genast lämna tillbaka det stulna godset till ägaren, eftersom förvärvaren är införstådd med att han inte får behålla gods som visat sig vara stulet. Vindikationsprincipen hade enligt dem även en positiv psykologisk effekt.

Det finns inte i något av länderna någon officiell statistik på var stöldgods vanligen påträffas eller angående hur ofta godset kan kopplas till en bestämd målsägande. Polisernas allmänna uppfattning var emellertid att stöldgods kan påträffas i princip var som helst, ofta hos tjuven själv och mera sällan hos en godtroende förvärvare.

Inte heller från handelns sida uttryckte man i de tre länderna missnöje med möjligheten att vindicera stöldgods. Företrädarna för handeln uppgav att man utifrån mer allmänna synpunkter ställde sig positiv till principen, och menade att nackdelarna för handelns del i praktiken inte var så stora, eftersom det relativt sällan förekom att

stöldgods påträffades i den reguljära handeln. Någon statistik över hur ofta så sker finns inte i de tre länderna.

När det i Danmark, Norge eller Finland förekommer att stulna varor lämnas in till handlare som köper in begagnade saker är det - liksom i Sverige - vanligen fråga om guldföremål, smycken, konst eller antikviteter. Företrädarna för handeln med begagnade varor hade inte uppfattningen att vindikationsprincipen påverkar prisnivån i dessa branscher, varken beträffande den ersättning som ges vid inköpen av varorna eller försäljningspriserna.

Företrädarna för konsumentskyddsorganisationerna i de tre länderna uppgav samfällt att de inte kände till något fall då en konsument, som i god tro köpt stöldgods i den reguljära handeln, kontaktat organisationerna på grund av att han motsatt sig att lämna tillbaka egendomen till den bestulne eller att han ville kräva ersättning av säljaren. Det var företrädarnas uppfattning att köpare i allmänhet accepterade att lämna tillbaka egendom, om det visade sig att den var stulen.

Företrädarna för försäkringsbranschen i de tre länderna uppgav att man hade uppfattningen att bestulna personer efter att försäkringsersättning betalats ut sällan är intresserade av att få tillbaka gods som har stulits ifrån dem. I de fall det föreligger ett sådant intresse, rör det sig oftast om smycken med ett särskilt pietetsvärde eller om konst.

Inte i något av de tre länderna tycks det i praktiken finnas någon möjlighet att försäkra sig mot en sådan förlust som uppkommer om man i god tro förvärvar egendom, som man sedermera får lämna tillbaka därför att den visar sig vara stulen. Avsaknaden av en sådan försäkringsmöjlighet torde inte bero på hinder i lagstiftningen, utan helt enkelt på att denna typ av försäkring inte efterfrågas och att ett sådant försäkringsskydd skulle ställa sig mycket kostsamt.

Som framgått av föregående avsnitt utgör i de tre länderna olika slag av förbrott förutsättningen för att "stöldgodset" skall kunna bli föremål för vindikation. Utredningen har vid studiebesöken förhört sig om det brukar uppkomma gränsdragningsproblem, när det är ovisst om egendomen har frånhänts den ursprunglige ägaren genom ett brott som konstituerar vindikation eller genom något annat slags brott. Företrädarna för de tre länderna har alla sagt sig inte känna till att dessa avgränsningar vållar några praktiska problem.

Inte någon av de företrädare från Danmark, Norge eller Finland som utredningen sammanträffade med hade uppfattningen att de svenska reglerna, som tillåter godtrosförvärv av stulen egendom, medför att stöldgods förs från deras länder för att säljas i Sverige.

Bestämmelserna om vindikation av stöldgods är enligt samstämmiga uppgifter inte föremål för kritik eller offentlig debatt i något av de länder som utredningen har besökt.

10.2 Andra länder än Norden

England

Den grundläggande regeln i anglosaxisk rätt när det gäller överförandet av rätten till lös egendom, kan uttryckas i maximen "nemo dat quod non habet" (ingen kan ge det han inte har). Grundsatsen kommer till uttryck i den engelska köplagen, Sale of Goods Act 1979 kap. 54, section 21 - (1). Bestämmelsen innebär i princip att en köpare som köper något från en obehörig säljare, aldrig kan få bättre rätt till godset än den som säljer.

Det finns flera undantag från denna huvudregel (se SOU 1984:16 s. 119 f.f.). Av intresse i fråga om stöldgods var främst den tidigare gällande regeln att den som i god tro köpte egendom på en s.k. market overt fick äganderätt till det köpta, även om säljaren inte var behörig att överlåta egendomen, t.ex. därför att det var fråga om stöldgods.

Regeln härstammade från medeltiden och byggde på tanken att eftersom den som ville sälja något i princip var hänvisad till att göra detta på den lokala marknaden, så var det också möjligt för den som hade blivit bestulen eller obehörigen frånhänd sin egendom på annat sätt att återfinna den förlorade egendom genom att leta på marknaden. Det ansågs vara hans skyldighet att göra detta. Om han misslyckades med att återfinna sin egendom, kunde en köpare som var ovetande om att egendomen frånhänts den rätte ägaren, förvärva äganderätten till det köpta.

Regeln om market overt avsåg från början endast lokala marknader, men kom med tiden att gälla även vid inköp i City of London när City under medeltiden fick tillstånd att ha permanenta marknader.

Eftersom handeln numera inte längre är begränsad till marknader eller City of London, ansågs de praktiska skälen för regeln om market overt inte längre föreligga. Den upphävdes genom Sale of Goods (Amendment) Act 1994.

Estland

Möjligheten att göra godtrosförvärv av lös egendom regleras i Asjaôigusseadus (RT I, 1993, 39, 590), "sakrättslagen", som trädde i kraft

den 1 december 1993. Enligt huvudregeln får en godtroende förvärvare äganderätt till en lös sak som han förvärvar i god tro, även om överlåtaren inte var behörig att överlåta egendomen (§ 95). Förvärvaren anses ha varit i ond tro, om han visste eller borde ha vetat att överlåtaren inte var behörig att överlåta äganderätten. Den ursprunglige ägaren kan då när som helst kräva tillbaka egendomen.

Äganderätt på grund av godtrosförvärv uppkommer inte omedelbart vid förvärvet i de fall då det rör sig om en sak som är stulen från ägaren, förlorad eller på annat sätt mot ägarens vilja kommen ur hans besittning. Sådana saker kan krävas tillbaka av den ursprunglige ägaren fram till dess förvärvaren har fått äganderätt till saken genom preskription.

En besittare kan genom preskription få äganderätt till en stulen sak, om han utan avbrott besitter den i god tro under fem år. Besittaren anses ha varit i god tro om han inte vet och inte heller borde veta att hans besittning saknar laga grund eller att en annan person har större rätt till saken (§ 35). Besittning anses ske i god tro, så länge det motsatta inte har bevisats. Bevisbördan för ond tro ligger alltså på den ursprunglige ägaren.

Preskription kan inte ske om förvärvaren är i ond tro, dvs. om han vid förvärvet visste eller borde veta att han inte fick äganderätt till saken eller han fick veta detta före preskriptionstidens utgång.

Eftersom lagen så nyligen trätt i kraft, har ännu inte någon rättspraxis utvecklats.

Frankrike

Enligt fransk rätt ger besittning till lösöre presumtion för ett rättmätigt innehav, "la possession vaut titre" (Code civil artikel 2279).

Den som har förlorat eller blivit bestulen på en sak, har emellertid enligt den nämnda bestämmelsen rätt att vindicera föremålet. Han måste dock göra sitt krav gällande inom tre år, räknat från dagen då förlusten eller stölden skedde. Efter denna tidsfrist upphör rätten att kräva tillbaka det stulna från en godtroende förvärvare.

Om den godtroende förvärvaren har köpt stulet eller förlorat gods på en mässa eller marknad, offentlig auktion eller hos en handlare som handlar med detta slags varor, måste den ursprunglige ägaren betala lösen för att få tillbaka sin egendom. Lösenbeloppet skall motsvara vad innehavaren har betalt (Code civil artikel 2280).

Grekland

Enligt den grekiska civillagen kan en förvärvare genom hävd få äganderätt till lös egendom, även om han har förvärvat egendomen från någon som inte var behörigt att överlåta den. Förutsättningen är att förvärvaren är i god tro, när han får egendomen i sin besittning och sedan under fortsatt god tro innehar egendomen i tre år. Med god tro avses i sammanhanget att förvärvaren utan att vara grovt oaktsam har uppfattningen att han genom förvärvet har fått äganderätt till egendomen (artikel 1041 -1043).

Om en godtroende förvärvare måste lämna ifrån sig egendomen till den rätte ägaren före hävdetidens utgång, har han i viss begränsad omfattning rätt till ersättning för de kostnader egendomen förorsakat honom under innehavet (artikel 1100-1103).

Några särregler som utesluter möjligheten att genom hävd få äganderätt till stulen egendom finns inte.

Italien

I den italienska rätten erkänns godtrosförvärv av lösa saker som en huvudprincip, oberoende av om det är fråga om anförtrodd eller icke anförtrodd egendom. Den som förvärvar lösöre från någon annan än den rätte ägaren, får äganderätt till saken om han är i god tro när saken lämnas över till honom (Codice civile artikel 1153). Frågan huruvida gåva kan vara föremål för godtrosförvärv är föremål för olika uppfattning i den italienska doktrinen.

I god tro anses den vara, som besitter egendomen utan att veta att han kränker någon annans rättighet. God tro anses inte kunna föreligga vid grov vårdslöshet. Förvärvaren behöver bara vara i god tro vid själva besittningsövergången, men inte under det fortsatta innehavet av saken (artikel 1147).

I fråga om registerade lösa saker och "universalita di mobili" uppkommer äganderätt på grund godtrosförvärv inte vid traditionen av egendomen, utan först efter att en viss hävdetid har gått ut.

En överlåtelse av lösa saker som skall registeras (främst bilar och andra motorfordon, båtar och flygplan) får enligt italiensk rätt sakrättslig verkan först genom inskrivning i ett offentligt register. Med "universalita di mobili" avses ett flertal saker som inte hänger samman fysiskt, men har samma ägare och fyller en gemensam funktion. Som exempel kan nämnas en hjord, ett bibliotek eller en konstsamling.

Efter tjugo års hävdetid får den, som gjort ett förvärv från en obehörig överlåtare, äganderätt till egendomen även om förvärvet skedde i ond tro (artikle 1161).

I fråga om registrerade lösa saker kan en godtroende förvärvare, som har förvärvat äganderätt från den rätte ägaren, tillgodoräkna sig en hävdetid på tre år, om han har haft sin fångeshandling inregistrerad (artikel 1162). Har förvärvet inte skett från rätt ägare eller inte inregistrerats, blir hävdetiden tio år. Föreligger ond tro, tillämpas den nyss nämnda hävdetiden på tjugo år.

För "universalita di mobili" är hävdetiden tjugo år, men om god tro, överlåtelse av äganderätt och tradition föreligger, begränsas hävdetiden till tio år.

Någon rätt för en ursprunglig ägare, som obehörigen har frånhänts sin egendom, att mot betalning lösa tillbaka den från en godtroende förvärvare finns inte i italiensk rätt.

Lettland

Bestämmelser om godtrosförvärv finns i Lettlands civillag från 1937, som åter trätt i kraft 1993. Grundregeln är att en ägare bibehåller sin äganderätt, om hans egendom obehörigen skulle överlåtas till någon annan. Godtrosförvärv kan dock ske i vissa fall som anges i 1065 och 1066 §§, nämligen då det är fråga om lös egendom som en ägare frivilligt har anförtrott åt någon annan person (lån, pant, eller förvaring) eller om egendom som har överlämnats för transport eller bearbetning. Under förutsättning av god tro kan en förvärvare få äganderätt till sådan egendomen, även om hans fångesman inte var behörig att överlåta egendomen till honom.

Som framgått är det inte möjligt att göra godtrosförvärv av stulen egendom. Möjligen skulle en enligt civillagen gällande allmän preskriptionstid på tio år kunna tänkas bli aktuell i dessa fall.

Nederländerna

De nederländska reglerna om godtrosförvärv återfinns i den nya civillagen, Burgerlijk Wetboek (BW), som trädde i kraft 1992.

Redovisningen av nederländsk rätt i den förra utredningens betänkande (SOU 1984:16 s. 115 f.f.) hänför sig till ett förslag till civillagens bok 3, som dock aldrig kom att träda i kraft. Stark kritik riktades mot förslaget såvitt gällde införandet i nederländsk rätt av möjligheten att göra godtrosförvärv av stöldgods. Detta förslag fick därför falla.

I den nu gällande rätten återfinns huvudregeln om exstinktiva godtrosförvärv i artikel 3:86. En överlåtelse av äganderätt eller begränsad sakrätt från en obehörig överlåtare medför ett giltigt förvärv, under förutsättning att överlåtelsen sker mot vederlag och förvärvaren är i god tro. En ytterligare förutsättning är att tradition av egendomen har skett (artikel 3:90, 91 eller 93). Godtrosförvärv kan ske av lösöre eller löpande skuldebrev. Det är däremot inte möjligt att göra godtrosförvärv av s.k. registeregendom (artikel 3:86). Dit räknas dels fartyg och flygplan, dels i fast eller lös egendom upplåtna begränsade sakrätter, som för sin giltighet fordrar registrering.

Har ett godtrosförvärv ägt rum, föreligger ingen lösenrätt för den ursprunglige ägaren.

Denne har dock, oberoende av förvärvarens goda tro, rätt att vindicera stulen egendomen, om han gör sitt anspråk gällande inom tre år från stölden (artikel 3:86). Någon skyldighet att betala lösen föreligger inte.

Vindikationsrätt beträffande stulen egendom föreligger dock inte, om en konsument i god tro har köpt den stulna egendomen i en butik, som är belägen i en fastighet och sysslar med handel just av det aktuella egendomsslaget. Någon vindikationsrätt föreligger inte heller i fråga om stulna pengar eller löpande skuldebrev (artikel 3:86).

Med god tro avses att förvärvaren inte kände till eller borde ha känt till överlåtarens bristande behörighet (artikel 3:11). Den som påstår ond tro anses i allmänhet har bevisbördan för detta påstående.

Den nederländska lagstiftningen innehåller även en regel om skyldighet för förvärvaren att kunna lämna upplysningar om sin fångesman. Den som inom tre år från förvärvet uppmanas att identifiera överlåtaren, skall utan dröjsmål ge sådan upplysning som är tillräcklig för att uppspåra denne. Det räcker dock att förvärvaren lämnar sådan information som han vid förvärvet ansåg tillräcklig (artikel 3: 87). Om han inte kan fullgöra sin upplysningsskyldighet, kan han inte heller göra ett godtrosförvärv med stöd av huvudregeln i artikel 3:86. Det beskrivna stadgandet är inte tillämpligt beträffande förvärv av pengar.

En ägares rätt att få tillbaka egendom, som obehörigen har frånhänts honom, preskriberas oberoende av förvärvarens onda eller god tro efter tjugo år (artikel 3:105 och 3:306).

Polen

Enligt polsk rätt är den grundläggade regeln att ett avtal om överlåtelse av äganderätt inte får någon sakrättslig verkan, om den som

överlåter egendomen inte är behörig att göra detta. Förvärvaren kan dock enligt Civilbalken (CB) artikel 169 § 1 få äganderätt genom ett godtrosförvärv, såvida han inte var i ond tro vid förvärvet (Polsk författningssamling nr 16:93 av den 23 april 1964 med senare ändringar). God tro anses utesluten inte bara då förvärvaren är medveten om att överlåtaren inte är behörig att förfoga över egendomen, utan även då den bristande insikten beror på oaktsamhet.

Regeln om godtrosförvärv har i sin tur ett undantag (CB artikel 196 § 2). När det gäller egendom som är borttappad, stulen eller som ägaren har förlorat på annat sätt, får förvärvaren äganderätt till egendomen först efter att en tidsfrist på tre år har löpt ut. Tidsfristen räknas med utgångspunkt från den tidpunkt då borttappandet, stölden eller förlusten skedde. För att kunna göra ett exstinktivt fång i dessa fall, måste förvärvaren vara i god tro, inte bara vid förvärvet utan också vid tidsfristens utgång.

Beträffande pengar, innehavarpapper och egendom som har förvärvats på offentlig auktion eller i samband med ett exekutivt förfarande, gäller inte den beskrivna regeln om tidsfrist.

I sammanhanget kan nämnas att godtrosförvärv endast kan göras av sådan egendom som kan förekomma i den vanliga handeln. Det går alltså inte att genom godtrosförvärv få äganderätt till egendom som endast får ägas av staten, såsom exempelvis militära vapen eller guldtackor.

Ryssland

Den 1 januari 1995 trädde en ny civillag i kraft i Ryssland. I lagen finns bl.a. bestämmelser om vad som skall anses vara "personlig egendom" och om hur äganderätt till sådant gods uppkommer. All egendom, som inte enligt en uppräkning i artikel 130 utgör fast egendom, anses utgöra personlig egendom. Äganderätt till sådant gods kan uppkomma bl.a. genom förvärv från ägaren, men i vissa fall även från en annan överlåtare än denne (artikel 218).

Bestämmelser av betydelse i samband med godtrosförvärv finns i artiklarna 301-306. Som huvudregel har en ägare rätt att på begäran få tillbaka egendom, som obehörigen har frånhänts honom. Den som i god tro förvärvar egendom från någon som saknade rätt att överlåta den, kan göra ett godtrosförvärv. Med god tro avses i sammanhanget att förvärvaren inte kände till eller kunde känna till överlåtarens bristande behörighet.

Ägaren har dock rätt att från en godtroende förvärvare få tillbaka egendom, som har stulits eller mot hans vilja frånhänts honom på

något annat sätt. En motsvarande vindikationsrätt har han, om egendomen obehörigen har frånhänts någon, åt vilken han har anförtrott den. Ägaren måste dock göra sitt krav gällande inom tre år från det han fick kännedom om förlusten.

Civillagen anger inte närmare innebörden av att frånhändandet på angivet sätt har skett mot innehavarens vilja. Härmed torde bl.a. avses att frånhändandet har skett med våld eller utan innehavarens vetskap.

Ägaren har, oberoende av hur egendomen har frånhänts honom, inte någon vindikationsrätt från en godtroende förvärvare när det är fråga om pengar eller innehavarpapper.

När en godtroende förvärvare är skyldig att lämna tillbaka egendom till ägaren, kan han vara berättigad till ersättning för vissa kostnader som han har åsamkats för egendomen.

Några särskilda bestämmelser angående möjligheten att göra godtrosförvärv i den reguljära handeln finns inte.

I artikel 234 finns allmänna bestämmelser om preskription. Om någon i god tro, öppet och utan avbrott under fem år besitter ett föremål, får han äganderätt till föremålet. Vid beräkningen av preskriptionstiden får han tillgodoräkna sig även den tid hans fångesman har innehaft egendomen. En förvärvare kan dock aldrig genom hävd bli ägare till ett föremål, före den tidpunkt då ägarens ovan nämna vindikationsfrist på tre år har gått ut.

Schweiz

I Schweizerisches Zivilgesetzbuch, den schweiziska civillagboken, stadgas att den som i god tro förvärvar äganderätt eller en begränsad sakrätt till lösöre har rätt att behålla saken, även om hans fångesman inte hade rätt att överlåta godset (artikel 933). Inte heller är en godtroende förvärvare skyldig att lämna tillbaka pengar eller innehavarpapper, som ofrivilligt kommit ur den tidigare innehavarens besittning (artikel 935).

Om en lös sak har stulits eller ägaren på annat sätt ofrivilligt har förlorat den, har ägaren under fem år rätt att kräva tillbaka saken från innehavaren, även om denne är i god tro (artikel 934). Har innehavaren köpt saken på en offentlig auktion, på torget eller hos en köpman som handlar med liknande varor, har den ursprunglige ägaren bara rätt till vindikation om han betalar ersättning till innehavaren med det belopp som denne har givit för föremålet.

Den ursprunglige ägaren har alltid rätt att kräva tillbaka en lös sak, om förvärvaren vid sitt förvärv var i ond tro (artikel 936).

Tyskland

Det är enligt tysk rätt möjligt att göra godtrosförvärv av obehörigen överlåten lös egendom. En förvärvare kan enligt Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) få äganderätt, om han förvärvar egendomen i god tro och övriga lagliga förutsättningar för äganderättsförvärv föreligger. God tro anses inte föreligga, om förvärvaren kände till att saken inte tillhörde överlåtaren, eller om detta var okänt för honom på grund av grov oaktsamhet (§ 932).

Den ursprunglige ägaren har inte rätt att lösa tillbaka egendomen, efter att ett godtrosförvärv har skett.

Äganderätt genom godtrosförvärv kan inte uppkomma om egendomen har stulits från ägaren, eller om denne har tappat den eller förlorat den på något annat sätt, dvs. i andra fall än då han anförtrott egendomen åt någon annan (§ 935 första stycket). I dessa fall har ägaren rätt till vindikation. Vindikationsrätten gäller dock inte i fråga om pengar, innehavarpapper eller saker som har sålts på offentlig auktion (§ 935 andra stycket).

Ägarens vindikationsrätt kan preskriberas efter trettio år enligt allmänna regler om preskription av civilrättsliga anspråk (§ 195). Preskription kan ske oberoende av förvärvarens goda eller onda tro. För det fall förvärvaren vid sitt förvärv har varit i god tro, och sedan i fortsatt god tro innehaft egendomen under tio år, kan han redan efter denna tid bli ägare (§ 937).

Österrike

Enligt österrikisk lagstiftning är utgångspunkten att en ägare har rätt att få tillbaka en sak som obehörigen innehas av någon annan (Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch § 366). En sådan rätt föreligger dock inte gentemot en "redlig innehavare", som kan bevisa att han har förvärvat saken på offentlig auktion, köpt den av en handlare, som har rätt att handla med varor av detta slag, eller förvärvat egendomen från någon, som fått egendomen anförtrodd åt sig av den ursprunglige ägaren. I sådana fall får den redlige besittaren behålla egendomen, och den ursprunglige ägaren får nöja sig med ersättning från den som han anförtrodde egendomen åt (AGB § 367).

Kan det emellertid bevisas att det på grund av sakens beskaffenhet, dess låga pris, överlåtarens person, omständigheterna vid försäljningen eller andra omständigheterna fanns anledning att fatta misstankar angående överlåtarens redlighet, betraktas förvärvaren som en "oredlig

innehavare" och är skyldig att lämna ifrån sig egendomen (AGB-§ 368).

Säljer en köpman i sin rörelse lös egendom får förvärvaren äganderätt till egendomen, även om säljaren inte var rätt ägare eller behörig att överlåta den. Förutsättningen är dock att förvärvaren är i god tro. Han anses inte ha varit i god tro, om han känner till säljarens bristande behörighet, eller om hans bristande insikt beror på grov oaktsamhet. Äganderätt för förvärvaren uppkommer inte heller om egendomen har stulits från ägaren, eller om denne har tappat den eller förlorat besittningen till den på något annat sätt (Handelsgesetzbuch § 366). I sådana fall har ägaren rätt till vindikation.

USA

Den grundläggande föreställningen inom förmögenhetsrätten i Förenta Staterna är att ingen ska kunna förlora sin äganderätt till lösören utan att ha samtyckt till detta. Om ägaren inte avser att överlåta sin äganderätt till ett föremål till en annan person, men personen ändå erhåller besittning till föremålet, erhåller denne ingen äganderätt och kan därmed inte överföra någon äganderätt till senare förvärvare av föremålet. Denna regel kallas "void title rule" och innebär att om en "title" är ogiltig i överlåtarens hand förbättras inte dess kvalitet genom efterföljande överlåtelser. Detta gäller oavsett god tro hos förvärvarna och oavsett antalet omsättningsled som ligger mellan den ursprungliga dispositionen och senare förvärv. Regeln bygger på föreställningen att man inte kan ge vad man inte har - *nemo dat quod non habet* - och avser att inskärpa en försiktighetsattityd hos köpare - *caveat emptor* - "låt köparen akta sig".

Äganderättsförvärv i god tro av lösa saker medges dock från den som har förvärvat en "title" som är "voidable" (anfäktbar). En "voidable title" förvärvas från ägaren genom en överlåtelse som framkallas av förvärvaren genom ett svikligt eller bedrägligt förfarande. Frågan om en förvärvad "title" är "void" (ogiltig) eller "voidable" avgörs av ägarens överlåtelseavsikt. Har ägaren inte haft överlåtelseavsikt vid dispositionen är den "title" som förvärvaren erhållit "void" men har han haft överlåtelseavsikt är densamma "voidable". En "voidable title" kan upphävas efter att rätte ägaren väckt talan om detta i behörig ordning. En överlåtelse av en lös sak från den som har "voidable title" till en godtroende förvärvare ger den senare en "good title" och därmed ett skyddat förvärv av egendomen. Genom senare tiders lagstiftning, först "Uniform Sales Act" och nu i alla delstater utom Louisiana, "Uniform Commercial Code", har både

"void title rule" och distinktionen mellan "void title" och "voidable title" kodifierats.

För att tillförsäkra att gods som säljs i ordinär handel erhåller en hög grad av negotiabilitet anses ett skydd i särskilda fall kunna uppstå till förmån för kvalificerade godtroende köpare, så kallade "buyers in ordinary course of business", vid handelsköp och vid förvärv av varor från köpmän i deras rörelse. För att en köpare skall kunna erhålla skydd för sitt förvärv som "buyer in ordinary course of business" krävs att köpet har skett från en köpman i dennes rörelse och har avsett en vara av i princip samma slag som de varor köpmannen handlar med i rörelsen. Förutom att ha varit i god tro vid köpet ska köparen ha handlat helt i enlighet med det sedvanliga handelsbruk som gäller för den ifrågavarande typen av förvärv i säljarens bransch. Avgörande för om en köpare erhåller skydd för sitt förvärv, trots brister i säljarens rätt att förfoga över godset, är det yttre sken (appearance) som de faktiska omständigheterna vid köpet har förmedlat till köparen. Om köparen utifrån dessa omständigheter rimligen kan ha förväntat sig att säljaren hade rätt att överlåta "title" till egendomen, blir köparens förvärv i allmänhet skyddat. Köp i pantbank utgör enligt en särskild lagföreskrift inte köp i "ordinary course of business."

Den som med svagare rätt faktiskt innehar en lös sak och hävdar äganderätt till denna eller på annat sätt undanhåller eller disponerar över saken till förfång för någon annan som har starkare rätt till saken, gör sig skyldig till så kallad "conversion". Från den som utför eller har utfört "conversion" kan den som har starkare rätt till saken återvinna besittningen, erhålla ersättning för sakens marknadsvärde eller intäkterna från en utförd försäljning av saken. Detta sker i allmänhet genom att talan väcks om antingen "replevin" eller "trover" mot den som begår eller har begått "conversion".

Kärandens talan i ett mål om "trover" är en begäran om ersättning för den skada käranden har lidit till följd av att det omtvistade föremålet har undanhållits honom samt även en begäran om att domstolen beviljar en tvångsvis försäljning av det omtvistade föremålet till svaranden. När svaranden betalar den ersättning käranden har tilldömts i ett mål om "trover" överförs den rätt som käranden har till lösöret till svaranden och om svaranden har lösöret i sin besittning, kan han behålla det. Den som i god tro förvärvat ett föremål från den som haft en "void title", exempelvis en tjuv, kan således genom en talan om "trover" tvingas att köpa rätte ägarens "title" till föremålet.

En talan om "replevin" är en begäran om vindikation av det omtvistade föremålet. Sedan käranden i en obligatorisk förberedande förhandling, så kallad "preliminary hearing", gjort sin rätt till

besittning av föremålet sannolik, tas detta i de flesta fall omedelbart i beslag av "sheriff" genom en exekutiv åtgärd. Föremålet lämnas därefter ut till den av parterna som i huvudförhandling visat bäst rätt till besittning av föremålet. I samband med ansökan om "replevin" skall käranden ställa säkerhet ("bond") för den händelse käromålet ogillas och svaranden lider skada till följd av att egendomen genom "sheriff's" åtgärd har bringats ur hans besittning. Det förekommer att svaranden mot ställande av säkerhet får behålla besittningen till det omtvistade föremålet tills målet har blivit slutligen avgjort.

Den som innehar någon annans lösöre utan att ha rätt till detta kan erhålla äganderätt till lösöret enligt institutet "adverse possession". "Adverse possession" föreligger när någon har ett kontinuerligt och exklusivt fysiskt innehav av någon annans föremål mot dennes vilja under minst den tid som anges i särskilda delstatliga författningar om preskriptionstid, benämnda "statutes of limitation". För att "adverse possession" skall anses föreligga fordras att innehavaren håller föremålet öppet och synligt och brukar detta på ett sätt som tydligt visar att innehavaren hävdar äganderätt till föremålet. Den tid som anges i "statutes of limitation" för preskription av talerätt i mål om "trover" och "replevin" är i de flesta delstater mellan tre och sex år. Enligt rättspraxis börjar emellertid den tid som stadgas i "statutes of limitation" i princip inte att löpa innan grunderna för ägarens talan om "trover" eller "replevin" föreligger, vilket först inträffar då ägaren erhåller kännedom om var föremålet finns. I några delstater, exempelvis i New York, krävs i princip att den som innehar föremålet vägrar att utlämna detta till ägaren på en direkt begäran av denne för att preskriptionstiden skall börja att löpa. Innehavarens vägran att utlämna egendomen till ägaren på begäran av denne fullbordar den "conversion" av egendomen som utgör grunden för rätten att väcka talan mot innehavaren av föremålet om "replevin" och "trover". När den stadgade tiden löpt ut preskriberas ägarens rätt att föra talan mot innehavaren av föremålet, som därmed erhåller "title" till detta.

Egendom som tas i beslag från en misstänkt person eller påträffas och tas i beslag under utredning om brott befinner sig formellt i domstolens förvar ("custody of the court"). Så länge egendomen är beslagtagen får en talan om "replevin" mot den domstol eller myndighet som håller inne egendomen inte tas upp till prövning. Om misstanke föreligger om att egendomen tillgripits genom stöld eller annat förmögenhetsbrott, anses den misstänktes innehav av egendomen ändå presumera att denna tillhör honom. Om det inte går att identifiera den beslagtagna egendomen som stulen eller olovligen tillgripen, återlämnas den till den som presumeras att vara egendomens ägare.

Egendom som under utredning om brott har tagits i beslag från den som innehaft den utan rätt, får efter ägarens ansökan lämnas ut till denne sedan saken mot den tilltalade slutligen har avgjorts. Egendomen utlämnas dock endast om det inte råder någon tvist om äganderätten till denna. Råder det tvist om äganderätten skall saken först prövas i en civilprocess. En dom eller ett beslut i straffprocessen mot den tilltalade utgör varken bevis eller hinder i en civilprocess om rätten till egendomen.

11 Internationellt samarbete om reglering av godtrosförvärv

Inom ramen för det nordiska lagstiftningssamarbetet gjordes under 1960-talet försök att tillskapa enhetliga regler för godtrosförvärv av lösöre. Nordiska Rådet hemställde i februari 1959 att de nordiska ländernas regeringar skulle inleda ett gemensamt utredningsarbete. Ett sådant samarbete kom till stånd i Norge, Danmark, Finland och Sverige. Efter några års utredningsarbete lades betänkanden med förslag fram i de olika länderna, i de tre senare länderna med likartat innehåll. Som framgått av avsnitt 2 byggde det svenska betänkandet på exstinktionsprincipen och kompletterades med särregler beträffande stöldgods och avbetalningsgods som hade sålts med äganderättsförbehåll. Beträffande sådant gods ställdes särskilt höga krav på förvärvarens undersökningsskyldighet.

Förslagen resulterade dock aldrig i någon lagstiftning. Det var främst frågan om möjligheten att göra godtrosförvärv av stöldgods som var kontroversiell. I februari 1973 konstaterade Nordiska rådet att frågan var slutbehandlad för rådets del.

Ett lagstiftningssamarbete avseende godtrosförvärv var under 1960-talet aktuellt även inom UNIDROIT (International Institute for the Unification of Private Law). Institutet har sitt säte i Rom och räknar för närvarande regeringar från femtiotre länder som medlemmar.

År 1968 publicerade UNIDROIT ett förslag till en enhetlig lagstiftning om godtrosförvärv. Utgångspunkten för förslaget var exstinktionsprincipen. Efter bearbetning lades ett nytt utkast fram 1974. Även i detta förslag var exstinktionsprincipen huvudprincip, men undantag gjordes för de fall då egendomen hade stulits från ägaren (SOU 1984:16 s. 93 f.). Inte heller detta samarbete resulterade i någon gemensam lagstiftning och institutet avskrev projektet i maj 1980.

Ett samarbete med syfte att tillskapa en konvention om återlämnande av stulna eller olagligen exporterade kulturföremål pågår dock för närvarande inom ramen för UNIDROIT. En diplomatkonferens som skall behandla denna fråga kommer att äga rum i Rom i juni 1995.

I ett utkast till konvention (UNIDROIT 1994, CONF. 8/3, 20 December 1994, Unidroit Convention on the International Return of Stolen or Illegally Exported Cultural Objects) föreslås bl.a. att innehavaren av ett stulet kulturföremål skall vara skyldig att lämna tillbaka det. Under förutsättning att han var i god tro ("neither knew nor ought reasonably to have known that the object was stolen"), skall han emellertid vara berättigad till skälig ersättning ("fair and reasonable compensation"). Någon form av hävderegel på trettio eller femtio år övervägs dock, liksom en preklusionsregel på ett eller tre år.

I EU- och EES-sammanhang torde frågor om äganderätt på grund av godtrosförvärv knappast bli aktuella, eftersom det i Romfördragets artikel 222 uttryckligen stadgas att fördraget inte i något hänseende skall ingripa i ländernas egendomsordning.

Inom EU och EES pågår emellertid ett samarbete såvitt avser kulturföremål. Arbetet bygger på utgångspunkten att den fria rörligheten av varor inte hindrar förbud eller restriktioner beträffande ut- eller införsel av föremål som utgör nationella skatter av konstnärligt, historiskt eller arkeologiskt värde (artikel 36 i Romfördraget).

EU-reglerna om kulturföremål består av dels en förordning /EEG/ nr 3911/92 om export av kulturföremål, dels ett direktiv 93/7/EEG om återlämnade av kulturföremål som olagligt har förts bort från ett medlemslands territorium.

Avsikten med EG-förordningen är att vid gemenskapens yttre gränser tillskapa en kontroll som gör det möjligt att hindra export av vissa kulturföremål som räknas upp i en bilaga till förordningen. För att sådana föremål skall få föras ut till ett land utanför gemenskapen krävs utförseltillstånd. Tillstånden utfärdas av respektive EU-land och kan vägras med stöd av landets interna lagstiftning till skydd för kulturskatter. En utfärdad exportlicens skall gälla inom hela EU-området, samtidigt som länderna gemensamt skall kontrollera exporten av kulturföremål vid gemenskapens yttre gräns. Förordningen har blivit gällande i Sverige genom medlemskapet i EU.

EG-direktivet om återlämnande av kulturföremål har tillkommit för att ge medlemsländerna en möjlighet att till sitt territorium få tillbaka kulturföremål som har förts ut ur landet i strid med nationella förbud och restriktioner. Med begreppet kulturföremål avses föremål som enligt nationell lagstiftning klassas som nationella skatter av konstnärligt, historiskt eller arkeologiskt värde. Därutöver krävs att föremålen antingen finns angivna i en särskild bilaga som har fogats till direktivet, ingår i en offentlig samling eller utgör kyrkliga inventarier.

Direktivet ger den återkrävande staten möjlighet att enligt ett särskilt angivet förfarande föra talan om återlämnande vid domstol i

det land där föremålet rent faktiskt befinner sig. Kravet skall riktas mot den som innehar föremålet. Den som åläggs att återlämna ett kulturföremål har - under förutsättning att han har visat vederbörlig omsorg och uppmärksamhet vid anskaffandet av föremålet - rätt att få skälig ersättning. Det ankommer på respektive medlemsland att utforma de närmare bestämmelserna om hur ersättningen skall bestämmas och hur bevisbördan för aktsamheten skall placeras.

Genom direktivet har tillskapats en offentligrättsligt grundad rätt för medlemsstaterna att rent fysiskt återfå förlorade kulturföremål till sitt territorium. Frågan om äganderätten till föremålen efter återlämnandet skall enligt direktivet avgöras enligt den återkrävande medlemsstatens lag. Det framgår också uttryckligen att direktivet inte är avsett att påverka tillämpningen av de civil- och straffrättsliga åtgärder som kan vidtas enligt nationell lagstiftning av den återkrävande medlemsstaten eller ägaren till ett kulturföremål som har stulits.

Som framgått av avsnitt 4.6, har Sverige införlivat EG-direktivet med sin lagstiftning i form av ett nytt kapitel i kulturminneslagen och härigenom gjort det möjligt för andra EU- och EES-länder att återkräva kulturföremål från vårt land. Genom motsvarande lagstiftning i andra länder, är det möjligt för vårt land att återkräva kulturföremål som olagligen har förts bort från Sverige.

12 Svenska internationellt-privaträttsliga regler om godtrosförvärv

Enligt svensk internationell privaträtt anses principen om lex rei sitae gälla för sakrättsliga frågor och därmed även för godtrosförvärv. Principen innebär en tillämpning av lagen på den plats där egendomen var belägen vid tidpunkten för den händelse vars sakrättsliga verkningar skall bedömas (Michael Bogdan, Svensk internationell privat- och processrätt, 4 uppl., s. 263).

När egendom stjäls i Sverige och sedan förs ut ur landet och säljs utomlands, blir möjligheterna att göra ett godtrosförvärv beroende av reglerna i det land där försäljningen sker. Tillåter det senare landets lag inte godtrosförvärv av stöldgods, kan den bestulnes äganderätt inte upphöra genom att någon gör ett godtrosförvärv av egendomen.

Om däremot egendom som har stulits utomlands förs till Sverige och säljs här, torde principen om lex rei sitae innebära att de svenska reglerna om godtrosförvärv blir tillämpliga. Det skulle alltså vara möjligt att genom ett godtrosförvärv i Sverige få äganderätt till egendom som har stulits i ett land, vars rätt inte tillåter godtrosförvärv av stöldgods.

Om någon i god tro köper en stulen sak i ett land, vars rätt inte tillåter godtrosfövärv av stöldgods, och tar med sig egendomen till Sverige, kan köparen inte enligt svenska regler få äganderätt till föremålet genom godtrosförvärv (Bogdan a.a. s. 263). De svenska reglerna om godtrosförvärv är knutna till själva förvärvet av egendomen. Denna händelse har inte ägt rum i Sverige och en tillämpning av regeln om lex rei sitae medför därför inte att svensk rätt blir tillämplig.

För att ett godtrosförvärv enligt godtrosförvärvslagen skall uppkomma, krävs såväl att någon har förvärvat lösöre genom överlåtelse från någon annan, som att förvärvaren har fått egendomen i sin besittning och att han var i god tro. Flera faktorer måste alltså föreligga för att förutsättningarna för ett sådant förvärv skall vara uppfyllda. Om olika omständigheter som är av avgörande betydelse för ett godtrosförvärv (t.ex. köpet av egendomen respektive att

köparen får den i sin besittning) inträffar i olika länder, kan komplicerade bedömningsfrågor uppkomma när det gäller att fastställa lex rei sitae-regelns innebörd beträffande förvärv i god tro av stöldgods.

När det är fråga om saker, som vid den händelse vars sakrättsliga verkningar skall bedömas, befinner sig på genomfart i ett land till vilket de i övrigt inte har någon anknytning av sakrättslig betydelse (s.k. res in transitu), anses ibland en tillämpning av lex rei sitae inte vara någon lämplig lösning. I fråga om godtrosförvärv lär dock den faktiska lex rei sitae vid tiden för transaktionen ofta tillämpas även i sådana fall, t.ex. när den godtroende köparen i det land där saken just då befann sig inte kände till att den köpta saken befann sig under genomfart till ett annat land (Bogdan a.a. s. 268).

13 Några förslag med anknytning till godtrosförvärvslagen

13.1 Godtrosförvärv av leasingrätt

Lagen om godtrosförvärv är tillämplig beträffande förvärv i god tro av äganderätt och panträtt. Den gäller däremot för närvarande inte då förvärvet avser t.ex. leasingrätt.

Leasingutredningen har emellertid i sitt betänkande "Finansiell leasing av lös egendom" (SOU 1994:120), som lades fram i september 1994, föreslagit ett tillägg till 7 § första stycket godtrosförvärvslagen. Genom tillägget föreslås framgå att vad som i lagen sägs om äganderätt skall gälla även godtrosförvärv av leasingrätt enligt avtal om finansiell leasing. I en föreslagen bestämmelse i en ny leasinglag, 24 §, hänvisas till bestämmelsen i godtrosförvärvslagen beträffande godtrosförvärv av leasingrätt i sådana fall då leasegivaren varken är ägare till ett leasingobjekt eller behörig att upplåta leasingrätt till detta.

Leasingutredningen har i författningskommentaren till den föreslagna bestämmelsen i godtrosförvärvslagen påpekat att genom tillägget kommer den praxis som utvecklats för exempelvis äganderätt till motorfordon att bli vägledande vid leasing. Vidare har anmärkts att den s.k. vederlagsprincipen kommer att gälla vid eventuell lösen av leasingrätt. Det innebär att den rätte ägaren kan lösa bort den belastning som en godtroende leasetagares rätt innebär genom att betala i första hand vad leasetagaren har betalat till leasegivaren. Har leasetagaren i sin tur upplåtit leasingrätt, skall lösen primärt betalas till andrahandleasetagaren intill vad denne har erlagt till den förste leasetagaren. Förslaget till ändring i 7 § godtrosförvärvslagen är avsett att täcka även denna situation (SOU 1994:120 s. 443).

Förslaget har remissbehandlats och bereds för närvarande inom Justitiedepartementet.

13.2 Anteckning om återtagandeförbehåll i bilregistret

Motorbranschens Riksförbund har i april 1994 gjort en framställan till Kommunikationsdepartementet angående registrering av uppgifter om återtagandeförbehåll i bilregistret.

I framställningen föreslås att 52 § bilregisterkungörelsen (1972:599) ändras så att uppgift om att ett fordon har förvärvats genom kreditköp med återtagandeförbehåll kan registreras. Vidare föreslås att det genom ett tillägg i 54 § skall framgå att den som har sålt fordonet på kredit med återtaganderätt skall beredas rätt att i samband med senare överlåtelse av fordonet yttra sig innan en ny ägare får registreras. Enligt en föreslagen ändring i 56 § skall det åligga den som haft rätt att återta fordonet att anmäla till länsstyrelsen när återtagandeförbehållet upphör.

Förslaget har remissbehandlats. Enligt uppgift från Kommunikationsdepartement är det tills vidare inte aktuellt att vidta någon åtgärd i frågan.

Godtrosförvärvsutredningen har avgivit remissyttrande över förslaget. Några av utredningens synpunkter redovisas i avsnitt 21.

14 Kritiken av godtrosförvärvslagen

När godtrosförvärvslagen antogs uttalade lagutskottet, i sitt av riksdagen antagna betänkande, att lagen tillgodosåg de önskemål riksdagen framställt om en lagstiftning som skulle försvåra möjligheterna att göra godtrosförvärv av stöldgods (1986/ 87:LU4 s. 5). Sedan lagen trädde i kraft den 1 januari 1987, har den emellertid flera gånger behandlats i riksdagen till följd av kritik som framförts i olika motioner. Frågan behandlades senast hösten 1994 (lagutskottets betänkande 1994/95:LU2).

Motionärerna har bl.a. gjort gällande att stöldgods säljs i stor omfattning och att det oftast är missbrukare som för att få pengar - i många fall stora belopp - till sitt missbruk begår inbrott och stölder och sedan säljer det stulna eller lämnar det i utbyte mot alkohol eller narkotika. Man har menat att tillämpningen av reglerna om godtrosförvärv inte innebär något hinder för köpare av stöldgods. Tvärtom har motionärerna ansett att tillämpningen bidrar till att det alltid finns sådana köpare. Med hänvisning till den stora omfattningen av försäljning av stöldgods och behovet av att bekämpa den narkotikaberoende stöldbrottsligheten har flera motionärer ansett att det finns anledning att se över lagstiftningen om godtrosförvärv och ifrågasätta om lagen i tillräckligt hög grad förhindrar handeln med stöldgods (Motion 1989/90:Ju607 och 1990/91:L902).

Flera motionärer har framhållit att det ofta är svårt för den som har förlorat sin egendom att få tillbaka det som rätteligen tillhör dem. Man har menat att godtrosförvärvslagens lösenregler är krångliga och kränkande inte minst med tanke på den skada som den bestulne redan har lidit. Motionärerna har gjort gällande att det rimligen bör vara den bestulne ursprunglige ägaren som skall skyddas framför en godtroende förvärvare (Motion 1991/92:L901).

Det har också gjorts gällande att insatser mot hälerimarknaden kan vara ett sätt att komma till rätta med den ökande stöldbrottsligheten. En sätt att försöka minimera häleribrottsligheten har av några motionärerna ansetts vara att skärpa de civilrättsliga reglerna om godtrosförvärv. Enligt deras uppfattning skulle detta kunna ske genom

att man, på det sätt som föreslogs av utredningen av godtrosförvärv av lösöre m.m., inför en omvänd bevisbörda så att köparen måste bevisa lagligheten i sitt köp för att ett godtrosförvärv skall kunna uppkomma. Den reella förändringen av detta principskifte bör dock enligt motionärernas uppfattning inte överdrivas, men skulle enligt deras mening få en dramatisk pedagogisk effekt på allmänheten genom att lagstiftarens signal blir tydlig och att man upplever det som riskfyllt att köpa stöldgods (Motion 1992/93:L901).

I en annan motion har pekats på att Danmark, Finland och Norge har samma grundsyn när det gäller godtrosförvärv av stöldgods. Man har framfört uppfattningen att det skulle vara ytterst värdefullt om det i de nordiska länderna utvecklades en gemensam grundsyn i dessa frågor. Motionärerna har menat att den nuvarande svenska lagstiftningen är otillräcklig vad gäller kraven på den som köper stulna varor och skyddet för den ursprunglige ägaren (Motion 1992/93 :L902).

Andra motionärer har föreslagit att man bör undersöka om möjligheterna att göra godtrosförvärv helt bör utmönstras ur svensk rätt (Motion 1992/93: L903).

I en motion har gjorts gällande att den nuvarande lagstiftningen utgör ett dagligen förekommande problem vid kriminalpolisens avdelning för stöldgods. Problemet anges bottna i att så snart en tjuv påstår att han köpt en vara av en okänd eller hittat den i en container får han behålla den, trots att den bestulne kan identifiera sin egendom och konstatera att varan är stulen (Motion 1993/94:L906).

Även i pressen har lagen kritiserats. Där hävdas inte sällan att lagstiftningen om godtrosförvärv underlättar handeln med stöldgods. Det påstås ibland t.o.m. att lagen "legitimerar häleriaffärer". I den aktuella typen av tidningsartiklar redogörs ofta för situationer där stöldgods har påträffats och kan härledas till den som har blivit bestulen. Trots detta får "den rätte ägaren" inte tillbaka sin egendom. Den som har köpt godset och hävdar god tro får behålla egendomen, trots att det av de omständigheter som redovisas i artikeln framstår som helt klart att köparen knappast kan ha varit i god tro. Detta förhållande bedöms i artiklarna som ytterligt stötande och lagen kritiseras för att den gör det alltför lätt för köparen att hävda att han har gjort ett godtrosförvärv.

Lagen har också från polishåll kritiserats för att den gör det alltför enkelt att hävda godtrosförvärv av stulen egendom. I polisens manifest om kampen mot narkotikabrottsligheten "Rakt på knarket" (RPS, 3 uppl., augusti 1993 s. 9) uttrycks saken i ett avsnitt om narkotikabrottsligheten på följande sätt:

"En förutsättning för att missbrukaren skall kunna avyttra stöldgodset - för att på så sätt få pengar till sitt missbruk - är givetvis, att han kan finna en köpare. I Sverige är detta, med tanke på de generösa reglerna om godtrosförvärv, inte så svårt.

Ett sätt att radikalt försvåra för missbrukare att avyttra stöldgods skulle därför vara att ändra reglerna för godtrosförvärv, så att köparna inte längre kunde vara så säkra på att få behålla stöldgodset som de kan vara i dag."

Polisen har i sitt manifest "Rakt på knarket" i 88 "att-satser" sammanfattat vilka åtgärder polisen anser bör vidtas för att bekämpa narkotika. Där sägs bl.a. att *"reglerna för godtrosförvärv bör ändras så att försäljning av stöldgods avsevärt försvåras, eftersom sådan försäljning ofta finansierar missbruk av narkotika"* (att-sats 49 i manifestet, s. 27).

Vid utredningens sammanträffande med företrädare för åklagarna redovisades att åklagarna för sin del möter många målsägande som ställer sig frågande och kritiska till lagen. Det är i dessa fall regelmässigt fråga om två slags situationer.

I den första typen av fall har stulet gods påträffats och tagits i beslag. Åtal väcks inte och beslaget hävs därför. Godset lämnas tillbaka till den som det har tagits i beslag hos. För målsäganden framstår det som obegripligt att polisen lämnar tillbaka egendomen till den som misstänktes för stöld eller häleri av godset i stället för att ge det till den som har blivit bestulen.

I den andra typen av fall är förutsättningarna likartade så till vida att gods påträffas och tas i beslag samt att det finns en känd målsägande. Köparen åtalas emellertid för stöld eller häleri, men blir - trots att det i och för sig kan konstateras att egendomen har stulits från målsäganden - frikänd. Efter domen återlämnas egendomen till den frikände, om domstolen inte har förordnat om annat. Även detta brukar framstå som upprörande för den målsägande som inte får tillbaka den stulna egendomen.

För övrigt framhöll åklagarna, som redan har framgått av avsnitt 8, att de vanligen endast får anledning att tillämpa lagen i sådana fall då det framstår som helt klart att förvärvaren varit i ond tro på ett sådant sätt att han har gjort sig skyldig till ett häleribrott.

Bland dem som sysslar med att spåra och återställa stöldgods i internationella sammanhang, kritiseras den svenska lagen ofta för att den inte överensstämmer med vad som gäller i andra länder beträffande stöldgods. Sådan kritik har till utredningen framförts från försäkringsbolagen, Svensk Stöldskyddsförening och Larmtjänst. Om

egendom, som har stulits i Sverige, påträffas utomlands, medför de flesta andra länders lagstiftning att egendomen återlämnas till ägaren i Sverige. Om däremot egendom, som har stulits utomlands, påträffas här i Sverige, är det inte säkert att egendomen återlämnas till den bestulne i det andra landet. En köpare som i god tro har köpt egendomen i Sverige får behålla godset. Denna bristande överenstämmelse mellan Sveriges och andra länders regler försvårar enligt kritikernas uppfattning det svenska deltagandet i det internationella samarbetet att spåra och återställa stulet gods.

Tillämpningen av godtrosförvärvslagen diskuterades vid en hearing i Justitiedepartementet den 19 februari 1993. Vid detta tillfälle kritiserades reglerna från flera håll och önskemål framfördes om en översyn av bestämmelserna. Diskussionen gällde särskilt frågan om godtrosförvärv av stöldgods.

Vid hearingen hävdades bl. a. att uppfattningen bland allmänheten om vad som krävs för att en förvärvare skall vara i god tro fortfarande synes vara oklar och i vissa fall rent felaktig. Vidare påtalades att man vid tillämpningen av lagen ibland fortfarande förbiser att frågan om ansvar för brott är en sak och att frågan om godtrosförvärv är en annan.

Vid hearingen gjordes också gällande att syftet med lagen att motverka handeln med stöldgods inte har uppnåtts med lagstiftningen. I sammanhanget framhölls att regelsystemet i flertalet europeiska länder bygger på vindikationsprincipen då det gäller stöldgods. Denna skillnad mellan det svenska systemet och andra länders regler ansågs kunna bidra till att stöldgods fördes in i vårt land. Flera företrädare förespråkade ett ökat inslag av vindikationsprincipen i Sverige.

Som redovisats i avsnitt 8 har utredningen gjort en enkät till landets samtliga tingsrätter angående lagens tillämpning. Samtidigt har tingsrätterna ombetts ge synpunkter på den nu gällande lagen.

Från flera tingsrätter har framhållits att man anser att bestämmelserna om godtrosförvärv fungerar bra och att den nuvarande lagstiftningen bör bibehållas oförändrad. Andra har emellertid föreslagit att man bör gå över till regler som bygger på vindikationsprincipen. Några tingsrätter har framfört uppfattningen att lagen är svårtillämpad och svårtillgänglig, särskilt vad gäller frågan hur bevisbördan skall placeras. Det har också framhållits att allmänheten förmodligen har en felaktig uppfattning om lagens innebörd. Samtidigt redovisas att det ofta förekommer att förvärvare självmant avstår från den omtvistade egendomen till förmån för den ursprunglige ägare som har blivit bestulen.

15 Utgångspunkter för översynen av godtrosförvärvslagen

15.1 Allmänna utgångspunkter

Den nuvarande lagstiftningen utgår från grundsynen att konflikten mellan en ursprunglig ägare och en godtroende förvärvare är av civilrättslig natur. Avvägningen mellan de båda intressena har gjorts så att den som i god tro förvärvar egendom gör ett civilrättsligt giltigt fång. Den ursprunglige ägaren har dock möjlighet att få tillbaka egendomen genom att betala lösen. Några särregler för de fall då det är fråga om stöldgods finns inte.

Den kritik som har framförts mot lagen har inte gått ut på att intresseavvägningen i den nu gällande lagen skulle vara i sig orimlig eller olämplig. Som framgått av avsnitt 14 har kritikerna i stället ansett att lagen inte i tillräcklig grad verkar återhållande på handeln med stöldgods och att det är för lätt att göra godtrosförvärv av stulet gods. Man har också pekat på att det upplevs som stötande att den som har bestulits inte får tillbaka sin egendom i vissa fall då det framstår som uppenbart att innehavaren inte har förvärvat egendomen i god tro.

Som framgått av redogörelsen i avsnitt 3 ställer lagen emellertid stränga krav för att någon skall anses ha gjort ett godtrosförvärv.

Utredningen har studerat hur lagen tillämpas av domstolar och andra rättsvårdande organ (avsnitt 8). Av materialet från tingsrätterna och hovrätterna har framgått att godtrosförvärvslagen sällan tillämpas i tvistemål beträffande stulen egendom. I tvistemålen är det i stället oftast fråga om bilar som har överlåtits i strid med leasingavtal eller återtagandeförbehåll.

Utredningen kan dock konstatera att när lagen tillämpas i tvistemålen det i de flesta fallen är den ursprunglige ägaren som - oberoende av hur egendomen har frånhänts honom - får bifall till sin talan att få tillbaka det omtvistade godset. Av domskälen kan också utläsas att

domstolarna i praxis upprätthåller godtrosförvärvslagens stränga krav för att god tro skall anses föreligga.

Av det insamlade materialet framgick också att tvister om stöldgods vanligen handläggs i samband med åtal för brott med anknytning till egendomen. Även i dessa brottmål fick vanligen den ursprunglige ägaren bifall till sin talan.

Mot denna bakgrund kan man ställa sig frågan hur det kan komma sig att lagen så ofta kritiseras för att det är för lätt att göra godtrosförvärv. Utredningen kommer i avsnitt 16 att försöka analysera vad det är som gör att lagens kritiker bibringats denna uppfattning och om det finns fog för en sådan ståndpunkt. Utredningen kan konstatera att det finns två situationer då det föreligger en särskilt stor risk att en målsägande inte får tillbaka det stulna, trots att innehavaren ofta inte kan antas ha gjort ett godtrosförvärv, nämligen i samband med att beslag hävs utan att åtal väcks och då ett väckt åtal ogillas.

Som framgått av avsnitt 5 sker det årligen ett mycket stort antal stölder i landet. Värdet av det stulna uppgår till miljardbelopp. Merparten av det stulna omsätts i former som ligger utanför polisens och samhällets kontroll. Endast i ett förhållandevis litet antal fall kan det stulna spåras.

Förutsättningen för att det över huvud taget skall bli aktuellt att tillämpa godtrosförvärvslagen när det gäller stulet gods är att godset påträffas. I alla de fall då så inte sker, blir lagens bestämmelser utan faktisk betydelse och saknar direkt inverkan på handeln med stöldgods.

En annan förutsättning för att lagen skall aktualiseras, är att godset kan spåras till en bestämd målsägande. Problemet att målsäganden och godset inte alltid kan kopplas ihop har behandlats i avsnitt 6. Som framgått kan detta bero på att målsäganden har en bristfällig dokumentation av godset eller att de godsförteckningar som polisen får som underlag för sitt spaningsarbete inte är tillräckligt fullständiga och utförliga. En annan orsak kan vara de brister som finns i polisens eget godsregistersystem. I de fall då påträffat stöldgods inte kan härledas till en bestämd målsägande, saknas förutsättningar för att tillämpa lagen. Även i dessa fall blir lagstiftningen om godtrosförvärv utan betydelse.

Eftersom det snarare är undantag än regel att stulet gods påträffas och kan härledas till en bestämd målsägande, kan man konstatera att det - sett mot bakgrund av den totala mängden stulet gods - förhållandevis sällan finns förutsättningar för att tillämpa lagen om godtrosförvärv. Lagens innehåll kan alltså antas få konkret betydelse i ett mycket begränsat antal fall. Vad som nu har sagts gäller oavsett

vilket innehåll lagens bestämmelser har. Man bör därför inte tro att utformningen av godtrosförvärvslagen på något drastiskt sätt skall kunna motverka handeln med stöldgods i vårt land.

I de fall då förutsättningar för en tillämpning föreligger, bör man hålla i minnet att lagens syfte inte primärt är att göra det möjligt för en målsägande att få tillbaka egendom som obehörigen har frånhänts honom. Lagens reglering går i stället ut på att skapa en möjlighet för en godtroende förvärvare att få behålla egendom som annars skulle ha tillhört målsäganden. Lagen kan därför sägas skydda målsägandens intressen endast i den mån den ställer hårda krav för att äganderätten skall övergå från målsäganden till förvärvaren.

Lagstiftningen kan dock förmodas ha en viss indirekt effekt på handeln med stöldgods därigenom att en förvärvare rimligen bör bli mer försiktig vid inköp av egendom som kan misstänkas vara stulen, om det finns en stor risk att gå miste om egendomen för det fall misstanken visar sig vara riktig. Det är därför angeläget att allmänheten inte bibringas uppfattningen att det är riskfritt att köpa stulet gods och att det bara behövs ett blankt påstående om god tro för att man skall få behålla det stulna. Lagen bör därför vara utformad på ett sådant sätt att den leder till den största försiktighet vid inköp av föremål som kan befaras vara stulna. Därigenom försvåras omsättningen av stöldgods. På detta sätt kan lagstiftningen fylla en viktig pedagogisk funktion.

15.2 Olika modeller för ändrade regler om godtrosförvärv av stöldgods

Utredningen skall enligt direktiven utreda om godtrosförvärvslagen bör ändras i syfte att motverka handeln med stöldgods. Direktiven pekar på olika möjligheter för hur sådana ändringar kan ske.

En huvudlinje anges vara att överväga en lagstiftning som i fråga om stöldgods baseras på vindikationsprincipen i stället för exstinktionsprincipen. För att få ett konkret underlag för dessa överväganden kommer utredningen i avsnitt 17 att diskutera hur sådana bestämmelser skulle kunna utformas. För- och nackdelar med de olika systemen kommer att diskuteras i avsnitt 19.

Ett annat sätt att försvåra handeln med stöldgods anges i direktiven vara att inom ramen för exstinktionsprincipen ändra de nuvarande reglerna så att kraven för giltiga godtrosförvärv skärps. Direktiven pekar på möjligheten att - såsom Utredningen om godtrosförvärv av stöldgods m.m. på sin tid föreslog - införa en omvänd bevisbörda,

dvs. ålägga förvärvaren att bevisa sin goda tro för att få behålla egendomen. Som ett alternativ till en omvänd bevisbörda anges möjligheten att ytterligare skärpa kriterierna för att någon skall anses vara i god tro. Utredningen kommer i avsnitt 18 att överväga vilka förändringar som kan göras inom ramen för en bibehållen exstinktionsprincip.

I avsnitt 20 kommer utredningen att diskutera behovet av information om lagens innehåll och vilka åtgärder som kan vidtas för att öka målsägandens möjlighet att få tillbaka stulet gods i de situationer då risken för rättsförluster för hans del, enligt vad som har kunnat konstateras i avsnitt 16, är som störst, nämligen i samband med att beslag av egendomen hävs och då åtal ogillas.

I avsnitt 21 kommer frågor om anteckningar i bilregistret att diskuteras.

16 Synpunkter på tillämpningen av godtrosförvärvslagen såvitt gäller stöldgods

I detta avsnitt diskuteras tänkbara förklaringar till varför godtrosförvärvslagen kan uppfattas ha ett innehåll som gör det lätt att göra godtrosförvärv, fastän lagen egentligen uppställer stränga kriterier för att sådana förvärv skall anses föreligga. Enligt utredningens uppfattning kan förklaringen till stor del förmodas ligga i att målsäganden i vissa situationer inte får tillbaka egendom som har stulits från honom, trots att det framstår som uppenbart att den som innehar egendomen inte har gjort ett godtrosförvärv. En särskild risk för att sådana situationer skall uppkomma föreligger i samband med att beslag av stulen egendom hävs utan att åtal väcks och när ett väckt åtal med anknytning till egendomen ogillas. När målsäganden i dessa fall inte får tillbaka det stulna, kan detta felaktigt uppfattas som en konsekvens av godtrosförvärvslagens innehåll, fastän någon prövning enligt lagen inte har skett.

En annan förklaring till kritiken kan enligt utredningens uppfattning vara att lagen i vissa fall förutsätts ha ett annat innehåll än den faktiskt har. En sådan missuppfattning kan bl.a. leda till att en målsägande tvingas betala lösen för egendom som stulits från honom, fastän den som förvärvat egendomen egentligen inte har gjort något godtrosförvärv i godtrosförvärvslagens bemärkelse.

16.1 Förutsättningarna för att det skall bli aktuellt att tillämpa godtrosförvärvslagen i fråga om stöldgods

En förutsättning för att det över huvud taget skall bli aktuellt att tillämpa godtrosförvärvslagen i fråga om stöldgods är, som påpekats

i avsnitt 15, att godset påträffas och att det finns en känd målsägande, som vill ha det tillbaka.

En felaktig uppfattning om lagens innehåll kan leda till att målsäganden inte gör anspråk på godset. Tror han att det räcker med ett blankt påstående från förvärvaren för att ett godtrosförvärv skall anses föreligga, försöker han kanske inte ens hävda sin rätt.

En annan förutsättning för att lagen skall komma i tillämpning är att förvärvaren å sin sida gör anspråk på godset och hävdar att han har gjort ett godtrosförvärv. Påstår han att han har rätt till godset på någon annan grund, t. ex. därför att han har köpt egendomen från målsäganden, blir godtrosförvärvslagen inte aktuell. Detsamma är fallet om tvisten gäller huruvida godset är identiskt med det som har stulits från målsäganden.

Stöldgods påträffas vanligen i samband med polisens utredningsarbete. En förundersökning är då redan i gång eller påbörjas när stöldgodset påträffas. Målsägandens anspråk på godset aktualiseras därför vanligen i anslutning till förundersökningen och den rättegång som undersökningen eventuellt leder fram till.

16.2 Målsägandens möjlighet att oberoende av förundersökning och åtal tillvarata sin rätt

Målsägandens möjlighet att utan samband med ett eventuellt åtal göra sin rätt gällande inför domstol ligger i att väcka talan i tvistemål (en fastställelsetalan om bättre rätt till egendomen eller en fullgörelsetalan som går ut på att innehavaren skall lämna ut egendomen till honom).

En annan möjlighet för målsäganden att med hjälp av en myndighet få tillbaka det stulna är att begära handräckning hos kronofogden. Denna möjlighet är dock närmast av teoretiskt intresse. Om innehavaren motsätter sig återlämnandet, kan handräckning inte ske. Ärendet hänskjuts då till tingsrätten. Det är i tvistiga fall därför lämpligare att målsäganden redan från början väljer att väcka talan vid domstol.

Som framgått av avsnitt 8.2 handlägger domstolarna sällan tvister om godtrosförvärv av stulen egendom i form av tvistemål. Förklaringen torde till stor del ligga i att målsäganden genom bestämmelserna i 22 kap. rättegångsbalken har givits en möjlighet att på ett enklare sätt föra talan inom ramen för brottmålsrättegången och att få åklagarens hjälp med detta (avsnitt 7). Om frågan om stöld eller häleri av egendomen är under utredning, finns det i praktiken oftast inte anledning för målsäganden att överväga att väcka en tvistemålstalan

förrän det står klart att åklagaren inte kommer att väcka åtal och att det alltså inte blir någon brottmålsrättegång.

Med hänsyn till risken för att den som innehar stöldgods undanskaffar det eller överlåter det till en godtroende förvärvare, är det ofta viktigt att egendomen snabbt kan säkras för att målsäganden skall kunna få den tillbaka.

En möjlighet för målsäganden kan då vara att begära att domstolen förordnar om kvarstad på egendomen. Förutsättningarna för kvarstad i tvistemål är att sökanden kan visa *sannolika skäl* för att han har bättre rätt till egendomen och att det *skäligen kan befaras* att innehavaren undanskaffar eller överlåter egendomen (15 kap. 2 § rättegångsbalken).

Det är dock inte alltid säkert att ens ett kvarstadsförfarande kan ske tillräckligt snabbt. Även ett sådant förfarande tar viss tid, eftersom en ansökan skall skrivas, ansökningsavgift betalas och säkerhet ställas.

I de fall då förutsättningarna för kvarstad föreligger, är emellertid ofta också förutsättningarna för beslag av egendomen för handen.

16.3 Tillvaratagandet av målsägandens rätt under förundersökningen

När stöldgods påträffas och kan spåras till en målsägande, underrättas den bestulne rutinmässigt om påträffandet. Ofta föreligger från polisens sida ett behov av att målsäganden skall identifiera godset.

Föremål, som *skäligen kan antas* äga betydelse för utredning om brott eller vara någon avhänt genom brott eller på grund av brott förverkat, kan tas i beslag (27 kap. 1 § rättegångsbalken). Som framgått av avsnitt 4.2, kan egendom tas i beslag hos den som är misstänkt för brott med anknytning till egendom, men det är också möjligt att göra beslag hos den som inte är misstänkt för att ha tagit någon brottslig befattning med egendomen.

I de fall då stulen egendom har tagits i beslag, torde det sällan föreligga något behov för målsäganden att överväga att väcka talan i tvistemål eller begära kvarstad. Genom beslaget är den akuta risken för att egendomen skall försvinna undanröjd, och en handläggning av det enskilda anspråket i anslutning till brottmålsrättegången framstår som det enklaste och smidigaste sättet att föra talan.

I sammanhanget kan påpekas att ett beslag av egendomen i och för sig inte utgör något hinder för målsäganden att få kvarstad med stöd av bestämmelserna i 15 kap. 2 § rättegångsbalken. Däremot kan

kvarstad inte läggas på stöldgods med stöd av kvarstadsbestämmelserna i brottmål (26 kap 1 § rättegångsbalken), eftersom dessa bestämmelser tar sikte enbart på fordringsanspråk.

När förundersökningen leder fram till åtal, behöver målsäganden oftast inte själv vidta några åtgärder för att hans anspråk skall bli föremål för prövning.

Annorlunda förhåller det sig i de fall då förundersökningen inte leder fram till att åtal väcks mot en misstänkt för brottslig befattning med egendomen.

16.4 Om åtal inte väcks måste målsäganden själv driva sitt anspråk

Om åtal inte väcks, måste målsäganden själv agera för att komma till sin rätt. Det finns enligt utredningens bedömning anledning att tro att det ofta är i dessa situationer som målsäganden inte får tillbaka sin egendom, trots att det kan tyckas vara helt klart att den tidigare misstänkte inte har gjort ett godtrosförvärv av egendomen. Det finns då en risk att det felaktigt framstår som om godtrosförvärvslagen innebär att det är lätt att göra godtrosförvärv av stöldgods, och att ett godtrosförvärv föreligger så snart innehavaren inte kan åtalas för sin befattning med godset.

Genom att myndigheterna har ingripit i konflikten mellan innehavaren och målsäganden och tagit det påträffade stöldgodset i beslag, torde dessutom målsäganden ofta ha bibringats uppfattningen att han kan räkna med att myndigheterna kommer att agera för att hans anspråk på egendomen skall bli föremål för prövning. När deras befattning med saken plötsligt upphör, kan målsäganden vara helt oförberedd på att själv behöva agera för att ta till vara sin rätt.

Man kan utgå från att målsäganden ofta inte känner till att det förhållandet att åtal inte väcks, inte automatiskt innebär att den som tidigare misstänkts för häleri skall anses ha gjort ett godtrosförvärv.

Härtill kommer att målsäganden i den uppkomna situationen av olika anledningar, som nedan kommer att beskrivas, inte får den information som han skulle behöva för att kunna ta tillvara sin rätt på ett riktigt sätt och på så sätt undvika rättsförluster.

16.5 Skillnaden mellan oaktsamhetsrekvisitet vid häleriförseelse och oaktsam ond tro som utesluter godtrosförvärv

När det är fråga om kravet på god tro för godtrosförvärv, är det av grundläggande vikt att observera att den oaktsamhet som förutsätts föreligga vid häleriförseelse inte sammanfaller med den onda tro som utesluter ett civilrättsligt godtrosförvärv. Ett godtrosförvärv kan ske först vid frånvaron av minsta anledning till misstanke om att brott förelåg, och inte sällan krävs att förvärvaren har varit aktiv för att kontrollera att överlåtaren har varit behörig att överlåta egendomen. Det finns därför en "gråzon" mellan det civilrättsliga aktsamhetskravet och det straffrättsliga oaktsamhetskravet. Om gärningsmannen befinner sig i denna zon, när han tar befattning med saken, kan han visserligen inte fällas till ansvar, men han kan inte heller göra ett godtrosförvärv (jfr Nils Jareborg, Brotten, Andra häftet, 2 uppl., s. 142 f. och SOU 1984:16 s. 184).

Vad som nu sagts innebär att om åklagaren gör bedömningen att åtal för häleri eller häleriföreseelse inte bör väckas, så innebär detta inte automatiskt att den tidigare misstänkte skall anses ha gjort ett godtrosförvärv av den stulna egendomen. Ett förbiseende eller en missuppfattning av detta förhållande kan leda till att målsäganden inte gör sitt anspråk gällande och därför i onödan går miste om egendom som har stulits från honom, trots att förvärvaren inte har gjort ett godtrosförvärv i godtrosförvärvslagens bemärkelse.

Vad som nu sagts kan få betydelse även när det inte är aktuellt att misstänka den som förvärvat den stulna egendomen, eller panträtten till den, för någon brottslig befattning med egendomen. När stulen egendom påträffas exempelvis på pantbanker eller hos handlare som köper in skrotguld, förekommer det i praktiken inte att åtal väcks för häleri. Företaget har ju lämnat sådan information till polisen att godset har kunnat spåras (jfr avsnitt 5.2) och anses därmed inte ha försvårat godsets återställande. Man tycks från polis- och åklagarhåll ofta förutsätta att handlaren eller pantbanken i den uppkomna situationen automatiskt även skall anses ha gjort ett godtrosförvärv. Som ovan framgått är detta dock inte självklart.

Även Pantbanksutredningen har framhållit att det förhållandet att häleriansvar är uteslutet - t.ex. på den grunden att pantbanken har underrättat polisen om misstänkt stöldgods - inte innebär att ett godtrosförvärv av panträtten alltid är för handen (SOU 1994:61 s. 78).

16.6 Målsägandens svårigheter att göra sin rätt gällande när beslag hävs

När åtal inte väcks inom föreskriven tid, skall eventuella beslag omedelbart hävas (8 §). Detta gäller oavsett om beslaget gjorts hos någon som varit misstänkt för brott eller hos någon annan. Kopplingen till åtalsfrågan kan medföra att beslaget i praktiken blir beroende av om det finns någon som är misstänkt för ett brott med anknytning till egendomen.

Ett beslag skall också hävas, så snart det av annan anledning inte längre finns skäl för det (8 §).

Det finns inga regler i rättegångsbalken om vad som skall ske med beslagtagen egendom, när ett beslag hävs. Utgångspunkten anses emellertid vara att ett beslag endast utgör en tillfällig besittningsrubbning och att egendomen därför som huvudregel skall återlämnas till den som den har tagits i beslag hos utan någon prövning av annans eventuella rätt till egendomen (Se bl.a. Ingvar Gullnäs m.fl., Rättegångsbalken, 27:19).

Det förekommer emellertid i praktiken att beslagtagen egendom i samband med hävande lämnas ut till målsäganden i stället för till den tidigare misstänkte. Som framgått av avsnitt 8.3 har Riksåklagaren med anledning av ett antal klagomål över åklagares beslut i sådana fall uttalat, att ett sådant utlämnande bara får komma i fråga om den misstänkte har avstått från godset och det är uppenbart att det inte finns någon annan som har bättre rätt till det.

Enligt huvudregeln skall den beslagtagna egendomen alltså lämnas tillbaka till den tidigare misstänkte utan någon civilrättslig prövning av om han är rätt ägare till godset. Detta innebär naturligtvis en risk för att den tidigare misstänkte skaffar undan egendomen så fort han fått den utlämnad till sig. Han kan också - med åklagarens beslut att egendomen skall lämnas ut till honom som en slags "legitimitetshandling" i sin hand - avyttra den till en godtroende tredje man. Det kan därför ofta vara viktigt att målsäganden i samband med hävandet av beslaget omgående kan vidta åtgärder för att kunna få egendomen tillbaka.

När ett beslag hävs får målsäganden emellertid inte alltid veta detta. Det anses nämligen inte föreligga någon skyldighet för polisen eller åklagaren att underrätta målsäganden om hävandet (jfr Riksåklagaren, Åtal och Tillsyn, nr 5:94, bilaga s. 18 f.). Målsäganden får därför i praktiken ofta inte någon möjlighet att agera snabbt, eftersom han inte känner till att beslaget har hävts. När han väl får kännedom om detta, kan det vara för sent att vidta några åtgärder.

Även i de fall då en målsägande får kännedom om att ett beslag har hävts, kan det vara svårt för honom att hinna vidta de åtgärder som behövs för att han skall få tillbaka sin egendom. Åklagaren kan inte "hålla på" beslutet om hävning för att ge målsäganden ett rådrum. Inte heller kan målsäganden i praktiken påräkna att kontinuerligt ha en sådan insyn i förundersökningen att han, innan beslaget hävs, kan dra slutsatsen att detta kommer att ske (prop. 1993/94:143 s. 41 f.).

När den tidigare misstänkte på grund av beslagsreglerna får tillbaka stulen egendom, trots att målsäganden skulle vilja göra anspråk på den, kan detta ofta felaktigt uppfattas som en konsekvens av bestämmelserna i godtrosförvärvslagen.

16.7 Målsäganden får ibland felaktigt betala lösen för egendomen

I samband med att åtal inte väcks, förekommer det, som framgått av avsnitt 8.3, att åklagare i beslut förklarar att beslagtagen egendom mot lösen skall lämnas ut till den bestulne. Ibland hänvisas i besluten t.o.m. till godtrosförvärvslagen.

Som nyss har framgått, innebär det förhållandet att ett beslag har hävts inte att frågan om godtrosförvärv och eventuell lösen har blivit föremål för någon civilrättslig prövning. Det finns alltså inte något underlag för en bedömning att ett godtrosförvärv - och därmed en lösenskyldighet - skulle föreligga. Inte heller har åklagaren rätt att göra en sådan prövning.

Det förekommer också att polisen i samband med hävande av beslag hjälper målsäganden att lösa tillbaka egendomen, utan att informera honom om vilka möjligheter han har att få tillbaka det stulna utan att betala lösen. Inte heller i dessa fall har någon civilrättslig prövning av frågan om godtrosförvärv skett.

De beskrivna förfarandena har naturligtvis den praktiska fördelen att en målsägande kan få tillbaka ett föremål, som annars kanske hade försvunnit. Det ligger dock nära till hands att målsäganden av åklagarens och polisens handlande bibringas den felaktiga uppfattningen att den civilrättsliga frågan om godtrosförvärv redan är prövad och avgjord. Förfarandet kan i sådana fall få till konsekvens att målsäganden betalar lösen för egendom, som han kanske hade haft rätt att få tillbaka utan att betala.

Det är i de aktuella fallen ofta fråga om egendom som har påträffats i butiker som köper in skrotguld eller på pantbanker. Som tidigare

nämnts tycks man från polis- och åklagarhåll ofta utgå från att handlaren eller pantbanken i den uppkomna situationen automatiskt skall anses ha gjort ett godtrosförvärv och därför har rätt till lösen. Av utredningens enkät till pantbankerna kan också utläsas att i de fall stöldgods som påträffats på pantbankerna återlämnades till målsäganden, detta nästan alltid skedde mot lösen (avsnitt 5.2).

Samtidigt framgick av enkäten att pantbankerna sällan gjorde några mer ingående undersökningar av pantsättarens rätt till godset i samband med pantsättningen, och att dessa undersökningar, när de förekom, i princip aldrig dokumenterades. Om en målsägande i en rättegång hade påstått att pantbanken vid pantsättningen hade varit i oaktsam ond tro, kan det förmodas att pantbanken mera sällan skulle ha kunnat vinna gehör för sitt påstående om god tro. Mot bakgrund av att det ligger så nära till hands att mindre nogräknade personer försöker avsätta stöldgods genom pantsättning, skulle nämligen särskilt höga krav ställas för god tro i dessa situationer. I de fall då pantbanken inte gjort några undersökningar eller dokumenterat dem, skulle banken inte - på det sätt som godtrosförvärvslagen kräver - kunna göra sannolikt att omständigheterna kring förvärvet var sådana, att den som tog emot egendomen inte borde ha insett att inlämnaren saknade rätt att pantsätta egendomen.

16.8 Handläggningen av målsägandens anspråk i brottmålsrättegången

I flertalet fall då stöldgods kan spåras och kopplas till en bestämd målsägande, blir det emellertid aktuellt att väcka åtal.

Som framgått av avsnitt 8.2, har utredningen gjort en enkät om godtrosförvärvslagens tillämpning till tingsrätterna och även fått ta del av domar med anknytning till lagen från såväl tingsrätter som hovrätter.

Av materialet har framgått att målsägandens anspråk på stulet gods vanligen handläggs inom ramen för en brottmålsrättegång. En sådan handläggning kan med stöd av bestämmelsen i 22 kap. 1 § rättegångsbalken ske under förutsättning att anspråket framställs *i anledning av brott* (avsnitt 7).

I de nämnda brottmålsdomarna gällde ansvarstalan i målen så gott som alltid stöld eller häleri. Man skulle i och för sig kunna tänka sig att tvister om godtrosförvärv kunde bli aktuella även när egendom frånhänts en målsägande på annat sätt än genom stöld (t.ex. genom

bedrägeri, förskingring eller olovligt förfogande), men så tycks i praktiken ske ytterst sällan.

När en målsägande gör ett enskilt anspråk gällande i ett brottmål, förs hans talan nästan alltid av åklagaren. Enligt 22 kap. 2 § rättegångsbalken är åklagaren på målsägandens begäran skyldig att förbereda och utföra denna talan, när det enskilda anspråket *grundas på ett brott*.

När en målsägandes civilrättsliga talan förs inom ramen för en brottmålsrättegång, gäller i vissa avseenden särskilda processuella regler. Som exempel kan, utöver den nämnda möjligheten att få åklagarens hjälp att föra talan, nämnas att åklagaren kan framställa målsägandens yrkande i stämningsansökan (45 kap. 4 § andra stycket rättegångsbalken) eller framställa detta utan stämning efter att åtal har väckts (45 kap. 5 § andra stycket). I det senare fallet kan yrkandet framställas muntligen eller skriftligen (45 kap. 6 §).

I andra avseenden gäller emellertid samma regler som om anspråket hade handlagts i ett dispositivt tvistemål. Sålunda utgörs ramen för handläggningen av anspråket, på samma sätt som i en tvistemålsrättegång, av det framställda yrkandet, svarandens inställning och de omständigheter som parterna åberopar som grund för sin talan.

För att få ett underlag för en dom i fråga om det enskilda anspråket, måste rätten utreda vilka yrkanden och åberopanden som görs av parterna. I sammanhanget förtjänar det att framhållas att - oavsett vilka skillnader som i övrigt må gälla beträffande domstolens materiella processledning i brottmål och tvistemål - det alltid åligger domstolen att genom sin processledning klarlägga såväl grunden för målsägandens talan som grunden för den tilltalades bestridande i det aktuella avseendet. Eftersom det i brottmålet inte sker någon förberedelse, blir det nödvändigt att eventuella klargöranden sker under huvudförhandlingen.

Ett yrkande från en bestulen målsägande, som vill ha tillbaka egendom som har stulits från honom kan, på motsvarande sätt som i tvistemål, gå ut på att han vill att domstolen skall fastställa att han har bättre rätt än den tilltalade till den stulna egendomen (fastställelsetalan), eller att den tilltalade skall förpliktas utge egendomen till honom (fullgörelsetalan). Av materialet från domstolarna kunde utläsas att målsägandens anspråk i de aktuella målen oftast utformades som en fastställelsetalan avseende bättre rätt. Det kunde också konstateras att åklagarna i dessa mål regelmässigt angav det enskilda anspråket redan i stämningsansökningen.

När målsägandens yrkande tas upp i stämningsansökningen åligger det åklagaren att samtidigt ange de omständigheter varå anspråket

grundas (45 kap. 4 § andra stycket). Av det insända domsmaterialet kunde emellertid utläsas att så nästan aldrig sker. I stället angavs yrkandet utan grund under den åtalspunkt, som hade anknytning till det enskilda anspråket. Utredningen återkommer till de problem som kan uppkomma när grunden för målsägandens anspråk inte anges uttryckligen och det kan råda tvekan om vad som egentligen åberopas.

Avgörande för domstolens bedömning av det enskilda anspråket blir vilka omständigheter parterna åberopar till stöd för sin talan och hur åberopsbördan skall fördelas mellan dem. Med uttrycket att åberopsbördan åvilar endera parten menas att om denna part inte åberopar omständigheten i fråga, rätten inte får grunda domen på omständigheten (termen åberopsbörda lancerades av Robert Boman, se Om åberopande och åberopsbörda; jfr Per Olof Ekelöf, Rättegång, Femte häftet, 6 uppl., s. 24).

När åklagarna - utan att uttryckligen ange vad som är grunden för anspråket - tar upp målsägandens yrkande i en stämningsansökning i anslutning till den åtalspunkt som behandlar det aktuella brottet, ligger det nära till hands att uppfatta detta som att åklagaren åberopar själva brottet som grund för målsägandens talan.

Av de domar, som utredningen haft tillgång till, har kunnat utläsas att ett bifall till åtalet alltid leder till att det enskilda anspråket bifalls. Oftast sker detta med en direkt hänvisning till utgången i ansvarsdelen. Materiellt sett ter det sig också självklart att, om den tilltalade har gjort sig skyldig till stöld eller häleri, han inte samtidigt kan ha gjort ett godtrosförvärv av egendomen.

Av domarna framgår emellertid också att när ett åtal ogillas, det enskilda anspråket ofta lämnas utan bifall enbart med en hänvisning till utgången i ansvarsdelen. I de beskrivna fallen har ställningstagandet till det enskilda anspråket av domstolen uppenbarligen uppfattats som helt beroende av frågan om den tilltalade kunnat dömas för det åtalade brottet eller inte, utan att grunden för anspråket uttryckligen har redovisats i domen. Det förekommer också att i domskälen anges att målsäganden "som enda grund för sin talan har åberopat brottslig gärning", och att hans talan därför inte kan vinna bifall. Någon prövning enligt bestämmelserna i godtrosförvärvslagen har inte skett i dessa fall.

Som tidigare har påpekats, innebär det förhållandet att den som har förvärvat stulen egendom inte kan dömas för brottslig befattning med egendomen inte att han automatiskt skall anses ha gjort ett godtrosförvärv (avsnitt 16.5). Om han befinner sig i den beskrivna gråzonen mellan det straffrättsliga oaktsamhetskravet och det civilrättsliga

aktsamhetskravet, kan han visserligen inte dömas för häleribrott, men han kan inte heller anses ha gjort ett godtrosförvärv.

Det förhållandet att ett åtal har ogillats innebär alltså materiellt sett inte nödvändigtvis att ett godtrosförvärv föreligger. Om en prövning enligt godtrosförvärvslagen hade skett i de aktuella målen, skulle antagligen i vissa fall ha kunnat konstateras att den tilltalade inte hade gjort ett godtrosförvärv, och att han därför inte hade förvärvat någon äganderätt till egendomen. Målsäganden hade då haft rätt att få tillbaka den stulna egendomen. I sådana fall hade det alltså varit mer fördelaktigt för målsäganden, om hans talan hade bedömts utan att vara kopplad till ansvarsfrågan.

Målsägandens möjlighet att i en brottmålsrättegång åberopa andra omständigheter än själva brottet, begränsas endast av det tidigare nämnda kravet i 22 kap. 1 § rättegångsbalken att anspråket skall ske *i anledning av brott*.

När ett brott åberopas som grund för en målsägandes anspråk i ett brottmål, kan detta vid ett närmare skärskådande tänkas innebära olika saker. Avsikten kan vara att målsäganden vill ha bifall till sin talan endast för det fall den tilltalade döms för det åtalade brottet. Det kan också förhålla sig så att det egentligen är omständigheterna i gärningsbeskrivningen som åberopas.

När en målsägande för talan om enskilt anspråk, behöver han inte göra sin talan beroende av om den tilltalade fälls till ansvar i målet (22 kap. 7 §). Han behöver inte heller helt grunda sitt anspråk på åklagarens gärningsbeskrivning. Han kan i viss utsträckning åberopa även andra omständigheter än dem som ingår i gärningsbeskrivningen, och talan kan fortfarande anses ske "i anledning av" brott. (Ingvar Gullnäs m.fl., Rättegångsbalken, 22:5, f., Robert Boman SvJT 1967 s. 84 f.f). Ett vanligt förekommande exempel på att sådana åberopanden sker är när en skadeståndstalan som förs i ett brottmål förutsätter att vissa omständigheter, som inte ingår i gärningsbeskrivningen, åberopas angående den uppkomna skadan. På motsvarande sätt bör målsäganden kunna åberopa färre omständigheter än vad som angivits i gärningsbeskrivningen (Boman a.a. s. 86).

Bestämmelsen i 22 kap 1 § skall alltså inte tolkas så att det är nödvändigt att brottet åberopas som grund för målsägandens talan för att det enskilda anspråket skall kunna handläggas i en brottmålsrättegång.

När det gäller förutsättningarna för att målsäganden skall kunna få åklagarens hjälp att föra talan om enskilt anspråk, används i 22 kap. 2 § rättegångsbalken det snävare uttrycket att talan skall ske *på grund av* brott. Det har tidigare varit föremål för tvekan om åklagaren för

målsägandens räkning i en brottmålsrättegång kunnat åberopa även omständigheter som inte omfattas av gärningsbeskrivningen. Vissa åklagare har därför avstått från att åberopa sådana grunder. Som framgått av avsnitt 7, har Högsta domstolen numera i ett mål uttalat att det i de aktuella fallen inte föreligger något hinder för åklagaren att åberopa också andra omständigheter än sådana som omfattas av gärningsbeskrivningen (NJA 1994 s. 306).

Det är vid handläggningen av enskilda anspråk i brottmål av avgörande betydelse att domstolen inom ramen för den materiella processledningen, på samma sätt som om målsägandens talan hade handlagts i ett tvistemål, klargör vilka grunder som egentligen åberopas av parterna.

När brottet uppfattas som grund för målsägandens talan, måste domstolen utreda om målsäganden vill ha bifall till sin talan endast under förutsättning att den tilltalade döms för det åtalade brottet, eller om hans talan bör uppfattas på något annat sätt.

Som nyss har framgått, kan det vara en nackdel för målsäganden om hans anspråk görs helt beroende av utgången i ansvarsdelen, eftersom hans talan då inte kan få bifall om åtalet ogillas. Man kan därför utgå från att målsäganden oftast vill ha bifall till sitt enskilda anspråk, även om åtalet skulle ogillas. I sammanhanget förtjänar för övrigt att framhållas att det bara är i de fall då det verkligen har konstaterats att målsäganden vill ha bifall till sin talan endast om den tilltalade blir dömd, men inte annars, som domstolen kan ogilla hans talan uteslutande med en hänvisning till utgången i ansvarsdelen.

Målsäganden kan med sitt åberopande av brottet också avse omständigheterna i gärningsbeskrivningen (jfr NJA 1993 s. 13). Det blir då i första hand aktuellt att uppmärksamma de objektiva rekvisiten som har angivits i åklagarens gärningspåstående. För att gärningen skall vara ett brott i brottsbalkens bemärkelse, krävs emellertid dessutom att de objektiva rekvisiten täcks av subjektiva rekvisit, dvs. uppsåt eller oaktsamhet. Även dessa rekvisit måste beaktas i sammanhanget. Domstolen måste därför utreda om målsäganden vill grunda sitt anspråk på samtliga - såväl subjektiva som objektiva - omständigheter i gärningsbeskrivningen eller om hans åberopande endast tar sikte på en del av dessa omständigheter (jfr Högsta domstolens processledning i det nyss nämnda rättsfallet).

Oftast är det för målsägandens del i fråga om anspråk på stöldgods processtaktiskt sett mest lämpligt att nöja sig med att åberopa några av de omständigheter som ingår i gärningsbeskrivningen. Med utgångspunkt från dessa omständigheter skall då en prövning ske av hans anspråk.

Om en målsägande för talan om bättre rätt till stulen egendom, räcker det i princip att han som grund åberopar att det är fråga om egendom som tillhör honom och att han inte har överlåtit sin äganderätt till någon annan. När det är fråga om stöldgods, kan han i det sistnämnda avseendet ange att egendomen har stulits från honom. Mer än detta behöver egentligen inte framgå på detta stadium av processen. Det ligger ju inte i målsägandens intresse att frågan om godtrosförvärv bringas till prövning. Lagen om godtrosförvärv går ju, som tidigare har framhållits, ut på att ge förvärvaren en möjlighet att under vissa förutsättningar få äganderätt till egendom, som annars skulle ha tillhört den ursprunglige ägaren. Ingenting hindrar emellertid att målsäganden, om det är känt att den tilltalade kommer att hävda att han har gjort ett godtrosförvärv, redan från början åberopar att ett godtrosförvärv inte har skett, dvs. att han gör vad Robert Boman i sin avhandling "Åberopande och åberopsbörda" kallar ett anteciperat förnekande (Boman, a.a., bl.a. s. 96).

För åklagarens del torde ett sådant "begränsat" åberopande vanligen kunna ske mycket enkelt när han för målsägandens talan, eftersom de angivna omständigheterna, dvs. att det är målsägandens egendom och att den har stulits från honom, ofta samtidigt utgör en del av de omständigheter som åberopas i gärningspåståendet. I sammanhanget skall hållas i minnet att det som grund för målsägandens talan inte är nödvändigt att åberopa att det är just den tilltalade som har stulit egendomen.

Någon sådan "väsentlig olägenhet", som enligt 22 kap. 2 § rättegångsbalken utesluter att åklagaren för målsägandens talan, bör i de beskrivna fallen mera sällan föreligga på detta stadium av processen Om målsäganden till äventyrs emellertid skulle vilja åberopa ett helt annat händelseförlopp än vad åklagaren gör gällande i gärningsbeskrivningen, torde det dock inte vara aktuellt att handlägga hans anspråk i samband med brottmålet (jfr det tidigare diskuterade uttrycket "i anledning av brott").

Om den tilltalade medger målsägandens anspråk, skall det bifallas. Bestrids anspråket, måste den tilltalade åberopa en grund för sitt bestridande. Föreligger endast ett "blankt" bestridande, skall de av målsäganden påstådda omständigheterna läggas till grund för domstolens bedömning.

Det åligger domstolen att genom materiell processledning ta reda på vad den tilltalade vill åberopa som grund för sitt bestridande. Vägrar han att uttala sig eller att åberopa några omständigheter till grund för sitt bestridande, skall målsägandens talan bifallas. Den tilltalade kan

alltså inte, utan att riskera att göra en rättsförlust, vägra att medverka i processen på samma sätt som han kan, när det gäller ansvarsfrågan.

Om domstolen underlåter att ta reda på vilken grund den tilltalade åberopar för sitt bestridande, föreligger inget fullständigt underlag för ett avgörande av det enskilda anspråket.

Som grund för bestridandet kan den tilltalade framställa olika slags sakinvändningar (Per Olof Ekelöf, Rättegång, Första häftet, 7 uppl., s. 33 f.). Av intresse i samband med godtrosförvärvslagen blir om den tilltalade åberopar ett motfaktum genom att göra gällande att äganderätten till den stulna egendomen har övergått till honom genom ett godtrosförvärv.

Av det insända domsmaterialet framgår att domstolarna sällan uttryckligen anger grunden för den tilltalades bestridande. Den tilltalades inställning till målsägandens anspråk redovisas i stället indirekt i samband med redogörelsen för vad han har att berätta med anledning av åtalet.

Det kan i och för sig diskuteras i vilken utsträckning en domstol i en dom är skyldig att redovisa grunden för en svarandes bestridande av ett yrkande. En sådan skyldighet torde dock i vart fall föreligga såvitt gäller åberopade motfakta (Per Olof Ekelöf, Femte häftet, 6 uppl., s. 203). Redovisningen fyller emellertid en viktig pedagogisk funktion, såväl för läsaren som domstolen själv. Prövningen av målsägandens anspråk kan naturligtvis komma att utfalla helt olika beroende på vilket underlag som skall beaktas.

Om den tilltalade åberopar att han har gjort ett godtrosförvärv, innebär detta att han påstår att han inte har varit vare sig i medveten eller oaktsam ond tro. Det ligger i detta sammanhang närmast till hands att det är han som närmare redovisar de påstådda omständigheterna kring sitt förvärv. Det är ju i första hand han, som kan känna till dessa omständigheter.

Det yttre händelseförloppet kring förvärvet kan då i stort sett komma att motsvara vad som åberopas i åklagarens gärningspåstående avseende ett förvärv som innebär häleri eller häleriförseelse, men den tilltalade kan också påstå att han har förvärvat egendomen på ett helt annat sätt än som görs gällande i gärningsbeskrivningen. Eftersom den tilltalades uppgifter - oavsett om de överensstämmer med gärningsbeskrivningen eller inte - måste bli föremål för utredning och bedömning i brottmålet, torde det mera sällan finnas anledning att på grund av den tilltalades version avskilja det enskilda anspråket och handlägga det som tvistemål.

Om målsäganden vidhåller sitt anspråk, kommer han att förneka att den tilltalade har gjort ett godtrosförvärv. Förnekandet behöver enligt

"den successiva relevansens princip" (Karl Olivecrona, Rätt och dom, 2 uppl., s.208 och Per Olof Ekelöf, Rättegång, Femte häftet, 6 uppl., s. 25) inte framställas förrän på detta stadium av handläggningen. Ingenting hindrar emellertid, som tidigare nämnts, att målsäganden av praktiska skäl redan inledningsvis påstår att förvärvaren inte har gjort ett godtrosförvärv, om han vet att ett sådant påstående kommer att bli grunden för målsägandens bestridande.

Målsägandens förnekande av att den tilltalade har gjort ett godtrosförvärv kan preciseras genom att han påstår att den tilltalade har varit i antingen i medveten eller i oaktsam ond tro. Det ligger nära till hands att detta påstående anknyter till de faktiska uppgifter som den tilltalade i samband med sitt bestridande har lämnat angående omständigheterna vid förvärvet.

Mot bakgrund av reglerna om rättskraft är det av största vikt att samtliga omständigheter som kan åberopas till stöd för det enskilda anspråket verkligen kommer upp till bedömning i målet. Enligt rättskraftsregeln i 17 kap. 11 § rättegångsbalken kommer även omständigheter som inte åberopats, men som enligt reglerna i 13 kap. 3 § 3 stycket hade kunnat åberopas, att bli prekluderade genom en dom över det enskilda anspråket (NJA 1973 s. 239, jfr även NJA 1994 s. 306).

Som framgått är det också av avgörande betydelse att åklagaren för målsägandens räkning i brottmålet inte åberopar "för mycket" som grund för det enskilda anspråket. Anges uttryckligen brottet som grund för anspråket och åtalet ogillas, får målsäganden inte bifall till sin talan, trots att han kanske haft goda utsikter till framgång om enbart de nödvändiga omständigheterna i gärningsbeskrivningen hade åberopats på det sätt som ovan angetts. Inte heller i dessa fall har målsäganden sedan möjlighet att göra sitt anspråk gällande i en senare process. Får målsäganden inte bifall till sin talan i brottmålsprocessen, hindrar rättskraftsreglerna att saken senare tas upp i en tvistemålsprocess.

16.9 Bevisningen av ond tro

Beroende på om målsägandens förnekande av godtrosförvärv går ut på att förvärvaren varit i medveten eller oaktsam ond tro, kommer handläggningen av anspråket såvitt gäller bevisfrågorna att te sig olika. Som framgått av avsnitt 3.2.2, ligger bevisbördan för medveten ond tro på den ursprunglige ägaren, medan vid påståenden om oaktsam ond tro förvärvaren skall bevisa att omständigheterna vid

förvärvet var sådana att han inte borde ha insett att överlåtaren saknade rätt att förfoga över egendomen på grund av att den var stulen.

Målsägandens påstående om förvärv i medveten ond tro torde ofta falla inom ramen för åklagarens motsvarande gärningspåstående när det är fråga om ett åtal för häleri eller häleriförseelse. Frågan uppkommer då om det skall ställas lika höga beviskrav på målsägandens påstående som på åklagarens gärningspåstående.

När en åklagare skall styrka den onda tro som är rekvisit för ett häleri åligger det honom att göra detta "fullt ut". Man brukar säga att han skall styrka sitt påstående bortom varje rimligt tvivel. Per Olof Ekelöf använder för denna bevisstyrka utrycket "uppenbart" (Per Olof Ekelöf, Rättegång, Fjärde häftet, 6 uppl. s. 117).

Frågan om vilka krav som bör ställas på bevisningens styrka vid påståenden om medveten ond tro har inte behandlats närmare i förarbetena till godtrosförvärvslagen. I betänkandet "Förvärv i god tro" hävdas att den då gällande rätten innebar att det åtminstone i princip var den ursprunglige ägarens sak att bevisa ond tro hos förvärvaren. Denna utredning menade att detta krav torde vara uppfyllt om "ägaren kan visa att det förelåg sådana faktiska omständigheter vid förvärvet som skäligen bort väcka misstankar" (SOU 1984:16 s. 76). Ett motsvarande uttalande återfinns i propositionen till lagen (prop. 1985/86:123 s.9).

Såvitt utredningen kan bedöma, är de redovisade uttalandena emellertid adekvata endast då det gäller oaktsam ond tro hos förvärvaren. Någon ledning kan alltså inte erhållas genom dessa uttalanden beträffande vilka beviskrav som skall ställas i de fall då det påstås att förvärvaren har varit i medveten ond tro.

Hovrätten över Skåne och Blekinge skrev i sitt remissyttrande över betänkandet SOU 1984:16: "Att den ursprungliga ägaren har bevisbördan beträffande förvärvarens onda tro innebär inte att man ställer lika stora krav på hans bevisning som på åklagarens. Utredningen tycks i sitt resonemang inte helt klart ha skilt på dessa båda regelsystem." (prop. 1985/86:123 s. 54).

Hovrättens uppfattning har inte kommenterats i propositionen. Mot det anförda synsättet talar i och för sig att egendomliga konsekvenser kan uppkomma om det i en rättegång ställs olika krav på bevisningens styrka beträffande åklagarens och den ursprunglige ägarens (målsägandens) påståenden om medveten ond tro hos förvärvaren.

Målsäganden bör emellertid inte vara sämre ställd för att hans talan handläggs i brottmålet än vad han skulle vara om hans talan hade framställts i ett civilmål. För att så inte skall bli fallet, är det

nödvändigt att upprätthålla skilda krav på bevisstyrkan i brottmålsdelen och i tvisten rörande det enskilda anspråket, trots att det är fråga om samma påstående.

Högsta Domstolen har i ett par jämförbara fall uttalat sig om vad som allmänt gäller om kravet på bevisstyrka i civilmål (NJA 1986 s. 470 och NJA 1994 s. 449). I de aktuella målen var frågan bl.a. vilket beviskrav som skulle ställas för ett påstående, som åberopades som grund för tillämpligheten av en undantagsklausul i ett försäkringsavtal, när detta samtidigt innebar ett påstående om brottsligt förfarande (rattonykterhet). Enligt Högsta Domstolen borde det inte på bevisningens styrka beträffande den påstådda rattonykterheten ställas lägre krav än som normalt gällde i civilmål. Det ansågs emellertid att det å andra sidan inte fanns anledning att ställa beviskravet så högt som fordrades för en fällande dom i ett mål om ansvar för rattonykterhet.

Enligt utredningens uppfattning bör i en tvist om godtrosförvärv på motsvarande sätt beviskravet för en målsägandes påstående om medveten ond tro hos en förment godtroende förvärvare inte ställas lägre än vad som normalt gäller i civilmål, men inte heller så högt som fordras för en fällande dom i ett hälerimål. Detta innebär att målsägandens påstående om ond tro bör kunna anses vara bevisat i den civilrättsliga delen av målet, även om åklagaren i ansvarsdelen misslyckas med att bevisa motsvarande påstående.

Om emellertid en åklagare känner sig osäker på om han kan styrka en medveten ond tro hos förvärvaren, står det honom fritt att för målsägandens räkning i stället göra gällande att förvärvaren i vart fall borde ha insett överlåtarens bristande rätt (oaktsam ond tro). Genom att välja att åberopa oaktsam ond tro, lastar han i praktiken över bevisbördan för omständigheterna vid förvärvet på den tilltalade. Ett sådant åberopande kan öka målsägandens möjligheter att komma till sin rätt.

16.10 Allmänna synpunkter på lämpligheten av att handlägga enskilda anspråk i brottmålsrättegången

När en målsägandes talan om enskilt anspråk förs i en hälerirättegång, blir det aktuellt att pröva samma omständigheter - den tilltalades förvärv av stulen egendom - från såväl straffrättslig som civilrättslig synpunkt. Domstolen skall samtidigt hantera en straffrättslig ansvarstalan och ett dispositivt tvistemål. Det ligger i sakens natur att man inte kan få de olika delarna av målet att "stämma" vad gäller åberopanden och bevisning. Det gäller därför för domstolen att hålla isär vad som gäller beträffande de olika frågorna.

Den bristande överenstämmelsen är emellertid något som inte kan undvikas i ett system som tillåter att enskilda anspråk behandlas i brottmål. De processekonomiska fördelar som talar för denna handläggningsmöjlighet har ansetts väga tyngre än de olägenheter som ibland kan uppkomma på grund av handläggningen. Att målsäganden i största möjliga mån bör få hjälp att föra sin talan, ligger dessutom i linje med de allmänna önskemålen om att på olika sätt hjälpa och stödja brottsoffer (se t.ex. prop. 1993/94:143). Det nuvarande systemet ger målsäganden en god möjlighet att få sådan hjälp.

De nämnda olägenheterna leder dessutom endast i sällsynta undantagsfall till rättsförluster för målsäganden, om man beaktar alla de fall då enskilda anspråk på stöldgods handläggs i brottmål. Som framgått får målsäganden i praktiken alltid bifall till sitt anspråk angående stulen egendom, när den tilltalade fälls till ansvar för stöld eller häleri.

En risk för rättsförluster kan däremot föreligga i samband med att ett åtal ogillas. Som ovan har beskrivits, kan denna risk undvikas med en riktig tillämpning av de processuella reglerna.

16.11 Åklagarens processtaktiska överväganden

Åklagarens uppläggning av målsägandens talan är, som ovan framgått, av avgörande betydelse för målsägandens möjligheter att komma till sin rätt.

Att grunden för målsägandens talan skall anges uttryckligen och att detta skall ske redan i stämningsansökningen framgår av 45 kap. 4 § andra stycket rättegångsbalken.

Vid angivandet av grunden bör åklagaren inte nöja sig med att helt allmänt åberopa själva brottet som grund för anspråket. Om han på detta sätt åberopar "för mycket", blir det omöjligt för målsäganden att få bifall till sin talan, om åtalet ogillas. Om däremot endast de nödvändiga omständigheterna, dvs. att det är målsägandens egendom som stulits från honom, åberopas på det sätt som har förespråkats i avsnitt 16.8, skapas en möjlighet för målsäganden att få bifall till sin talan, även om åtalet ogillas.

Åklagaren kan välja att inledningsvis göra ett sådant begränsat åberopande, och sedan invänta att den tilltalade som grund för sitt bestridande påstår att han har gjort ett godtrosförvärv. Är det emellertid redan från början känt att den tilltalade kommer att åberopa denna grund, kan åklagaren föregripa målsägandens förnekande av den tilltalades påstående om godtrosförvärv genom att redan från början åberopa att ett godtrosförvärv inte har skett. Om detta är lämpligt, får bedömas från fall till fall.

Av processtaktiska skäl kan det också ofta finnas anledning för åklagaren att vid åberopandet av de grunder som stöder målsägandens talan inte nöja sig med att påstå att den tilltalade vid förvärvet var i medveten ond tro. Det kan också finnas skäl att "gardera" målsäganden genom att påstå att den tilltalade - för den händelse han inte befinns ha varit i medveten ond tro - i vart fall har varit i oaktsam ond tro vid förvärvet. Härigenom blir den tilltalade tvungen att - med bevisgraden sannolikt - bevisa omständigheterna kring förvärvet. Misslyckas han med detta, skall målsägandens talan bifallas.

Åklagarens överväganden av hur han bör gå till väga för att på detta sätt ta tillvara målsägandens intressen, torde enligt utredningens uppfattning vanligen vara enkla att göra. Därför bör han mera sällan behöva avstå från att föra målsägandens talan på grund av att förberedandet och utförandet av talan skulle innebära någon väsentlig olägenhet för hans del.

17 Överväganden rörande utformningen av en eventuell vindikationsregel såvitt gäller stöldgods

En huvudlinje i utredningens arbete skall enligt direktiven vara att överväga fördelar och nackdelar med en lagstiftning som i fråga om stöldgods baseras på vindikationsprincipen i stället för exstinktionsprincipen. För att få ett konkret underlag för sådana överväganden diskuteras i detta avsnitt hur en eventuell vindikationsregel skulle kunna utformas. Utredningen har stannat för att en särregel om vindikation, som alltså skulle gälla oberoende av förvärvarens goda tro, borde omfatta egendom som har frånhänts ägaren genom att någon tagit den olovligen eller tilltvingat sig den genom s.k. råntvång. Enligt utredningens mening borde en sådan vindikationsregel inte kombineras med undantagsregler för den reguljära handeln, men däremot skulle någon form av hävde- och preklusionsregler behövas.

17.1 Avgränsningen av den genom en eventuell vindikationsregel särreglerade egendomen

Flera europeiska länders lagstiftning bygger på vindikationsprincipen när det gäller egendom som har frånhänts ägaren genom stöld och vissa andra brott. I länder som tillämpar exstinktionsprincipen som huvudregel vid godtrosförvärv utgör bestämmelserna om stöldgods därvid ett undantag från den i övrigt gällande huvudprincipen.

Särreglerna om stöldgods har utformats på varierande sätt i olika länder. Exempelvis har de jämförda ländernas lagstiftning skilda regler om vilka brottsliga förfaranden som omöjliggör att godtrosförvärv kan göras gällande mot den ursprunglige ägaren. En del länder har undantagsregler för förvärv som sker i reguljär handel. I vissa länder upphör den ursprunglige ägarens ovillkorliga rätt att få tillbaka stulen egendom efter en viss tid.

Som tidigare nämnts är utgångspunkten för översynen av godtrosförvärvslagen att exstinktionsprincipen alltjämt skall gälla som huvudprincip för den svenska rättens del. En övergång till vindikation av stöldgods skulle alltså innebära särregler för egendom som på visst sätt frånhänts ägaren.

Frågan är hur avgränsningen av den särreglerade egendomen i så fall bör ske. Det ligger nära till hands att inledningsvis göra en jämförelse med vad som gäller i några andra länder.

I dansk rätt är den historiska utgångspunkten för reglering av godtrosförvärv att vindikation skall ske. Med tiden har genom lagstiftning och praxis för en rad fall slagits fast regler som innebär en tillämpning av exstinktionsprincipen. Beträffande godtrosförvärv av stöldgods gäller dock sedan trehundra år tillbaka enligt Den Danske Lov att den bestulne har rätt att vindicera "stjålne koster" (DL 6-17-5). Enligt ordalagen tar bestämmelsen sikte enbart på stulet gods. Den tillämpas emellertid analogt beträffande sådant gods som har frånhänts den ursprunglige ägaren genom "röveri og afpresning" (rån och utpressning). I vissa situationer kan även "åger" (ocker) tänkas ge en rätt till vindikation. (Michael Elmer og Lise Skovby, Ejendomsretten I, 2 udgave, s. 151).

Den norska lagen om godtrosförvärv bygger på exstinktionsprincipen. Beträffande egendom som "er eller må antas å være fravendt eieren eller noen som sitter med tingen på hans vegne, ved tyveri, brukstyveri, ran eller annen vold eller trusel om vold" gäller emellertid en särskild regel, som bygger på vindikationsprincipen (2 § Lov 1978-06-02 om godtroerverv av løsøre). Det bör noteras att de förbrott som konstituerar vindikationsrätten - stöld, egenmäktigt förfarande, rån eller annat våld eller hot om våld - inte är desamma som i dansk rätt.

I finsk rätt är utgångspunkten - på motsvarande sätt som den var i den svenska rätten före tillkomsten av godtrosförvärvslagen - de två bestämmelserna i 11 kap. 4 § och 12 kap. 4 § handelsbalken i 1734 års lag och huvudregeln anses vara exstinktion. När det är fråga om icke anförtrodd egendom utesluter emellertid en bestämmelse i den finska strafflagens promulgationslag, SP 11 §, i vissa fall möjligheten att göra godtrosförvärv av sådan egendom. Regeln stadgar nämligen att den ursprunglige ägaren har rätt att få tillbaka egendom som han har förlorat genom snatteri, stöld, rån eller utpressning. Uppräkningen av brotten anses enligt doktrin och praxis vara uttömmande (SOU 1984:16 s. 96). Har egendomen frånhänts den ursprunglige ägaren genom något annat brott, gäller motsatsvis alltså exstinktionsprincipen.

I vissa andra rättssystem har ägaren rätt till vindikation oberoende

av förvärvarens goda tro, även när han har frånhänts egendomen på annat sätt än genom brott. Sålunda omfattar vindikationsrätten i exempelvis tysk, fransk och schweizisk rätt även egendom som har förlorats utan samband med brott.

Utredningens huvudsakliga uppdrag består i att överväga sådana ändringar i godtrosförvärvslagen som är ägnade att motverka handel med stöldgods. Det ter sig från denna utgångspunkt naturligt att utgå från att en eventuell särregel om vindikation, som alltså skulle gälla oberoende av om förvärvaren var i god tro eller ej, bör omfatta i vart fall stöldgods. Det måste emellertid närmare övervägas om en sådan särregel bör omfatta även egendom som har frånhänts ägaren genom andra brott än stöld.

Det kan då diskuteras om en särregel bör utformas så att den ursprunglige ägaren ges rätt att vindicera egendomen så snart den frånhänts honom genom varje form av handlande som utgör ett brott. Detta skulle emellertid enligt utredningens uppfattning föra för långt. I likhet med vad som är fallet i de utländska rättsordningar som undersökts, framstår det som lämpligast att en eventuell särregel om vindikation begränsas till att gälla egendom som har frånhänts ägaren endast genom vissa typer av brottsliga förfaranden.

Utöver stöld - varmed avses stöldbrott i dess olika grader - finns det då anledning att diskutera om övriga tillgreppsbrott i 8 kap. brottsbalken bör kunna åberopas som grund för vindikation även gentemot en godtroende förvärvare. De brott som är aktuella är tillgreppsfallen av rån (5 och 6 §§), tillgrepp av fortskaffningsmedel (7 §) och egenmäktigt förfarande (8 §). Tillgreppsfallet av självtäkt (9 §) tar sikte på tillgrepp för att själv ta sig rätt, och självtäkt bör därför inte kunna ge upphov till några vindikationskrav. Åverkan enligt 12 kap. 2 § andra stycket brottsbalken kan också vara ett tillgreppsbrott, men avser då sådana bagatellartade tillgrepp i skog och mark att inte heller dessa brott bör kunna föranleda krav på vindikation. Allvarligare tillgrepp i skog och mark bedöms enligt bestämmelserna i 8 kap. (se 8 kap 11 § första stycket).

Rånbrottet kan indelas i tre olika typer av förfaranden, som brukar benämnas stöldfallet (när någon stjäl genom råntvång), motvärnsfallet (när någon som begått en stöld anträffas på bar gärning och då med råntvång sätter sig till motvärn mot den som vill återta det tillgripna) och utpressningsfallet (när någon genom råntvång tvingar annan till handling eller underlåtenhet som innebär vinning för gärningsmannen och skada för den tvungne eller någon i vars ställe denne är). Att rånbrottet i dess två förstnämnda former skall kunna åberopas som grund för vindikation, om en sådan regel införs vid stöld, framstår

som självklart. Som närmare kommer att behandlas i samband med oredlighetsbrotten i 9 kap. brottsbalken, gäller detsamma enligt utredningens uppfattning utpressningsfallet av rån.

Den form av egenmäktigt förfarande som är av intresse i detta sammanhang är tillgrepp utan tillägnelseuppsåt av någon annans sak. Tillgrepp av fortskaffningsmedel kan sägas vara ett specialfall av sådant egenmäktigt förfarande med tillämpning endast på motordrivna fortskaffningsmedel. Skillnaden mellan stöld och tillgrepp av fortskaffningsmedel respektive egenmäktigt förfarande ligger alltså däri att de senare brotten inte kräver tillägnelseuppsåt hos gärningsmannen. Dessa brott ensamma kan därför inte medföra att egendomen förvärvas av en godtroende tredje man och kommer i dennes besittning. För detta krävs i princip ett efterföljande olovligt förfogande enligt 10 kap. 4 § brottsbalken från gärningsmannens sida.

Strängt taget skulle en vindikationsregel därför inte behöva omfatta tillgrepp av fortskaffningsmedel och egenmäktigt förfarande. Det förekommer dock inte så sällan att den som olovligen tar en sak och därefter säljer den gör gällande att han inte hade tillägnelseuppsåt vid själva tillgreppet, utan att idén att sälja saken föddes först senare. Särskilt om det förflutit en längre tid mellan tillgreppet och försäljningen, kan det vara svårt att bevisa något ursprungligt tillägnelseuppsåt. Förfarandet bedöms då inte som stöld utan som egenmäktigt förfarande och olovligt förfogande. Från ägarens synpunkt ter sig situationerna likartade. Att generellt göra en undantagsregel om vindikation tillämplig vid olovligt förfogande, som i allmänhet avser anförtrodd egendom bör, av skäl som framgår i det följande, inte komma på fråga. Det antydda problemet bör i stället lösas genom att en undantagsregel får omfatta all egendom som frånhänts ägaren genom tillgreppsbrott enligt 8 kap. brottsbalken.

Även vissa av brotten i 10 kap. brottsbalken tar sikte på olovliga förfoganden över saker som tillhör annan än gärningsmannen. De brott i detta kapitel som är av intresse är (sak)förskingring (1 §) och olovligt förfogande (4 §). Typfallet av sakförskingring är att någon olovligen tillägnar sig annans egendom som han har fått i sin besittning på grund av avtal, allmän eller enskild tjänst eller dylik ställning med skyldighet att utge egendomen. Olovligt förfogande begår den som, utan att en sådan förtroendesituation som avses 1 § föreligger, i sin besittning har fått egendom, vartill ägande- eller säkerhetsrätt tillkommer annan, om han förfogar över egendomen på sådant sätt att den andre berövas sin rätt. Typfallet är här att en avbetalningsköpare olovligen säljer avbetalningsgodset vidare på sådant sätt att avbetalningssäljarens säkerhetsrätt i egendomen går förlorad.

Även den som åsidosätter skyldighet att anmäla hittegods m.m. med uppsåt att tillägna sig godset gör sig skyldig till olovligt förfogande (8 §).

Den som genom förskingring eller olovligt förfogande avhänder en ägare egendom har sålunda vanligen fått egendomen i sin besittning genom en civilrättsligt giltig rättshandling från ägarens sida. Ägaren har alltså själv medverkat till att gärningsmannen på ett eller annat sätt anförtrotts egendomen. Som ett särskilt skäl för exstinktion till förmån för en godtroende förvärvare i sådana fall brukar anföras att det ligger närmast till hands låta den som anförtrott någon annan sin egendom själv stå risken för att han blir av med den genom brottsligt förfarande från dennes sida (jfr SOU 1965:14 s. 165). I utländska rättsordningar brukar inte vindikation gentemot en godtroende förvärvare tillåtas i fall då egendomen dessförinnan anförtrotts den som genom brottsligt förfarande förfogat över den till men för ägaren. Även enligt utredningens uppfattning saknas anledning att låta en eventuell regel om vindikation omfatta egendom som på något sätt anförtrotts den som olovligen förfogar över den.

Inte heller i sådana fall då ett olovligt förfogande avser hittegods finns det anledning att låta en senare godtroende förvärvare få stå tillbaka för den ursprunglige ägaren. Även i dessa fall kan ägaren genom att tappa bort saken i viss mening sägas själv ha medverkat till att den kommit ur hans besittning. Hade han hållit bättre reda på den, skulle förlusten inte ha behövt uppkomma.

Det kan däremot övervägas om inte vissa av oredlighetsbrotten i 9 kap. brottsbalken borde kunna åberopas som grund för vindikation även gentemot en godtroende förvärvare, om en vindikationsregel införs. De brott som bör bli föremål för diskussion är bedrägeri, utpressning och ocker. Som framgått av redogörelsen för dansk och finsk rätt kan utpressning i dessa länder åberopas som grund för vindikation även gentemot en godtroende förvärvare. Enligt dansk rätt kan detsamma ibland gälla i fråga om ocker.

När det gäller egendom som frånhänts den ursprunglige ägaren genom bedrägeri, utpressning eller ocker, finns det enligt utredningens uppfattning anledning att göra en viss jämförelse med avtalslagens ogiltighetsregler.

Bedrägeri, utpressning och ocker förutsätter medverkan genom en rättshandling av den mot vilken brottet riktas. I bedrägerifallet har rättshandlingen framkallats genom svek, i utpressningsfallet genom tvång och i ockerfallet genom utnyttjande av någons trångmål, oförstånd, lättsinne eller beroende ställning. Brottsbeskrivningarna korresponderar med avtalslagens ogiltighetsregler på så sätt att en

rättshandling som framkallats genom tvång, svek eller ocker blir ogiltig gentemot den som på sådant sätt framkallat rättshandlingen (28 - 31 §§ avtalslagen). Om någon utomstående, dvs. någon annan än avtalsparten, framkallat rättshandlingen genom tvång, svek eller ocker, blir rättshandlingen det oaktat gällande, om avtalsparten var i god tro, dvs. om denne varken insåg eller borde ha insett att rättshandlingen framkallats på sådant sätt. Det enda undantaget härifrån är om tvånget varit så allvarligt att det kan betecknas som råntvång. En rättshandling som framkallats genom ett så allvarligt tvång blir inte gällande mot den tvungne ens om den mot vilken rättshandlingen företogs var i god tro. Då har å andra sidan den tvungne inte utsatts för vad som straffrättsligt är att bedöma som utpressning utan för ett rånbrott.

Utredningen anser att det synsätt som ligger till grund för avtalslagens regler om vilka ogiltighetsgrunder som kan göras gällande även gentemot en godtroende avtalskontrahent, bör vara på visst sätt vägledande även för i vilken omfattning en sådan ogiltighetsgrund skall kunna åberopas som grund för vindikation i ett senare led. Den som på grund av tvång, svek eller ocker har överlåtit en lös sak till någon annan, bör inte få åberopa den egna rättshandlingens ogiltighet som grund för vindikation gentemot en godtroende förvärvare i senare led, i vidare mån än han kunnat åberopa samma förhållande gentemot sin ursprunglige avtalskontrahent. Slutsatsen av detta resonemang blir att en särregel om vindikation inte bör omfatta egendom som frånhänts ägaren genom bedrägeri, utpressning eller ocker men däremot, såsom tidigare antytts, egendom som frånhänts ägaren genom utpressningsfallet av rån.

Av de skäl som här redovisats har utredningen kommit fram till att en eventuell vindikationsregel som anknyter till brott borde omfatta, förutom stöldgods, egendom som har frånhänts ägaren genom rånbrott, tillgrepp av fortskaffningsmedel och egenmäktigt förfarande.

En regel av detta innehåll skulle kunna utformas på följande sätt:

2 §

Har någon förvärvat lösöre genom överlåtelse från någon annan som hade egendomen i sin besittning men varken var ägare till den eller behörig att förfoga över den på det sätt som skett, får förvärvaren äganderätt till egendomen om han har fått den i sin besittning och var i god tro, *utom i fall då det måste antas att egendomen har frånhänts ägaren genom ett förfarande som enligt 8 kap. brottsbalken utgör stöld, rån, tillgrepp av fortskaffningsmedel eller egenmäktigt förfarande.*

I sammanhanget kan anmärkas att en särregel om vindikation för dessa fall i ett visst avseende skulle komma att stå i strid med de rättspolitiska värderingar som synes ligga bakom utformningen av avtalslagen. Enligt 35 § i denna lag gäller nämligen att den som i god tro förvärvar ett underskrivet, före utfärdandet tillgripet, löpande skuldebrev, kan göra detta gällande gentemot utfärdaren. Det principiella motsatsförhållande mellan denna regel och den diskuterade särregeln i godtrosförvärvslagen om vindikation av stöldgods skulle dock inte få någon praktisk betydelse, eftersom godtrosförvärvslagen endast tar sikte på lösöre och sålunda inte gäller i fråga om skuldebrev och andra värdehandlingar (avsnitt 3).

Det förhållandet att den beskrivna vindikationsregeln omfattar egendom som frånhänts annan genom vissa uppräknade brott skulle inte innebära ett krav att någon kunde fällas till ansvar för det aktuella brottet. Det skulle räcka med att det måste antas att saken frånhänts ägaren genom sådant brott. För den bestulnes del skulle det vanligen räcka att han vid en tvist förebringade sådan bevisning att det kunde konstateras att den påträffade egendomen tillhörde honom och att den olovligen hade tagits från honom. I det sistnämnda avseendet skulle bevisskyldigheten vanligen kunna anses fullgjord genom en hänvisning till en polisanmälan om stölden, såvida inte innehavaren av egendomen förnekade att stölden hade ägt rum och i stället t.ex. hävdade att han hade köpt egendomen av den som påstod sig vara bestulen.

Det ligger emellertid enligt utredningens uppfattning vissa uppenbara nackdelar i att knyta en vindikationsregel till ett föregående brottsligt förfarande. Regeln får till följd att det vid en prövning inför domstol blir nödvändigt att göra straffrättsliga bedömningar i en tvistemålsprocess.

En sådan regel innebär också att ägarens vindikationsrätt i vissa fall kan bli beroende av ganska besvärliga sådana bedömningar. Så kan t.ex. svårbedömda besittningsförhållanden många gånger vara avgörande för om en gärning skall bedömas som stöld eller egenmäktigt förfarande å ena sidan, eller som förskingring eller olovligt förfogande å den andra. Om en vindikationstalan inte blir föremål för bedömning i samband med åtalet för brottet - något som blir fallet när en i samband med åtalet förd vindikationstalan avskiljs eller när en vindikationstalan redan från början förs i en särskild tvistemålsprocess - är domstolen inte bunden av ett tidigare avgörande i brottmålet. Det kan då inträffa att den senare domen mynnar ut i en annan bedömning såvitt gäller den brottsliga gärningen än den tidigare domen. Att bedömningarna kan komma att utfalla olika kan bero på att parterna åberopat annan utredning i tvistemålet än i brottmålet. Resultatet måste

ändå framstå som svårbegripligt för de inblandade och därmed otillfredsställande.

Även om det, som tidigare sagts, skulle föra för långt att låta en regel om vindikation omfatta egendom som frånhänts ägaren genom varje form av brottsligt förfarande, finns det anledning att förmoda att det många gånger skulle te sig svårbegripligt för den ursprunglige ägaren, att hans rätt att få tillbaka egendom som olovligen frånhänts honom skulle vara beroende av skillnaden mellan om någon olovligen har tillägnat sig hans egendom genom vad som straffrättsligt betecknas som en stöld eller om det i stället skulle vara fråga om en förskingring. Erfarenhetsmässigt gör folk i allmänhet inte skillnad mellan stöld och sakförskingring. Vad som straffrättsligt sett bedöms som sakförskingring, kallas i dagligt tal ofta för stöld.

Den beskrivna kopplingen till brott innebär också ett krav att den ursprunglige ägaren skall ha frånhänts egendomen genom en gärning som täcker rekvisiten för ett brott både i subjektiv och objektiv mening, för att hans vindikationsrätt skall inträda.

En ytterligare olägenhet är att förändringar i de straffrättsliga reglerna kan få icke avsedda effekter på det civilrättsliga området (jfr SOU 1984:16 s. 175).

Det bör därför diskuteras om en vindikationsregel skulle kunna utformas utan anknytning till ett föregående brottsligt förfarande. En sådan regel skulle visserligen avvika från motsvarande regler i de nordiska länderna, men som tidigare nämnts finns det i vissa andra länder vindikationsregler som inte uteslutande är kopplade till brott.

En fördel med att inte ha en sådan koppling är emellertid enligt utredningens uppfattning att det därmed skulle tydligare markeras att den civilrättsliga frågan om godtrosförvärv inte skall blandas samman med straffrättsliga bedömningar.

En lämplig utgångspunkt vid utformningen av en särregel om vindikation utan anknytning till brott är då enligt utredningens uppfattning det gemensamma objektiva tillgreppsrekvisitet för de tidigare angivna brotten stöld, rån, tillgrepp av fortskaffningsmedel och egenmäktigt förfarande. Vindikationsregeln skulle alltså gälla i sådana fall då någon berövats egendomen genom ett olovligt tagande. Regeln skulle därmed knyta an till de tidigare nämnda brottens objektiva rekvisit, men utesluta det uppsåtskrav som kopplingen till vissa brott innebär. Eftersom det skulle vara fråga om en bestämmelse utanför brottsbalken, skulle det inte bli aktuellt att tillämpa uppsåtsregeln i 1 kap. 2 § brottsbalken.

Med "olovligt tagande" skulle i den här skisserade vindikationsregeln, liksom inom straffrätten, förstås ett olovligt besittningstagande.

Med att ett besittningstagande är olovligt avses att det sker utan ägarens eller besittarens samtycke. Huruvida samtycket är civilrättsligt ogiltigt eller inte är avsett att sakna betydelse (jfr Nils Jareborg, Brotten, Andra häftet, Förmögenhetsbrotten, 2 uppl. s. 38). Regeln skulle alltså inte ta sikte på egendom som ägaren medgivit att lämna ifrån sig, även om medgivandet var civilrättsligt ogiltigt enligt avtalslagen på grund av svek, tvång eller utnyttjande av en ockersituation från motpartens sida.

För att vindikationsregeln skall omfatta även egendom som innehavaren har tvingats att lämna ifrån sig i en rånsituation (utpressningsfallet av rån) och inte endast sådana rånfall där egendomen tillgripits, bör en eventuell vindikationsregel emellertid omfatta egendom som frånhänts någon genom s.k. råntvång (jfr 28 § avtalslagen).

Den här redovisade synen på betydelsen av ägarens egen medverkan till att han avhänts sin egendom står - på motsvarande sätt som angetts tidigare i samband med diskussionen angående en vindikationsregel anknuten till vissa uppräknade brott - i samklang med avtalslagens reglering av vilka ogiltighetsanledningar som kan göras gällande gentemot en godtroende avtalspart.

Det förtjänar att påpekas att utredningen inte anser att avtalslagen kan ge någon vägledning i den övergripande frågan om valet av exstinktion eller vindikation av egendom som obehörigen har frånhänts ägaren. Frågan om möjligheten att i ett avtalsförhållande göra gällande att den egna rättshandlingen är ogiltig är enligt utredningens uppfattning principiellt en annan fråga, än den i vilken utsträckning ett grodtrosförvärv av egendom som obehörigen frånhänts ägaren bör godtas. Avtalslagens ogiltighetsregler saknar betydelse när det gäller egendom som tillgripits från den ursprunglige ägaren, eftersom det i sådana fall inte handlar om att den ursprunglige ägaren genom en egen rättshandling har medverkat till frånhändandet. Överhuvudtaget kan konstateras att det inte finns något i avtalslagens reglering, som talar mot exstinktion. Tvärtom kan, som antytts ovan, 35 § avtalslagen möjligen anses tala för exstinktionsprincipen. I ett system med vindikation finns det däremot anledning att låta avtalslagens regler, såsom redovisats ovan, sätta en gräns för vindikationsrättens omfattning.

En vindikationsregel med sikte på tillgrepps- och rånfall skulle kunna tas in i ett nytt stycke i 2 § godtrosförvärvslagen av följande lydelse:

2 §

Har någon förvärvat lösöre genom överlåtelse från någon annan som hade egendomen i sin besittning men varken var ägare till den eller behörig att förfoga över den på det sätt som skett, får förvärvaren äganderätt till egendomen om han har fått den i sin besittning och var i god tro.

Vad som sägs i första stycket gäller inte om ägaren eller den som innehade egendomen för hans räkning har frånhänts egendomen genom att någon olovligen tagit den eller tilltvingat sig den genom våld på person eller genom hot som inneburit eller för den hotade framstått som trängande fara.

Regeln anknyter beskrivningen av det grova tvång, som skall medföra rätt till vindikation även gentemot en godtroende förvärvare, till rekvisiten för råntvång i 8 kap. 5 § brottsbalken i stället för till motsvarande beskrivning i 28 § avtalslagen. Skillnaden mellan dessa båda bestämmelsers beskrivning av erforderligt tvång är att det enligt rånparagrafen i brottsbalken räcker med att ett hot för den hotade framstår som trängande fara. Det är inte, såsom enligt 28 § avtalslagen, nödvändigt att hotet verkligen inneburit trängande fara. Fram till en ändring i 8 kap. 5 § brottsbalken år 1975 var de båda bestämmelsernas beskrivning av tvångssituationerna densamma. Ändringen i rånparagrafen föranleddes av ett behov av att under paragrafens ordalydelse få in framför allt den situationen att någon genom hot med en vapenattrapp tilltvingar sig pengar. Det ansågs dock inte nödvändigt att göra motsvarande ändring i 28 § avtalslagen (prop. 1975/76:42 s. 27 och 76, jfr dock lagrådets uttalande s. 89). För att undvika osäkerhet om huruvida egendom som frånhänts annan genom rånbrott alltid skall kunna vindiceras, bör en eventuell vindikationsregel anknyta till rånbestämmelsens nuvarande utformning.

Det kan noteras att även en vindikationsregel som utformas på detta sätt utan anknytning till brott har hämtat sina formuleringar från straffrätten, och att de begrepp som bestämmelsen innehåller är avsedda att ha samma betydelse som de för närvarande har inom straffrätten. Med "olovligt tagande" avses t.ex., som tidigare framgått, liksom inom straffrätten ett olovligt besittningstagande. Vad som tidigare sagts om att rätten till vindikation kan bli beroende av besvärliga ställningstaganden till besittningssituationer, gäller därför även en på detta sätt utformad vindikationsregel.

Till fördel för en vindikationsregel utan anknytning till brott talar emellertid, enligt utredningens uppfattning, att tillämpningen av en

sådan bestämmelse kan utvecklas självständigt inom civilrätten och inte vara helt bunden av utvecklingen inom straffrättslig praxis. Regeln skulle alltså kunna tolkas på det sätt som anses mest rimligt inom civilrätten.

Om skälen för en särregel om vindikation beträffande egendom som på vissa sätt frånhänts ägaren skulle anses överväga nackdelarna med en sådan regel, anser utredningen att övervägande skäl talar för att ge regeln en självständig utformning och inte anknyta den till vissa uppräknade brott.

Eftersom även en på det ovan skisserade sättet utformad vindikationsregel utan anknytning till vissa brott ändå tar sikte på huvudfallet stöldgods, kommer den diskuterade särregeln även i utredningens fortsatta överväganden att kallas för en regel om vindikation av stöldgods.

17.2 Behovet av undantagsregler för den reguljära handeln

Det kan diskuteras om en särregel om vindikation av stöldgods bör kombineras med särskilda regler för förvärv som görs i den reguljära handeln. I en del länder som har regler om vindikation av stöldgods finns undantagsbestämmelser för sådana inköp. Som exempel kan nämnas Nederländerna, Frankrike, Schweiz och Österrike. Andra länder, exempelvis Danmark, Norge och Finland, har inte några sådana regler.

Som ett huvudargument för exstinktionsprincipen brukar hänvisas till handelns och omsättningens intressen. Dessa intressen gynnas naturligtvis bäst av att försäljningen inte hämmas av att konsumenter tvekar att handla på grund av risken att förlora det köpta. Motsvarande argument kan i ett system med vindikation av stöldgods anföras till stöd för att man skall ha undantagsregler som innebär att vindikation inte gäller vid inköp i den reguljära handeln.

Även konsumenternas intressen talar för att det skall vara enkelt och tryggt att göra inköp. Detta gäller i särskilt hög grad när inköpen sker i den reguljära handeln, såsom i vanliga affärer och butiker. Det är inte rimligt att vid sådana inköp ålägga kunder att göra alltför omfattande och djuplodande undersökningar beträffande varornas ursprung. Det är oftast inte heller praktiskt möjligt för en enskild konsument att göra några verkligt meningsfulla kontroller i fråga om affärens rätt att sälja godset. Det ligger nära till hands att när kunden

frågar varifrån och under vilka omständigheter varorna köpts in etc., dessa undersökningar i praktiken mynnar ut i att han blir hänvisad till att godta de uppgifter som affären lämnar, eller att han helt enkelt inte får någon information med hänvisning till att de omfrågade förhållandena utgör en affärshemlighet. Vad som nu sagts kan tyckas tala för att det i ett system med vindikation av stöldgods bör finnas någon form av undantagsregel beträffande sådana varor som köpts i den reguljära handeln, varmed tills vidare avses vad som kan betecknas som handel i vanliga butiker och affärer. De problem en avgränsning av detta begrepp innebär, kommer senare att diskuteras.

Jämsides med inköpen i den reguljära handeln, föreligger det från konsumentsynpunkt ett intresse av att kunna handla på andra sätt, t.ex. per annons eller på loppmarknader. Säljare kan i sådana situationer ibland vara privatpersoner och ibland näringsidkare. Försäljning i dessa former fyller från konsumentsynpunkt den dubbla funktionen att den ger privatpersoner såväl en chans till billiga inköp av begagnade varor som möjlighet att genom försäljning få en slant för det man inte använder. Att i ett system med vindikation av stöldgods införa undantagsregler även för denna typ av handel, skulle emellertid enligt utredningens uppfattning i alltför hög grad urholka en huvudprincip om vindikation och bör därför inte övervägas. En nackdel med en undantagsregel som tar sikte på inköp som sker i den reguljära handeln är naturligtvis också, som nedan kommer att diskuteras, att denna handel då gynnas i det aktuella avseendet framför annan handel.

Eventuella undantagsregler för den reguljära handeln får praktisk betydelse endast i den mån det faktiskt förekommer att konsumenter i god tro köper stöldgods i vanliga butiker och affärer. En annan förutsättning är att det i de aktuella fallen upptäcks att det är fråga om stulet gods. Upptäcks detta inte, blir eventuella undantagsregler endast av teoretiskt intresse.

Av avgörande betydelse för bedömningen är också hur ofta kunder, som i den reguljära handeln har köpt gods som visar sig vara stulet, verkligen kan sägas ha gjort inköpen i god tro. Föreligger inte god tro, skall egendomen lämnas tillbaka till den bestulne, oavsett om gällande lagreglering bygger på vindikations- eller exstinktionsprincipen.

Svaret på frågan hur ofta konsumenter i god tro kan antas köpa stöldgods i den reguljära handeln, är enligt utredningens uppfattning troligen beroende av vilken slags egendom det är fråga om. Det kan i sammanhanget finnas anledning att skilja dels på ny och begagnad egendom, dels på sådan egendom som anses stöldbegärlig och sådan som inte är det.

Av intresse i sammanhanget är i första hand sådan begagnad egendom som traditionellt anses vara särskilt stöldbegärlig, t.ex. smycken, datorer och TV-apparater. Det förekommer förhållandevis sällan att denna typ av begagnad egendom över huvud taget säljs i den reguljära handeln. Det kan också konstateras att, i förhållande till mängden stulen egendom, det mycket sällan upptäcks att stulna föremål av detta slag har sålts i vanliga affärer (avsnitt 5). Med hänsyn till dessa faktorer torde konflikter sällan ställas på sin spets mellan bestulna ägare och konsumenter som i god tro har köpt det aktuella slaget av stöldgods i vanliga butiker. Beträffande detta slags stöldgods kan man enligt utredningens mening alltså utgå från att det av konsumenthänsyn inte finns något stort praktiskt behov av att ha undantagsregler av det nu diskuterade slaget.

Om man å andra sidan skulle anta att det ofta upptäcktes att det beskrivna slaget av stöldgods var föremål för omsättning inom den reguljära handeln, skulle detta enligt utredningens uppfattning leda till slutsatsen att en särregel om vindikation av stöldgods just i dessa fall skulle kunna bidra till en ökad försiktighet hos såväl köpare som säljare. En köpare, som vet att han riskerar att få lämna tillbaka varor som visar sig vara stulna, kan antas av ren självbevarelsedrift välja att göra dyra inköp i butiker som han bedömer som seriösa. Samtidigt skulle det kunna förmodas att en säljare, som riskerar att bli ersättningsskyldig gentemot kunder som får lämna ifrån sig inköpt stöldgods, är misstänksam och försiktig vid inköp av varor som kan vara behäftade med en sådan risk. Detta skulle i sin tur kunna antas göra det svårare för den som vill prångla ut stöldgods till handlarna. Även med den angivna utgångspunkten skulle det alltså saknas skäl att undanta den reguljära handeln från en eventuell vindikationsregel.

Vad ovan sagts talar emot att man i ett system med vindikation av stöldgods inför undantagsregler för inköp i den reguljära handeln beträffande det beskrivna slaget av stöldgods.

När det är fråga om sådant begagnat gods som t.ex. kläder, möbler eller husgeråd, kan man utgå från att sådant gods inte är särskilt stöldbegärligt. Det kan dessutom ofta antas sakna sådana särskilda kännetecken som gör att man kan koppla det till den bestulne. Regler om vindikation av sådan stulen egendom skulle därför antagligen inte få någon större praktisk betydelse. Även beträffande detta slags egendom saknas det alltså anledning att i systemet införa undantagsregler för inköp i den reguljära handeln.

Mer problematiskt förhåller det sig då det är fråga om annat slags stöldgods. Som framgått av avsnitt 5 förekommer det att hela varupartier stjäls från affärer och köps in av andra butiker som säljer

varorna vidare inom ramen för sin ordinarie försäljningsverkamhet. Inköparen kan ibland förmodas känna till att godset är stulet, medan det vid andra tillfällen kan förhålla sig så att han tror att det han köper är ett konkursparti.

Det är i de beskrivna fallen fråga om nya varor som ofta är märkes- eller företagsneutrala och av samma typ som säljs i många andra affärer. Beträffande sådana varor kan man inte kräva av en konsument att han genom en undersökning av godset skall kunna inse att det är fråga om stöldgods. Möjligen kan han ha anledning att bli misstänksam om butiken verkar "skum" i något avseende. Om så inte är fallet, har konsumenten inte någon möjlighet att skydda sig mot risken att köpa stöldgods och få lämna ifrån sig det köpta om en vindikationsregel införs. Vad som nu sagts talar i och för sig för att det av hänsyn till konsumenten borde tillskapas någon form av undantagsregel när det gäller den här sortens egendom.

Stöldgods, som består av nya varor utan särskilda kännetecken, torde emellertid vara svårt att spåra och identifiera i de fall då det har sålts till enskilda konsumenter. Undantagsreglerna kan därför antas få begränsad praktisk betydelse även i dessa fall. Utredningen anser därför inte heller att en undantagsregel är befogad beträffande detta slags stöldgods.

Tidigare har slagits fast att om man väljer ett system med vindikation av stöldgods, det skulle föra för långt att införa undantagsregler för försäljning per annons eller vid torgförsäljning. Utredningen har pekat på konsumentintresset av sådan försäljning. Om en undantagsregel för inköp i affärer och butiker infördes, skulle konsumentens rätt att behålla en vara som visade sig vara stulen bli beroende av var inköpet hade skett. En kund som hade handlat i en affär utan att i praktiken ha gjort några undersökningar, skulle få behålla det köpta, medan den som hade handlat på annons skulle förlora egendomen även om han vid sitt inköp hade gjort alla de undersökningar som man rimligen kunde kräva av honom. En sådan åtskillnad kan enligt utredningens uppfattning inte försvaras från konsumentsynpunkt.

Det skulle också kunna göras gällande att det för konsumenternas del inte finns ett så stort behov av en undantagsregel för att de skall kunna hålla sig skadeslösa, när det är fråga om inköp i vanliga affärer. Om en inköpt vara visar sig vara stulen, föreligger ett rättsligt fel som - oberoende av om köparen är i god tro eller ej - berättigar till hävning av köpet och återfående av köpeskillingen. Är köparen i god tro, har han dessutom rätt till ersättning motsvarande det positiva kontraksintresset. Konsumentens möjlighet att göra dessa rättigheter gällande torde i praktiken vara större då inköpen skett i etablerade

butiker och affärer än när säljaren sålt varan per annons eller på en loppmarknad. Även detta talar emot en undantagsregel för den reguljära handelns del.

Om emellertid en undantagsregel skulle införas uppkommer ytterligare ett problem, nämligen hur en avgränsning av begreppet "reguljär handel" lämpligen bör ske. Detta begrepp är ju i sig inte entydigt eller klart definierat.

I den franska rätten stadgas en tidsbegränsad rätt för en ägare att få tillbaka det som stulits ifrån honom. Om förvärvaren emellertid i god tro har köpt egendomen "*på en mässa eller marknad, offentlig auktion eller hos en handlare som handlar med detta slags varor*", har den ursprunglige ägaren rätt att få tillbaka sin egendom endast mot lösen. Liknande undantagsregler finns i andra länder.

Det kan också nämnas att utredningsmannen i betänkandet "Godtrosförvärv av lösöre" (SOU 1965:14) föreslog en särskild bevisregel för stöldgods (avsnitt 2). Bevisregeln modifierades och mildrades dock i fråga om inköp "*på offentlig auktion eller från yrkesmässig försäljare med fast försäljningsställe eller under därmed likartade förhållanden*".

Det kan diskuteras om ett fast försäljningsställe skulle kunna vara ett lämpligt kriterium för en undantagsregel. Häremot kan invändas att inte heller detta begrepp har någon i sig given innebörd och att det för en konsument, som utan att känna till förhållandena på orten handlar i en butik, inte rimligtvis kan vara möjligt att bedöma hur fast etablerad den aktuella butiken är. Det skulle också i samband med hemförsäljning och postorderförsäljning ofta vara svårt för kunden att kunna informera sig om säljarföretagets försäljningsställe. Konsumenten skulle i praktiken antagligen bli tvungen att godta de uppgifter som företaget själv lämnade.

Andra tänkbara hållpunkter för avgränsningen av begreppet reguljär handel kunde vara registrerad firma, försäljningspersonal, telefonkataloguppgift, omsättningsvolym etc. Enligt utredningens uppfattning framstår sådana kriterier emellertid som alltför stela och formalistiska.

En annan möjlighet kunde vara att låta begreppet näringsidkare i konsumentlagstiftningen bli avgörande för undantagsregelns tillämpningsområde. Termen näringsidkare skall emellertid i dessa sammanhang uppfattas i en mycket vidsträckt bemärkelse. Den omfattar varje fysisk eller juridisk person som bedriver verksamhet av ekonomisk natur och av sådan karaktär att den kan betecknas som yrkesmässig (prop. 1989/90:89 s. 60). Det krävs inte ens att verksamheten drivs i vinstsyfte. En sådan avgränsning skulle enligt utredningens uppfattning bli alltför vid.

Oavsett vilka kriterier man väljer för att avgränsa det diskuterade begreppet, finns det enligt utredningens uppfattning en påtaglig risk för att ett system med en sådan undantagsregel på ett oönskat sätt skulle kunna påverka förutsättningarna för konkurrens mellan olika företag.

Sammanfattningsvis talar vad ovan sagts enligt utredningens uppfattning emot att man i ett eventuellt system med vindikation av stöldgods inför undantagsregler för sådana fall då godset köpts i den reguljära handeln.

17.3 Behovet av hävde- och preklusionsbestämmelser

I flertalet av de länder som tillämpar vindikationsprincipen preskriberas den ursprunglige ägarens vindikationsrätt enligt allmänna preskriptionsbestämmelser efter en viss tid. I en del länder gäller därutöver särskilda, kortare preskriptionstider beträffande stulen eller förlorad egendom. Som exempel kan nämnas Tyskland, Frankrike och Schweiz.

Som framgått innebär de beskrivna reglerna olika sätt att i ett system med vindikation av stöldgods begränsa den bestulnes rätt att få tillbaka det stulna. En oinskränkt vindikationsrätt medför naturligtvis flera olägenheter. Om stulen egendom för all framtid anses utgöra stöldgods, kan egendomen efter stölden aldrig mer omsättas eller överlåtas så att en ny förvärvare blir ägare, om den ursprunglige ägaren (eller hans arvtagare) inte dessemellan har återfått egendomen. Förutom de nackdelar som detta innebär för handelns och omsättningens intressen, får en sådan princip till följd att egendomen för obegränsad framtid kommer att kunna utgöra objekt för häleribrottslighet. Detta problem kommer att närmare uppmärksammas i avsnitt 19.2.5.

Det är visserligen för närvarande en generell regel i svensk rätt att sakrätter inte preskriberas. Mot bakgrund av de beskrivna olägenheterna är det emellertid enligt utredningens uppfattning nödvändigt att göra avsteg från denna princip, om en särskild vindikationsregel beträffande stöldgods införs, så att en sådan regel förenas med en begränsning av den tid, under vilken vindikationsrätten kan göras gällande. Samtidigt bör emellertid pekas på de svårigheter som uppkommer när äganderätten till egendomen på så sätt förblir "svävande" under en längre tid. En hävderegel innebär att man måste ta ställning

till om en godtroende innehavare "retroaktivt" skall anses ha varit ägare till egendomen redan medan hävdetiden löpte, eller om äganderätten skall anses ha uppkommit först efter hävdetidens utgång, när det efter denna tidpunkt visar sig att egendomen var stulen. Dessa frågor kan ha stor praktisk betydelse om innehavaren under hävdetiden har sålt egendomen, betalat förmögenhetsskatt för den etc.

Det kan också diskuteras om en tänkt regel, enligt vilken den ursprunglige ägarens vindikationsrätt upphör efter en viss tid, bör konstrueras som en hävderegel eller knyta an till själva stöldtillfället. Utredningen ser flest fördelar i det förra alternativet. Ett prompt upphörande av vindikationsrätten efter en viss tid - oberoende av innehavarens onda eller goda tro - skulle för den bestulnes del vid förvärvarens onda tro innebära en försämring jämfört med vad som gäller i dag. För närvarande medför ett innehav i ond tro inte - oberoende av hur lång tid det är fråga om - att den bestulnes rätt att kräva tillbaka saken upphör.

Frågan är då hur en hävderegel bör utformas. Enligt utredningens uppfattning ligger det närmast till hands att de avgörande rekvisiten för vindikationsrättens upphörande skall vara såväl förvärvet som innehavet av den stulna egendomen, och att det för båda dessa moment skall krävas god tro. Det innebär att det bör krävas såväl att egendomen har förvärvats i god tro som att den under oavbruten fortsatt god tro har innehafts under viss tid, för att den ursprunglige ägarens vindikationsrätt skall upphöra. Med en sådan utformning av regeln kan alltså inte en förvärvare, som från början är i god tro men sedan får veta att det är fråga om stöldgods, genom en överlåtelse till en godtroende person, ge denne möjlighet att tillgodoräkna sig det tidigare innehavet i god tro. Däremot bör en senare förvärvare, som är i god tro, ha rätt att tillgodoräkna sig tidigare förvärvares innehav i god tro.

Det ligger nära till hands att låta den beskrivna hävdetiden motsvara den allmänna preskriptionstiden om tio år, som gäller beträffande fordringar. Man kan föreställa sig att en bestulen privatperson efter denna tid gradvis har vant sig vid förlusten av det stulna. Han har antagligen också skaffat sig annan egendom som ersättning. Påträffas det stulna, är han förmodligen ofta inte intresserad av att få egendomen tillbaka, särskilt inte om han fått ut försäkringsersättning som i så fall måste återbetalas. Inte heller för en handlare torde det vanligen efter mer än tio år finnas något intresse av att få tillbaka en stulen vara.

Det kan då diskuteras om det vore lämpligare att ha en kortare preskriptionstid, t.ex. tre år som gäller i konsumenträttsliga samman-

hang. En sådan tid framstår emellertid enligt utredningens uppfattning som alltför kort. När det är fråga om dyrbar konst eller annan värdefull egendom, kan man utgå från att det under mycket lång tid finns kvar ett intresse att få tillbaka egendomen. Detsamma gäller då det är fråga om stöld av oersättliga föremål från museer o.d. Att ha olika hävdetider för olika typer av egendom, blir enligt utredningens uppfattning alltför krångligt. Vid en avvägning framstår en hävdetid på tio år som lämpligast.

När den bestulne får veta att det stulna har påträffats, är det rimligt att han - på motsvarande sätt som gäller för lösenrätten enligt 4 § godtrosförvärvslagen - måste göra ett anspråk på att få vindicera egendomen gällande inom en viss tid. Det faller sig då enligt utredningens uppfattning naturligt att anknyta till den nämnda preklusionsfristen för lösenrätt, nämligen tre månader.

I sammanhanget kan påminnas om att i utkastet till UNIDROIT-konvention om stulna och olovligen exporterade kulturföremål övervägs en hävderegel på trettio eller femtio år och en preklusionsregel på ett eller tre år (avsnitt 11).

Om en vindikationsregel införs i godtrosförvärvslagen och kombineras med någon form av hävderegel, måste lagen också ge ett svar på frågan, om en bestulen ägare efter att hävdetidens utgång skall ha rätt att med stöd av bestämmelsen i 4 § lösa tillbaka sådan egendom som före tidens utgång omfattades av hans vindikationsrätt. En sådan lösenrätt bör enligt utredningens uppfattning tillkomma honom, eftersom han annars efter den nämnda tidpunkten skulle bli sämre ställd än om han frånhänts egendomen på ett sätt som inte hade givit rätt till vindikation enligt vindikationsregeln.

17.4 Försäkringsmässiga aspekter på en vindikationsregel beträffande stöldgods

Enligt 35 § lagen (1927:77) om försäkringsavtal kan sakförsäkring ske av varje lagligt intresse som kan uppskattas i pengar. Det kan i sammanhanget anmärkas att någon motsvarande föreskrift inte finns i konsumentförsäkringslagen (1980:38). Det saknas emellertid enligt utredningens mening anledning att i förevarande sammanhang diskutera huruvida försäkringsavtalslagens bestämmelse bör tolkas analogt såvitt gäller frågor om konsumentförsäkring.

Den som äger ett föremål, kan försäkra sig mot de ekonomiska förluster som kan uppkomma på grund av att föremålet stjäls. Någon

motsvarande försäkringsmöjlighet har inte den som i god tro förvärvar egendom och sedan får lämna den ifrån sig på grund av att ägaren utnyttjar sin lösenrätt enligt godtrosförvärvslagen.

I de flesta fall uppkommer emellertid för den godtroende förvärvaren i dessa fall inte någon ekonomisk förlust, eftersom lösensumman motsvarar de kostnader han har haft för egendomen. Förvärvarens önskan att behålla föremålet utgör då inte något intresse som kan uppskattas i pengar, vilket i sin tur utesluter möjligheten till försäkring.

Det kan dock uppstå situationer, då en godtroende förvärvare gör en ekonomisk förlust, när han tvingas lämna från sig egendomen. Så kan vara fallet om han exempelvis har fått egendomen i arv eller gåva från någon som inte var behörig att överlåta den (jfr 5 § godtrosförvärvslagen). Förvärvaren får då lämna ifrån sig egendomen utan ersättning. En förlust kan också uppkomma om förvärvaren har köpt egendomen mycket billigt eller om värdet har stigit, när den ursprunglige ägaren gör sin lösenrätt gällande.

I de beskrivna situationerna finns det i praktiken för närvarande inte någon möjlighet för den godtroende förvärvaren att försäkra sig. Något formellt hinder torde dock enligt utredningens uppfattning i och för sig inte föreligga mot att försäkra ett sådant intresse.

I ett system med vindikation av stöldgods skulle den godtroende förvärvaren vara tvungen att lämna ifrån sig egendom som visade sig vara stulen utan att den bestulne betalade lösen. Det skulle i ett sådant system kunna tänkas finnas ett behov att försäkra sig mot sådana förluster.

Några formella hinder mot sådana försäkringar torde med försäkringsavtalslagens nuvarande utformning inte föreligga. En godtroende förvärvares förmodade äganderätt till föremålet bör uppfylla försäkringsavtalslagens krav att det skall vara fråga om ett i pengar uppskattbart intresse. Kravet att intresset dessutom skall vara lagligt bör, såvitt kan utläsas av förarbetena till försäkringsavtalslagen, inte uppfattas så att det måste vara fråga om ett intresse som är skyddat av lagen. Det räcker att intresset inte är olagligt (Jan Hellner, Försäkringsrätt, 2 uppl., s. 220).

Utredningens förfrågningar till de andra nordiska länderna har gett vid handen att det inte heller i dessa länder föreligger något formellt hinder mot försäkringar av detta slag. Några sådana försäkringsformer finns trots detta inte på marknaden.

I sammanhanget kan anmärkas att det i Danmark under en period fanns en möjlighet för bilhandlare att i samband med inköp av begagnade bilar försäkra sig mot förluster på grund av "vanhjemmel",

såsom att en säljare inte hade rätt att överlåta en avbetalningsbil på grund av en "skjult restgæld". Utredningen fick emellertid vid besöket i Danmark från företrädarna för försäkringsbranschen erfara att intresset för dessa försäkringar helt upphört efter en ändring av bilregistret, vilken bl.a. innebar att det blev möjligt att kontrollera om det beträffande bilar fanns återtagandeförbehåll.

Vid utredningens sammanträffande med företrädare för försäkringsbranschen i Danmark, Norge och Finland angav dessa som sin uppfattning att den diskuterade formen av försäkring skulle ställa sig mycket dyr. De menade därför att det från försäkringstagarnas sida inte fanns något intresse för att teckna sådana försäkringar. Ett annat förutsebart problem vid denna form av försäkring bedömdes vara att det vid ersättningskrav avseende förlust av stulen egendom ofta skulle uppkomma tvister om huruvida förvärvaren vid förvärvet varit i god tro eller inte.

Man kan mot bakgrund av erfarenheterna i de övriga nordiska länderna utgå från att något mer omfattande intresse för att teckna försäkringar av denna typ inte heller skulle finnas i Sverige om ett vindikationssystem infördes.

18 Överväganden rörande ändrade regler i godtrosförvärvslagen inom ramen för en bibehållen exstinktionsprincip såvitt gäller stöldgods

I detta avsnitt diskuteras möjligheten att ytterligare skärpa godtrosförvärvslagens krav för godtrosförvärv. Utredningen konstaterar att det inte finns anledning att införa formella kriterier för godtrosförvärv eller ändra reglerna för bevisning vid tvister i anledning av sådana förvärv. Däremot föreslår utredningen att lagtexten i 3 § ändras så att det blir tydligare att det för god tro krävs att förvärvaren inte ens *borde ha misstänkt* överlåtarens bristande behörighet att överlåta egendomen.

18.1 Inledning

Kritiken mot lagstiftningen om godtrosförvärv har bl.a. gått ut på att det är för lätt att göra godtrosförvärv av stulen egendom (avsnitt 14). Såsom emellertid flera gånger har konstaterats, uppställer lagen redan i sin nuvarande utformning stränga krav för att någon skall anses ha gjort ett godtrosförvärv. Trots detta kan det enligt utredningens uppfattning finnas anledning att diskutera om de nuvarande kriterierna för godtrosförvärv kan skärpas ytterligare.

18.2 Formella kriterier för godtrosförvärv?

Ett sätt att åstadkomma en ytterligare skärpning av kraven för godtrosförvärv skulle kunna vara att uppställa vissa formella kriterier för att ett godtrosförvärv skall anses föreligga. Det kunde exempelvis krävas att förvärvaren i tvister om godtrosförvärv alltid skulle kunna förete - sina egna och sin fångesmans - fångeshandlingar beträffande

egendomen för att ett godtrosförvärv skulle godkännas. En annan möjlighet kunde vara att förvärvaren ålades att alltid kontrollera säljarens identitet (t.ex. genom att kontrollera dennes legitimationshandlingar) och att han i en eventuell tvist skulle kunna peka ut sin fångesman, så att denne kunde spåras.

I sammanhanget kan nämnas att Pantbanksutredningen i rapporten "Pantbankernas kreditgivning" (SOU:1994:61 s.122) har diskuterat vad detta slags skärpningar av godtrosbegreppet skulle kunna innebära för pantbankernas räkning. Som en tänkbar möjlighet pekades på att pantbankerna kunde åläggas att regelmässigt begära att pantsättarna skulle förete åtkomsthandlingar eller att de skulle prestera annan utredning beträffande pantgodset vid all yrkesmässig pantbelåning. Som framgått av avsnitt 5, är det i dag inte något formellt krav att den som pantsätter en vara kan förete åtkomsthandlingar, men i vissa fall kräver pantbankerna sådana handlingar. Enligt Pantbanksutredningens uppfattning borde ett sådant formellt krav inte införas. I rapporten framhålls att kravet skulle vara opraktiskt med hänsyn till att det inte är ovanligt att åtkomsthandlingar saknas för de varor som belånas och att en sådan skärpande regel således skulle få stora ekonomiska konsekvenser för branschens räkning (SOU:1994:61 s. 123).

Motsvarande synpunkter kan anföras då det är fråga om förvärv av äganderätt. Krav på kvitton och åtkomsthandlingar som en formell förutsättning för ett giltigt godtrosförvärv, kan enligt utredningens uppfattning inte rimligen uppställas. Den som köper något kan inte för all framtid spara kvitton och fångeshandlingar. Härtill kommer att den som har ärvt eller fått egendom i gåva vanligen inte har papper på vare sig sitt eget eller sin fångesmans förvärv. En sådan ordning skulle dessutom innebära att i de fall kvitton eller fångeshandlingar hade förkommit eller inte upprättats, en senare förvärvare aldrig skulle kunna förvärva egendomen i god tro i godtrosförvärvslagens bemärkelse.

Att ålägga en köpare att i alla sammanhang formellt kräva legitimation av säljaren, anteckna säljarens identitet och spara dokumentationen för att anses vara i god tro, framstår också som en stel och opraktisk regel.

Att kvitton, fångeshandlingar och uppgifter om säljaren i praktiken ändå ofta kan komma att krävas som bevisning angående förvärvet och som en förutsättning för att god tro skall anses föreligga, är en annan sak. Som exempel kan nämnas den långtgående undersökningsskyldighet beträffande säljarens behörighet som enligt praxis åligger en köpare i samband med bilköp (jfr NJA 1989 s. 784 och NJA 1993 s. 429).

18.3 Ändrade bevisregler beträffande oaktsam ond tro?

Närmare till hands än att föreskriva formella krav för godtrosförvärv ligger enligt utredningens uppfattning att överväga en ändring av bevisreglerna. I direktiven erinras om att ett sätt att skärpa kraven för godtrosförvärv kan vara att - som den tidigare utredningen föreslog - införa en bevisregel som innebär att bevisbördan alltid ligger på förvärvaren om han gör gällande att han var i god tro. En annan möjlighet som kan diskuteras är att skärpa kravet på bevisningens styrka.

De nu gällande reglerna för bevisbördans placering och beviskravet i fråga om godtrosförvärv har behandlats i avsnitt 3. Att en part åläggs bevisbördan för en viss omständighet innebär att det är han som får nackdelen av att omständigheten inte kan bevisas. En tveksamhet huruvida omständigheten föreligger drabbar den som har bevisbördan för påståendet (Per Olof Ekelöf, Rättegång, Fjärde häftet, 6 uppl. s. 60).

I tvister om godtrosförvärv placeras bevisbördan enligt nu gällande regler olika, beroende på om det påstås att förvärvaren har insett att överlåtaren saknade rätt att förfoga över godset (medveten ond tro) eller om det görs gällande att förvärvaren visserligen inte insåg detta, men borde ha insett det (oaktsam ond tro). Olika bevisteman blir också aktuella. Påstås medveten ond tro, har den ursprunglige ägaren bevisbördan för att förvärvaren var i sådan tro vid förvärvet. Är det i stället fråga om oaktsam ond tro, ligger bevisbördan på förvärvaren. Vad han har att bevisa är de omständigheter som förelåg vid förvärvet (prop. 1985/86:123 s. 9). Med utgångspunkt från dessa omständigheter skall sedan en bedömning göras av om han skall anses ha varit i oaktsam ond tro.

Som framgått ligger alltså bevisbördan för omständigheterna vid förvärvet redan på förvärvaren, när det är fråga om påståenden om oaktsam ond tro. Det beviskrav som ställs är att han skall göra sannolikt att de påstådda omständigheterna förelåg. Detta framgår uttryckligen av 3 § godtrosförvärvslagen.

Ett sätt att skärpa kraven för god tro, kunde vara att höja beviskravet så att det ålåg förvärvaren att vid ett påstående om oaktsam ond tro - med ett högre beviskrav än sannolikt - styrka att omständigheterna vid förvärvet varit sådana som han påstår.

Enligt utredningens uppfattning är emellertid redan det nuvarande beviskravet strängt, ibland t.o.m. synnerligen strängt. Bevisskyldig-

heten beträffande omständigheterna vid förvärvet kvarstår, som tidigare framgått, under obegränsad tid. För den som under åratal har innehaft ett föremål kan det i praktiken vara omöjligt att prestera någon bevisning angående omständigheterna vid förvärvet av föremålet. Eventuella kvitton är sedan länge borta och köparen minns kanske inte ens längre var och när inköpet skedde. För den som har ärvt egendomen kan omständigheterna vid arvlåtarens förvärv vara helt okända. Vad som nu sagts talar snarast för att beviskravet i vissa situationer i stället borde sänkas.

I utredningens uppdrag ingår inte att överväga en eventuell lindring i förvärvarens bevisbörda. Utredningen vill ändå i detta sammanhang peka på att den nuvarande bevisbörderegeln ter sig väl sträng för den som under en längre tid innehaft egendomen. Det anförda talar i vart fall emot en skärpning av beviskraven på förvärvaren i de situationer då det görs gällande att han varit i oaktsam ond tro.

18.4 Ändrade bevisregler beträffande medveten ond tro?

Om det i stället görs gällande att en förvärvare vid sitt förvärv faktiskt insåg att överlåtaren saknade rätt att förfoga över egendomen (medveten ond tro) gäller andra regler för bevisbördans placering. I sådana fall anses bevisbördan ligga på den ursprunglige ägaren (prop. 1985/86:123 s. 9). Det ankommer alltså på honom att bevisa att förvärvaren var i medveten ond tro.

I de fall då det i en brottmålsprocess är fråga om samma påstående om medveten ond tro i åklagarens ansvarstalan och i målsägandens förnekande av att den tilltalade har gjort ett godtrosförvärv, finns det anledning att påminna om att det inte bör ställas samma krav på bevisningens styrka vid bedömningen av ansvarsfrågan och det enskilda anspråket (jfr NJA 1986 s. 470 och NJA 1994 s. 449). Som framgått av avsnitt 16.9 kan detta innebära att målsägandens påstående om ond tro ibland bör kunna anses bevisat i den civilrättsliga delen av målet, även om åklagaren misslyckas med att bevisa motsvarande påstående i ansvarsdelen.

Det kan diskuteras om bevisbördan vid påståenden om medveten ond tro borde flyttas över från den ursprunglige ägaren till förvärvaren. En sådan placering skulle innebära att förvärvaren ålades att bevisa att han inte insåg överlåtarens bristande rätt att förfoga över egendomen.

Med en sådan regel skulle bevisbördan i tvister om godtrosförvärv alltid ligga på förvärvaren, oavsett hur parterna utformade sina åberopanden i målet. En sådan förenkling kunde handläggningsmässigt tänkas innebära en fördel för domstolarna. Dessutom skulle det kunna ha en pedagogisk och moralbildande effekt på allmänheten, om bevisbörderegelns placering förenklat kunde uttryckas så att det alltid ålåg den som gjorde gällande godtrosförvärv att bevisa sitt påstående. Ett argument för att förvärvaren skall ha bevisbördan är också att det är han som känner till omständigheterna vid sitt förvärv och därför bör ha störst möjligheter att prestera bevisning avseende omständigheterna vid förvärvet.

Utredningen om godtrosförvärv av stöldgods m.m. föreslog på sin tid att bevisbördan skulle placeras på detta sätt (avsnitt 3.2.2). Att det föreslagna alternativet inte valdes, motiverades i propositionen till lagen bl.a. med att förslaget innebar en avvikelse från den inom sakrätten gällande huvudprincipen att "besittning till egendom ger presumtion för rättmätigt innehav" (prop. 1985/86:123 s. 9).

Enligt utredningens uppfattning är det förhållandet att den som besitter en lös sak i allmänhet också äger den dock inte ett tillräckligt skäl för att lägga bevisbördan på den ursprunglige ägaren. Den i propositionen nämnda principen har inte heller tillåtits bli genomgående avgörande för valet av bevisbörderegel i det aktuella sammanhanget. Bevisbördan för omständigheterna vid förvärvet har ju lagts på förvärvaren i de fall det görs gällande att denne har varit i oaktsam ond tro.

Som ett avgörande skäl mot att förvärvaren skulle åläggas att visa att han inte varit i medveten ond tro vid förvärvet, framhölls i propositionen att en sådan bevisskyldighet i praktiken är omöjlig att fullgöra fullt ut (prop. 1985/86:123 s. 9).

När bevisning skall föras om vad en förvärvare har insett angående överlåtarens rätt att överlåta egendomen, ligger det i sakens natur att bevisningen oftast måste ta sikte på de yttre omständigheterna kring förvärvet.

Om en förvärvare åläggs att bevisa att han inte var i medveten ond tro, måste han bevisa frånvaron av varje tänkbar omständighet som skulle kunna innebära att han insett överlåtarens bristande rätt att förfoga över den aktuella egendomen och ändå skulle han inte kunna sägas ha fullgjort sin bevisbörda fullt ut. En sådan bevisbörderegel är naturligtvis inte rimlig.

En annan möjlighet kunde då vara att förvärvaren ålades en bevisbörda som - på motsvarande sätt som när det är fråga om oaktsam ond tro - tog sikte på att han skulle bevisa att de yttre

omständigheterna vid förvärvet var sådana att han inte kunde antas ha varit i medveten ond tro.

Mot en sådan indirekt bevisregel kan invändas, att det kan tänkas finnas situationer då en förvärvare faktiskt varit medveten om att överlåtaren inte hade rätt att förfoga över egendomen, fastän det inte fanns något i de yttre omständigheterna som pekade på detta.

Det avgörande skälet mot en sådan regel om omkastad bevisbörda är enligt utredningens uppfattning emellertid att den i praktiken inte skulle få någon nämnvärd betydelse. Som tidigare har framhållits, står det ju alltid en målsägande fritt att påstå att förvärvaren i vart fall borde ha insett överlåtarens bristande rätt (dvs. oaktsam ond tro) om han känner sig osäker på om han - även med det något lägre civilrättsliga beviskravet - kan styrka en medveten ond tro hos förvärvaren. Genom att målsäganden gör detta påstående, blir det i stället förvärvaren som skall bevisa omständigheterna vid förvärvet.

18.5 Utredningen föreslår ett förtydligat krav på aktsamhet för god tro

Enligt 3 § godtrosförvärvslagen anses en förvärvare vara i god tro om han inte *borde ha insett* att överlåtaren saknade rätt att överlåta egendomen. Ordalagen ger intryck av att en förutsättning för ond tro är att det har varit möjligt för förvärvaren att ta reda på att överlåtaren inte var behörig. Ond tro bör enligt utredningens uppfattning emellertid också anses föreligga i sådana fall då det inte fanns någon reell möjlighet för förvärvaren att ta reda på hur det förhöll sig med överlåtarens behörighet, men omständigheterna gav anledning till misstanke att allt inte stod rätt till, såsom vid försäljning "på gatan" (jfr prop. 1985/86:123 s. 22). För att det tydligare skall framgå att en förvärvare i en sådan situation inte kan freda sitt köp enbart med hänvisning till att säljaren kunde ha varit behörig och att det i förvärvssituationen inte varit möjligt att ta reda på hur det faktiskt förhöll sig, föreslår utredningen att det i 3 § beträffande kravet på god tro skall anges att omständigheterna skall ha varit sådana att förvärvaren inte *borde ha misstänkt* att överlåtaren saknade rätt att överlåta egendomen. Liknande lokutioner finns i 29-30 §§ skuldebrevslagen.

Även om det finns anledning förmoda att domstolarna redan i dag skulle underkänna ett påstående om godtrosförvärv i en sådan situation, bör lagtextens ordalydelse enligt utredningens uppfattning

ändras på detta sätt, så att det klart framgår att varje skäl till misstänksamhet om överlåtarens bristande behörighet utesluter ett godtrosförvärv.

19 Exstinktion eller vindikation vid godtrosförvärv av stöldgods ?

Förslag: Utredningen föreslår att den nuvarande exstinktionsprincipen behålls som en generell princip och att det alltså inte införs någon särregel om rätt till vindikation av stöldgods som skulle gälla oberoende av förvärvarens goda tro.

19.1 Inledning

När en sak utan ägarens tillstånd överlåts till någon, som varken kände till eller borde ha känt till överlåtarens bristande rätt att förfoga över saken, uppstår en konflikt mellan den ursprunglige ägarens och den godtroende förvärvarens anspråk på saken. Båda parter har i sådana fall goda skäl för sina anspråk. Som framgått av redogörelsen för utländsk lagstiftning i avsnitt 10, har man i olika länder löst denna konflikt på varierande sätt. Även länder, som bygger sin lagstiftning på en huvudregel om exstinktion, gör i flertalet fall undantag för egendom som frånhänts ägaren genom stöld m.m. och tillåter i dessa fall vindikation från en godtroende förvärvare. Det är emellertid inte ovanligt att en sådan vindikationsregel mildras till förmån för den godtroende förvärvaren genom att undantag görs för förvärv som sker i reguljär handel eller genom att lagstiftningen innehåller regler om att ägaren måste göra sin rätt gällande inom viss tid.

Den svenska lagstiftningen innebär att en godtroende förvärvare får äganderätt till egendomen oberoende av på vilket sätt den ursprunglige ägaren blivit av med den. Den ursprunglige ägaren har emellertid en rätt att få tillbaka egendomen mot lösen. Skillnaden mellan den svenska godtrosförvärvslagen och reglerna i de länder som tillåter vindikation av stöldgods är således vem av parterna som skall bära den ekonomiska förlusten i konflikten mellan den ursprunglige ägaren och den godtroende förvärvaren när egendomen har stulits.

En huvuduppgift för denna utredning anges i direktiven vara att överväga fördelar och nackdelar med en lagstiftning som, i fråga om stöldgods, baseras på vindikationsprincipen i stället för exstinktionsprincipen. Syftet med en ändrad lagstiftning på detta område skulle enligt direktiven vara att motverka handeln med stöldgods. Hur en regel om vindikation, om en sådan infördes, lämpligen kunde vara utformad har diskuterats i avsnitt 17.

19.2 Skäl för och emot exstinktion respektive vindikation

19.2.1 Det allmänna rättsmedvetandet

Förespråkare för en oinskränkt vindikationsrätt för den som blivit bestulen på sin egendom brukar framhålla att det är oskäligt, att den som helt utan egen förskyllan blivit av med sin egendom inte har en ovillkorlig rätt att få tillbaka den. Den som blivit frånstulen viss egendom reagerar ofta starkt när han möts av upplysningen att han kan återfå egendomen endast mot lösen, dvs. när han tvingas "köpa tillbaka sin egendom". Att döma av den kritik som riktats mot godtrosförvärvslagen delas denna inställning också av andra än de direkt inblandade.

Även den förra utredningen om godtrosförvärv av stöldgods m.m. konstaterade i sitt betänkande att principen om exstinktion av stöldgods syntes ha dålig förankring i det allmänna rättsmedvetandet (SOU 1984:16 s. 171).

I en situation där den ursprunglige ägarens rätt står emot en i verklig mening godtroende förvärvares intresse av att få behålla det han förvärvat, är det emellertid svårt att finna objektivt sett hållbara argument för att den ena sidans anspråk är mer berättigat än den andra sidans. Den ursprunglige ägarens och den godtroende förvärvarens anspråk ter sig tvärtom generellt sett lika rättmätiga. Båda parter är lika "oskyldiga" till den konflikt som uppstått. Valet av princip för att lösa konflikten - exstinktion eller vindikation - bör därför ske utifrån allmänna lämplighetskriterier (jfr SOU 1965:14 s. 164 och SOU 1984:16 s. 165 ff).

Utredningen anser dock inte att det är ett försumbart problem att exstinktionsprincipen såvitt gäller stöldgods är dåligt förankrad i det allmänna rättsmedvetandet.

Såsom framgått av utredningens överväganden i avsnitt 16 finns det emellertid anledning att förmoda att uppfattningen om i vilken utsträckning en ursprunglig ägare har rätt att få tillbaka egendomen endast mot lösen delvis bygger på en missuppfattning av lagens godtroskrav. Fall som har väckt särskilda reaktioner är bl.a. sådana där stulen egendom återlämnats till en misstänkt hälare sedan det beslutats att åtal inte skall väckas eller då ett åtal för häleri ogillats. Det har emellertid också framgått att frågan om innehavaren verkligen gjort ett godtrosförvärv i sådana fall oftast inte har varit föremål för någon domstolsprövning. Det finns starka skäl att tro att en sådan prövning inte skulle ha lett till att den ursprunglige ägarens återkrav ogillats.

Eftersom den kritik som riktats mot godtrosförvärvslagen, såvitt utredningen kan bedöma, många gånger inte grundas på en riktig uppfattning om lagens verkliga innehåll, saknas det enligt utredningens uppfattning egentliga belägg för att lagens lösning av konflikten mellan den ursprunglige ägaren och en godtroende förvärvare strider mot ett allmänt rättsmedvetande. Det finns all anledning att förmoda att en regel om oinskränkt vindikation av stöldgods gentemot en godtroende förvärvare skulle kunna leda till resultat som också skulle uppröra allmänheten, t.ex. vid inköp i den reguljära handeln, men även i andra fall, när det skulle stå klart att förvärvaren gjort alla undersökningar av överlåtarens behörighet som han rimligen kunnat göra.

19.2.2 Den allmänna omsättningens intressen

Vid de överväganden, som i samband med tillkomsten av 1986 års lag ledde fram till att exstinktionsprincipen lades till grund för lagstiftningen, fästes stor vikt vid intresset av att inte hämma en från allmän synpunkt önskvärd omsättning av varor (prop. 1985/86:123 s. 7 f).

I 1965 års betänkande (SOU 1965:14) om godtrosförvärv av lösöre (avsnitt 2) ifrågasattes i någon mån det traditionella argumentet att den allmänna omsättningens intressen entydigt talar för exstinktionsprincipen. I betänkandet uttalas (s. 164 f.) att omsättningen också får anses betjänt av att gods kan t.ex. deponeras eller hyras ut med rimlig risk. Efter att ha anlagt vad den särskilda utredningsmannen kallade frekvenssynpunkter på frågan, kom han dock fram till att omsättningens intressen ändå talade för exstinktionsprincipen. Han bedömde nämligen att en vindikationsregel skulle vara till hinder för omsättningen i ett större antal fall (bet. s. 166). Som ett ytterligare skäl för exstinktion anfördes i detta sammanhang att en regel om exstinktion till förmån för en godtroende förvärvare leder till att endast

en person, nämligen ägaren, drabbas, medan en vindikationsregel kan ge upphov till tvister mellan ett flertal personer, om godset passerat genom en lång fångeskedja (bet. s. 167).

I likhet med vad lagstiftaren ansåg vid tillkomsten av 1986 års lag menar utredningen att det alltjämt finns skäl att fästa vikt vid intresset av att omsättningen av framförallt begagnade varor inte hämmas på ett sätt som inte kan betraktas som önskvärt. Marknaden för begagnade varor är för närvarande stor och, kan det förmodas, i växande. Merparten av överlåtelserna på denna marknad avser säkerligen inte stöldgods. Som tidigare framhållits (avsnitt 17.2) har konsumenter på både säljar- och köparsidan ett betydande intresse av en fungerande marknad för begagnade varor. Även andra skäl talar för att det är bättre att begagnade varor som ägaren inte längre anser sig behöva säljs och inte kastas bort. För att denna marknad skall fungera väl, bör den som köper begagnad egendom per annons, på auktioner eller i butiker för begagnade varor inte riskera att utan ersättning behöva avstå från egendomen på grund av att den mot förmodan visar sig vara stulen, om han gjort de undersökningar av säljarens rätt som är möjliga att göra och förhållandena inte på något sätt gett anledning att misstänka att egendomen åtkommits på ett obehörigt sätt. Som närmare utvecklas i avsnitt 19.2.4 kan det befaras att det är just köpare som är måna om att endast göra hederliga affärer som skulle skrämmas bort från marknaden för begagnade varor, om vindikation skulle tillåtas även gentemot godtroende förvärvare. Även om det kan antas att det sällan skulle bli aktuellt med återkrav på grund av den låga upptäcktsrisken, varom mera i det följande, är det ändå enligt utredningens mening riktigare att ha en regel som även i teorin ger det mest önskvärda resultatet.

När det gäller handel med nya varor ter sig exstinktionsprincipen än mer berättigad. Enligt vad utredningen erfarit är det inte helt ovanligt att hela partier av varor stjäls och därefter kommer ut på marknaden via vad som utåt ter sig som helt "vanliga" butiker med fasta affärsställen. Att den som köper en helt ny vara i en sådan butik skulle riskera att få lämna ifrån sig varan på grund av att den visar sig ingå i ett stulet varuparti förefaller säkert orimligt för de flesta. Det kan naturligtvis inträffa att även fasta butiker ertappas med att flera gånger ha sålt stöldgods. För det fall detta blir allmänt bekant utgör exstinktionsprincipen inte något hinder för bedömningen att godtrosförvärv inte är möjliga att göra i en sådan affär, annat än efter alldeles särskilda undersökningar.

I avsnitt 17.2 har påpekats att om en vindikationsegel skulle anses önskvärd för att förhindra förvärv av stöldgods, det inte finns

tillräckliga skäl att göra undantag för förvärv i allt vad som kan betecknas som reguljär handel. Att i lagtext på ett lämpligt sätt särskilja olika slags reguljär handel, dvs. sådan där det alltid bör vara möjligt att göra godtrosförvärv och sådan där det bör bero på omständigheterna, ter sig svårt. En regel av detta slag får också lätt icke önskvärda konkurrenseffekter. En regel som möjliggör godtrosförvärv men som ställer höga krav på vad som skall avses med god tro är därför enligt utredningens uppfattning klart att föredra.

19.2.3 Riskfördelningssynpunkter

Valet av exstinktionsprincipen i gällande lag har också styrts av riskfördelningssynpunkter (prop. 1985/86:123 s.7, jfr SOU 1965:14 s. 165). Vid den konflikt som uppstår mellan en ursprunglig ägare och en godtroende förvärvare finns det skäl att lägga förlustrisken på den av parterna som har den bästa möjligheten att genom rimliga åtgärder skydda sig mot denna risk eller som genom sitt eget förhållningssätt kan öka eller minska konfliktfaran. Till grund för godtrosförvärvslagens lösning av konflikten ligger synsättet att den ursprunglige ägaren har de bästa möjligheterna att skydda sig, dels genom att välja åt vilka han anförtror sin egendom, dels, i stöldfallet, genom att försäkra sig (prop. 1985/86:123 s. 7 f).

När det gäller möjligheterna att skydda sig mot stöld kan det väl ifrågasättas om ägaren allmänt sett har nämnvärt större möjligheter att skydda sin egendom än vad en förvärvare har att kontrollera en överlåtares rätt att förfoga över godset. Såvitt avser stulen egendom är det närmast försäkringsargumentet, som talar för att lägga risken på den ursprunglige ägaren. Det förhållandet att en ägare genom försäkring alltid kan skydda sig mot ekonomisk förlust på grund av stöldbrott kan enligt utredningens uppfattning fortfarande utgöra ett visst, om än inte särskilt starkt, stöd för exstinktionsprincipen. Det måste emellertid beaktas att försäkringspremierna numera är höga och att alla inte kan försäkra sin egendom (avsnitt 9).

En rätt till oinskränkt vindikation för den ursprunglige ägaren skulle dock inte göra det onödigt för honom att försäkra sin egendom, eftersom risken är stor att egendomen efter en stöld aldrig återfinns. Av större betydelse är att försäkringsskyddet ofta är urholkat av höga självriskbelopp som många gånger är högre än det stulnas nyanskaffningsvärde. Mot detta står att det torde vara i det närmaste uteslutet att en godtroende förvärvare på ett ekonomiskt rimligt sätt skulle kunna försäkra sig mot risken för att bli av med egendomen på grund av ägarens vindikation (jfr avsnitt 17.4).

Det skulle emellertid kunna hävdas att den ursprunglige ägarens försäkringsmöjligheter skall jämföras med den godtroende förvärvarens möjligheter att vid det rättsliga fel som överlåtarens bristande äganderätt till det överlåtna utgör, hålla sig till överlåtaren med en begäran om köpets återgång och eventuellt skadestånd (41 § köplagen).

Det kan dock befaras att denna utväg många gånger är stängd för en köpare på grund av att överlåtaren inte vill eller inte kan ersätta förvärvaren. Har förvärvaren gjort sitt godtrosförvärv direkt från tjuven, torde möjligheterna att kräva tillbaka köpeskillingen eller få skadestånd i praktiken oftast vara obefintliga. Har egendomen passerat flera förvärvare, ger regeln att varje förvärvare skall hålla sig till sin fångesman lätt upphov till konflikter i flera led (jfr avsnitt 19.2.2). Vid en lång fångeskedja torde det också i praktiken föreligga en stor risk att någon av förvärvarna till slut blir stående med en förlust på grund av att det i praktiken inte har varit möjligt för honom hävda sin rätt gentemot sin fångesman.

19.2.4 Skulle en vindikationsregel motverka handeln med stöldgods?

Den kritik som hittills framförts mot den nuvarande lagen och som ligger bakom utredningsuppdraget har väsentligen haft sin grund i att lagen inte har ansetts i tillräcklig grad motverka handeln med stöldgods (avsnitt 14).

Mot den framförda kritiken kan invändas att lagen om godtrosförvärv av lösöre är en civilrättslig lagstiftning som inte kan anses ha till främsta syfte att motverka handel med stöldgods. Detta syfte bör i första hand tillgodoses genom straffrättslig lagstiftning. Den nuvarande hälerilagstiftningen innebär också en långtgående kriminalisering av uppsåtlig och oaktsam hantering av stöldgods och av sådan egendom som endast kan misstänkas vara stöldgods. Å andra sidan bör lagen naturligtvis inte vara utformad på ett sådant sätt att den uppmuntrar till handel med stöldgods.

En regel om vindikation av stöldgods oberoende av förvärvarens goda tro har den fördelen att den är enkel och lättbegriplig. Det kan därför antas att en sådan regel skulle ha en viss pedagogisk effekt på handeln med framförallt begagnade saker och göra köpare mer försiktiga än de kanske är idag.

Detta skulle i sin tur kunna förmodas minska möjligheterna för mindre seriösa handlare att fortsätta sin verksamhet.

Å andra sidan kan en regel, som innebär att en förvärvare utan lösen måste lämna ifrån sig egendom som visar sig vara stulen, ha den nackdelen att även en godtroende förvärvare kan frestas att dölja eller skaffa undan egendomen, om han efter förvärvet får klart för sig att det är fråga om stöldgods. Risken för ekonomisk förlust kan också tänkas leda till ett ökat smussel vid handel med skrot och begagnade varor, vilket kan leda till att den i avsnitt 4 beskrivna kontrollagstiftningen inte kan fungera så som det är tänkt.

Det statistiska materialet beträffande stölder och stöldgods är inte av den karaktären att man kan dra några säkra slutsatser om hur handeln med stöldgods faktiskt fungerar (jfr avsnitt 5.1). Merparten av allt stulet gods omsätts under okända former utanför samhällets kontroll. Det är därför inte möjligt att göra annat än antaganden om hur denna handel fungerar. Inte heller kan man sluta sig till vilka effekter olika faktorer har i det aktuella avseendet. Man kan därför inte uttala sig med säkerhet om vilka konsekvenser ett införande av en vindikationsregel skulle kunna ha för hanteringen av stöldgods.

Statistiska jämförelser mellan Sverige och länder som har ett system med vindikation av stöldgods är också vanskliga att göra (se avsnitt 5.1). Förutom att det statistiska materialet oftast inte är jämförbart, kan det antas att olika faktorer har olika inverkan på omfattningen av stöldbrottsligheten och hanteringen av stöldgods i de jämförda länderna. Det skulle alltså inte vara möjligt att hänföra alla skillnader mellan Sverige och andra länder till förekomsten av en eventuell vindikationsregel ens om det statistiska materialet vore jämförbart.

Möjligheterna att genom ändringar i godtrosförvärvslagen påverka handeln med stöldgods i vårt land måste enligt utredningens bedömning vara mycket små. Den handel med stöldgods som lagens kritiker sannolikt avser i sin kritik är sådan handel kring vilken omständigheterna i realiteten ger anledning till misstanke att allt inte står rätt till. Vid sådana förvärv är det emellertid redan enligt gällande rätt synnerligen svårt för en förvärvare att få gehör för ett påstående om god tro, om en tvist verkligen blir föremål för prövning. På denna s.k. grå marknad omsätts med största sannolikhet merparten av allt stöldgods, som över huvud taget omsätts. För dem som agerar på denna marknad är det säkerligen risken för upptäckt, som är av avgörande betydelse för deras benägenhet att till ett förmånligt pris köpa något som kan misstänkas vara stöldgods. Såsom framgått av avsnitt 5 och 6 är risken för upptäckt mycket liten. En ytterst liten del av den egendom som anmäls stulen kan överhuvudtaget spåras och än mindre är den del som återfinns hos andra än tjuven själv eller en hälare. I sistnämnda fall saknar det betydelse om lagen utgår från exstinktion

eller vindikation, eftersom det då inte kan bli någon diskussion om god tro. Det kan därför förmodas att en regel om vindikation av stöldgods skulle få en mycket liten betydelse för en ursprunglig ägares möjligheter att återfå stulen egendom. Med en fortsatt låg upptäcktsrisk finns det inte anledning anta att den av kritikerna avsedda handeln med stöldgods kommer att i någon nämnvärd omfattning påverkas av en övergång till vindikation av stöldgods. Insatser i form av förbättrade godsregister och ökad prioritering av polisens godsspaning torde ha större betydelse i sammanhanget.

Den kategori av köpare som skulle kunna påverkas av en regel om oinskränkt vindikation är enligt utredningens uppfattning den som aldrig skulle kunna tänka sig att köpa något som kan misstänkas vara stöldgods. Det är denna kategori av köpare som med en regel om oinskränkt vindikationsrätt av stöldgods skulle kunna dra sig för att göra även till synes oantastliga affärer med begagnade varor på annons osv. Detta skulle i sin tur kunna medföra att handeln med begagnade varor påverkades på ett sätt som inte kan anses önskvärt.

19.2.5 Särskilda argument mot en särregel om vindikation av stöldgods.

En uppenbar olägenhet med att ha en regel som tillåter vindikation från en godtroende förvärvare av egendom som frånhänts ägaren på vissa sätt men inte på andra, är enligt utredningens uppfattning de gränsdragningsproblem som en sådan regel kan ge upphov till.

För att ge ett konkret underlag för en diskussion angående hur en regel om vindikation av stöldgods m.m. skulle fungera, har utredningen i avsnitt 17 angett hur en sådan regel skulle kunna utformas. Såsom närmare motiverats, finns det inte skäl att låta en vindikationsregel omfatta egendom som har frånhänts ägaren genom varje form av brottsligt förfarande. I valet mellan att låta en särregel om vindikation omfatta egendom som frånhänts ägaren genom vissa brott (stöld, rån tillgrepp av fortskaffningsmedel och egenmäktigt förfarande), eller att utforma särregeln utan anknytning till brott och i stället låta den omfatta egendom som tillgripits eller som berövats den rättmätige ägaren genom s.k. råntvång, har utredningen stannat för det sistnämnda alternativet. Fördelarna med en sådan, utan anknytning till brott, utformad vindikationsregel har framhållits i avsnitt 17.1. Såsom också påpekats i nämnda avsnitt skulle emellertid även en på detta sätt utformad vindikationsregel kunna innebära att skillnaden mellan vindikationsrätt för den ursprunglige ägaren och äganderätt för den godtroende förvärvaren blev beroende av små och

många gånger svårbedömda skillnader med hänsyn till hur egendomen berövats ägaren.

En regel i godtrosförvärvslagen om vindikation av stöldgods skulle få konsekvenser på straffrättens område, något som också den tidigare utredningen påpekade (SOU 1984:16 s. 174). Detta gäller oavsett om själva regeln om vindikation är utformad så att den är kopplad till vissa brott eller på ett sådant sätt som har förespråkats i avsnitt 17.1.

Om nämligen den nuvarande möjligheten att förvärva äganderätt i god tro även av stulen egendom upphörde, skulle detta innebära en väsentlig utvidgning av området för häleri. Enligt den nu gällande lagstiftningen utsläcker ett godtrosförvärv den tidigare ägarens rätt. Egendomen upphör därmed att vara möjligt hälerigods. Den av utredningen tänkta vindikationsregeln i kombination med hävderegeln, skulle innebära att egendomen fortsatte att vara häleriobjekt intill dess att någon i god tro innehaft den i tio år. Den som i god tro förvärvat egendomen och efter t.ex. nio år upptäckte att den en gång stulits från ägaren skulle riskera ansvar för häleri, om han vidare befattade sig med saken på ett sätt som kunde vara ägnat att försvåra dess återställande. De alternativ som skulle stå honom till buds i en sådan situation vore att inte göra någonting alls eller att lämna saken till polisen. Han torde inte utan att riskera straff för häleri kunna fortsätta att använda saken och inte heller gömma undan den (jfr Nils Jareborg, Brotten, Andra häftet, Förmögenhetsbrotten, 2 uppl. 1986, s. 141). Denna ordning skulle ställa stora krav på en ursprungligen godtroende förvärvare och kunde te sig svårförståelig vid en jämförelse med situationen för någon som misstänkte att det rörde sig om stöldgods redan när han första gången tog hand om egendomen. För hans del är ett eventuellt häleribrott preskriberat efter två år, om brottet är ringa, och efter fem år, om det inte är grovt (jfr NJA 1984 s. 564).

19.2.6 Skulle en vindikationsregel lösa de nuvarande tillämpningsproblemen med godtrosförvärvslagen?

Som framgått av redogörelsen i avsnitt 16 finns det i vissa situationer en stor risk att godtrosförvärvslagen i sin nuvarande utformning inte kommer i tillämpning så som den borde, nämligen när åtal inte väcks eller ett väckt åtal ogillas. Detta är naturligtvis ett problem. Frågan är då om man skulle kunna komma till rätta med dessa problem genom att införa en regel som innebar att den bestulne hade rätt till vindikation även från en godtroende förvärvare.

När stöldgods tas i beslag hos en misstänkt tjuv eller hälare och det sedan inte blir aktuellt att väcka åtal, skall beslaget omedelbart hävas

och föremålet lämnas tillbaka till den som beslaget gjordes hos. Riksåklagaren har i flera beslut påmint om att ett beslag är ett straffprocessuellt tvångsmedel som innebär en tillfällig besittningsrubbning och att det inte får användas för annat ändamål än vad lagstiftaren har angett. I besluten har Riksåklagaren framhållit att själva besittningsrubbningen skall vara avgörande för frågan till vem egendomen skall lämnas ut när beslaget hävs och att åklagaren inte har någon rätt eller skyldighet att ta ställning till om någon annan kan tänkas ha bättre rätt till egendomen. Ett utlämnande till en målsägande kan ske endast om den som tidigare var misstänkt går med på detta och det är klarlagt att det inte kan finnas någon ytterligare person som kan göra anspråk på godset (avsnitt 8 och 16).

Som tidigare nämnts kan det ibland upplevas som stötande att egendomen i dessa situationer inte lämnas tillbaka till målsäganden. Om ett system med vindikation av stöldgods infördes, skulle detta emellertid inte innebära någon ändring för tillämpningen av beslagsreglerna. Vid ett hävande av beslaget skulle oförändrat gälla att egendomen skulle lämnas ut till den som den hade tagits i beslag hos, såvida han inte hade avstått från godset.

Möjligen skulle man kunna tänka sig att den misstänkte i ett system med rätt till vindikation av stöldgods skulle kunna vara mer benägen att avstå från godset, om det var utrett att det var fråga om egendom som stulits från målsäganden. En anledning till detta skulle kunna vara att innehavaren då aldrig kunde hävda rätt till godset med åberopande av att han hade gjort ett godtrosförvärv. Det är dock inte uteslutet att mindre nogräknade personer snabbt skulle komma på att de kunde göra anspråk på godset med stöd av andra påståenden, såsom att den beslagtagna egendomen inte vore identisk med den som stulits från målsäganden, att egendomen inte obehörigen hade frånhänts målsäganden utan att denne sålt den etc. Innehavaren skulle också kunna utforma dessa påståenden med utgångspunkt från själva vindikationsregeln. Om denna regel, såsom förespråkats i avsnitt 17.1, anknöt till att egendomen olovligen tagits från ägaren, kunde innehavaren t.ex. påstå att ägaren hade frånhänts godset genom någon annan form av olovligt förfogande. Kombinerades vindikationsregeln med en undantagsregel för egendom som köpts i den reguljära handeln, kunde innehavaren hävda att han hade köpt godset i denna typ av handel etc.

En vindikationsregel skulle alltså inte, såvitt utredningen kan bedöma, innebära någon garanti för att stulen egendom i samband med ett hävande av beslag skulle lämnas ut till målsäganden i stället för den som beslaget skett hos.

De andra situationer då det finns en risk för att godtrosförvärvslagen i sin nuvarande utformning inte kommer i tillämpning är, som tidigare framgått, när en målsägandes anspråk handläggs i en brottmålsrättegång och åtalet ogillas. Som framgått av avsnitt 16 förekommer det då ofta att målsägandens anspråk görs helt beroende av utgången i ansvarsdelen, vilket medför att målsäganden inte får tillbaka det som stulits från honom, trots att hans äganderätt inte har upphört genom att någon annan har gjort ett godtrosförvärv.

Såvitt utredningen kan bedöma hänger detta problem mer samman med de processuella hanteringen av anspråket än med innehållet i godtrosförvärvslagen. Det finns därför enligt utredningens mening inte fog för att anta att ett införande av en vindikationsregel automatiskt skulle innebära målsäganden i samband med en brottmålsrättegång fick tillbaka egendom som stulits från honom även när åtalet ogillades.

19.2.7 Intresset av nordisk och europeisk rättslikhet

Ett skäl som kan tyckas med viss styrka tala för vindikation av stöldgods även gentemot en godtroende förvärvare är det förhållandet att en sådan ordning skulle stå i överensstämmelse med vad som i princip gäller i de övriga nordiska länderna och i flertalet andra europeiska länder. Det är lätt att föreställa sig att internationellt polisarbete skulle i någon mån underlättas av en samsyn på detta område.

Det kan emellertid noteras att lagarna i de länder som tillämpar en huvudregel om oinskränkt vindikation av stöldgods sinsemellan företer väsentliga olikheter. Genom att göra undantag för förvärv i reguljär handel och genom olika preskriptionsfrister, inom vilka ägaren måste göra sin rätt gällande, överbryggas i många fall en stor del av skillnaderna mellan exstinktions- och vindikationsprincipen. Värt att notera är t.ex. att Frankrikes och Schweiz lagstiftning på området innehåller sådana undantagsregler och preskriptionsfrister som i realiteten innebär en mer långtgående exstinktion av den ursprunglige ägarens rätt än den svenska godtrosförvärvslagens regler.

Intresset av att samordna den svenska lagstiftningen med den som gäller i Europa i övrigt anges inte i direktiven som ett särskilt skäl för att överväga en övergång till vindikation. En sådan samordning förutsätter enligt utredningens uppfattning ett mer omfattande utredningsarbete såvitt gäller den internationella rätten än som det, mot bakgrund av direktiven, har funnits skäl till.

Det kan för övrigt påminnas om att utkastet till Unidroit-konvention beträffande stulna och illegalt utförda kulturföremål innehåller en regel om att en godtroende innehavare av ett stulet kulturföremål skall vara

skyldig att lämna det ifrån sig men vara berättigad till "fair and reasonable compensation" (avsnitt 11). Även om det inte står klart vad som avses med skälig ersättning i konventionsutkastet, företer en sådan regel stora likheter med den svenska rättens regler om godtrosförvärv med möjlighet till lösen för den ursprungliga ägaren.

19.3 Utredningens ställningstagande

Det faktum att så många andra länder tillämpar ett system som i någon form tillåter vindikation av stöldgods talar naturligtvis för att sådana regler kan fungera trots att de kan kritiseras av samma skäl som här har anförts mot en vindikationsregel för svensk rätts del. Utredningen har inte haft möjlighet att närmare undersöka om vindikationsreglerna i dessa länder är föremål för debatt och kritik eller om man där är nöjd med systemet. Vid utredningens sammanträffanden med representanter för bl.a. polis, handel och försäkringsväsende i Danmark, Norge och Finland bibringades utredningen dock den uppfattningen att reglerna om vindikation av stöldgods i dessa länder inte förorsakar några problem utan tvärtom fungerar väl.

En allmän slutsats som ligger nära till hands att dra av detta förhållande är att de problem som utredningen pekat på i avsnitt 19.2.5 kan vara huvudsakligen av teoretisk natur. Den tidigare påtalade låga upptäcktsrisken är också en trolig förklaring till att problemen inte kommer i dagen. Om det är så, kan det förhållandet att problemen inte visar sig i praktiken i och för sig inte anses utgöra ett argument för att införa en lagstiftning med dessa problem inbyggda.

En tänkbar förklaring till att ett system med vindikation av stöldgods kan fungera väl i andra länder är att dessa länder av tradition haft sådana system. Reglerna har då en förankring i det allmänna rättsmedvetandet och framstår som självklara för medborgarna.

Utgångspunkten för utredningens överväganden har varit att den nuvarande exstinktionsprincipen skall bibehållas som en huvudregel i svensk rätt och således tillämpas när någon obehörigen frånhänts egendom på annat sätt än genom stöld och eventuellt vissa andra brott. Med denna utgångspunkt måste det enligt utredningens mening kunna anföras positiva skäl för en särregel om vindikation beträffande egendom som frånhänts ägaren genom stöld och liknande förfaranden.

Utredningen anser inte att det har framkommit tillräckliga skäl för att överge den nuvarande principen om godtrosförvärv som gäller

oavsett på vilket sätt ägaren blivit av med egendomen. Tvärtom menar utredningen, som framgått av avsnitt 19.2, att det finns skäl att anta att en särregel om vindikation beträffande stöldgods m.m. skulle innebära större olägenheter än fördelar. Med det stränga krav, som uppställs i lagen och i praxis, på vad som skall avses med god tro saknas också grund för att påstå att lagen har ett sådant innehåll att den uppmuntrar till eller underlättar handel med stöldgods.

Härtill kommer att godtrosförvärvslagens regel om lösen får anses vara i hög grad ägnad att motverka obilliga effekter gentemot den ursprungliga ägaren. Lösenregeln gynnar den ursprunglige ägaren i förhållande till den godtroende förvärvaren på det sättet att den ger honom en möjlighet att mot förvärvarens vilja återfå egendom som har någon form av affektionsvärde för honom, även om samma egendom skulle ha fått någon liknande betydelse för förvärvaren.

Ser man till den ursprunglige ägarens intresse, kan det till och med konstateras att han under vissa förutsättningar faktiskt kan vara bättre ställd efter en stöld med de nuvarande svenska reglerna än vad han hade varit med vissa typer av vindikationsregler. Gör han bara sin rätt gällande inom den tid som föreskrivs i 4 § godtrosförvärvslagen, har han rätt att lösa till sig den stulna egendomen. Denna lösenmöjlighet finns kvar under obegränsad tid. Med t.ex. de franska eller schweiziska vindikationsreglerna, som kombineras med hävderegler, skulle han däremot efter hävdetidens utgång inte ens mot lösen kunna få tillbaka sin egendom om den hade förvärvats av någon som var i god tro. Inte heller skulle han kunna lösa till sig egendomen, om den hade sålts vidare i den reguljära handeln, med en vindikationsregel efter fransk eller schweizisk modell.

Det är naturligtvis ett problem att godtrosförvärvslagen inte har kommit i tillämpning på det sätt den är tänkt att fungera, men detta förhållande kan enligt utredningens mening inte motivera att hela lagstiftningen ändras till nackdel för den i verklig mening godtroende förvärvaren. Som framgått av avsnitt 19.2.6 skulle inte heller en regel om vindikation av stöldgods automatiskt lösa dessa problem. Möjliga vägar att komma till rätta med problemen inom ramen för de nuvarande reglerna om godtrosförvärv av stöldgods kommer att diskuteras i avsnitt 20.

20 Avslutande synpunkter

Utredningen har kommit fram till att det inte föreligger tillräckligt starka skäl för en övergång till vindikationsprincipen såvitt gäller stöldgods. Samtidigt måste konstateras att det naturligtvis är en olägenhet att det tycks finnas en utbredd - men felaktig - uppfattning att godtrosförvärslagens nuvarande innehåll innebär att det är lätt att göra godtrosförvärv av stulen egendom. Det föreligger därför enligt utredningens uppfattning ett behov av att sprida kännedom om lagens rätta innehåll.

Det är också ett problem att det i praktiken ofta kan vara svårt för en målsägande att kunna göra sin rätt gällande i samband med att beslag av stulen egendom hävs utan att åtal väcks (avsnitt 16.6). En annan olägenhet är att målsäganden av processuella skäl kan drabbas av rättsförluster när hans talan om bättre rätt förs inom ramen för en brottmålsrättegång, trots att han egentligen borde ha haft goda utsikter till framgång med sin talan (avsnitt 16.8). Utredningen har emellertid i avsnitt 19.2.6 kunnat konstatera att ett införande av en vindikationsregel beträffande stöldgods inte skulle innebära att dessa olägenheter skulle upphöra. Det finns därför ett behov av att komma till rätta med dessa problem, oavsett om den nuvarande lagstiftningen bibehålls oförändrad eller om en regel om vindikation av stöldgods införs.

20.1 Behovet av information om godtrosförvärvslagen

Hur allmänheten skall kunna bibringas en riktig uppfattning om lagens innehåll torde i första hand vara en informationsfråga. Här har naturligtvis pressen och andra media en stor uppgift att fylla. Enligt utredningens uppfattning spelar emellertid också åklagare och poliser en viktig roll i sammanhanget. Utredningen har kunnat konstatera att det förekommer att även företrädare för dessa yrkeskårer har en felaktig uppfattning om godtrosförvärvslagens innehåll.

När så är fallet, leder detta naturligtvis till att de i sin tur förmedlar oriktiga uppgifter om bestämmelsernas innebörd till bestulna målsägande och förmenta godtrosförvärvare. Får en målsägande genom informationen uppfattningen att det är lönlöst för honom att hävda sin rätt, kan det leda till att han på oriktiga grunder avstår från egendomen.

Det förekommer också att målsägande i samband med hävande av beslag får uppgift från åklagare eller polis att de måste betala lösen enligt godtrosförvärvslagen för att kunna få tillbaka egendom som har stulits från dem (jfr avsnitt 8.3). Ibland föreskrivs detta uttryckligen i skriftliga beslut av åklagaren. Det ligger i sådana fall nära till hands att en målsägande bibringas uppfattningen att eftersom egendomen kommer att lämnas ut till den som beslaget gjordes hos om lösen inte betalas, så måste också förutsättningen för lösenskyldighet, dvs. ett godtrosförvärv, föreligga. Så behöver, som utvecklats i avsnitt 16.7, dock inte alls vara fallet. Utlämnandet till den som beslaget skedde hos är en konsekvens av beslagsreglerna och har inte med godtrosförvärvslagen att göra. Det är emellertid inte lätt för en lekman att i en sådan situation kunna inse att en prövning enligt den åberopade lagen inte har skett. Bibringas målsäganden felaktigt uppfattningen att det redan har konstaterats att någon annan har gjort ett godtrosförvärv av egendomen, berövas han i praktiken möjligheten att välja mellan om han vill godta att ett godtrosförvärv föreligger och betala lösen eller om han vill ifrågasätta detta och hävda att han har rätt att få tillbaka egendomen utan att betala lösen.

I de fall då stöldgods påträffas hos någon som inte kan åtalas för brott på grund av sin befattning med egendomen, måste det enligt utredningens uppfattning i och för sig accepteras att den ursprunglige ägaren inte kan få tillbaka egendomen med hjälp av polis eller åklagare utan är hänvisad till att, på samma sätt som när det gäller civilrättsliga rättigheter i övrigt, själv tillvarata sin rätt. Det är dock rimligt att han i sammanhanget informeras om att återställandet av den besittningsrubbning som skett genom beslaget inte innebär att det har skett någon civilrättslig prövning enligt godtrosförvärvslagen av vem som är rätt ägare till godset. Det kan också vara lämpligt att målsäganden får information om vilka möjligheter han har att göra sin rätt gällande på civilrättslig väg, dvs. att han kan väcka talan i tvistemål och eventuellt begära kvarstad.

Den beskrivna informationen skulle enligt utredningens uppfattning lämpligen kunna sammanfattas i någon form av kortfattat meddelande. Målsäganden kunde få del av meddelandet antingen vid underrättelsen om att det stulna hade påträffats, eller i samband med hävandet av ett

eventuellt beslag. Behovet av ytterligare information till målsäganden i samband med hävande av beslag kommer att diskuteras närmare i avsnitt 20.2.1.

I de fall polisen som en service hjälper en målsägande att lösa tillbaka stulen egendom från en tidigare misstänkt, bör det åligga polismännen att samtidigt informera målsäganden om vilka olika rättsliga medel som står till förfogande för att få äganderätten till egendomen prövad.

Den förespråkade informationen till målsäganden från polisen och åklagarna torde ligga väl i linje med bestämmelserna i förundersökningskungörelsen (1947:948) om målsägandens rätt till information i olika hänseenden (13 a §, 13 b § och 14 §). En uttrycklig formell reglering av denna informationsskyldighet framstår enligt utredningens uppfattning som överflödig. Det kan för övrigt diskuteras om en sådan skyldighet inte redan i dag åtminstone delvis kan läsas in i 13 a § andra punkten förundersökningskungörelsen, där det beträffande enskilda anspråk i anledning av brott stadgas att upplysning på lämpligt sätt bör lämnas målsäganden om de regler som gäller för handläggningen av anspråket.

När polisens godsspaning på exempelvis pantbankerna leder till att stöldgods påträffas och kan spåras till en bestämd målsägande, uppkommer frågan om pantbanken skall anses ha gjort ett godtrosförvärv av panträtten till egendomen. Endast om så är fallet är målsäganden skyldig att betala lösen för att få tillbaka egendomen. Som framgått av Pantbanksföreningens och utredningens enkät till pantbankerna, förekommer det i praktiken i princip aldrig att pantbankerna lämnar ifrån sig egendomen utan att målsäganden betalar lösen (avsnitt 5.2). En slutsats, som kan dras av detta förhållande, är att målsäganden antagligen ofta bibringas uppfattningen att pantbanken automatiskt skall anses ha gjort ett godtrosförvärv av panträtten i och med att den har fullgjort sin rapporteringsskyldighet gentemot polisen. Detta är emellertid en oriktig uppfattning. Om frågan hade blivit föremål för prövning i en rättegång skulle, av skäl som närmare kommer att utvecklas i författningskommentaren till 3 §, bedömningen troligen ofta ha blivit att ett godtrosförvärv från pantbankens sida inte förelåg. Målsäganden hade då fått tillbaka stöldgodset utan att betala lösen.

För att målsägandena inte skall åsamkas rättsförluster i samband med att stöldgods påträffas på pantbankerna, bör enligt utredningens uppfattning också i sådana fall någon form av information om godtrosförvärvslagens regler gå ut till målsäganden och pantbanken.

20.2 Åtgärder för att målsäganden skall kunna tillvarata sin rätt när beslag hävs utan att åtal väcks

20.2.1 Underrättelse om hävandet

Även om målsäganden får korrekt information om godtrosförvärvslagens innehåll och vilka möjligheter han har att ta till vara sin rätt, kan han vara i en besvärlig situation när en förundersökning resulterar i att åtal inte väcks och ett beslag av stulen egendom hävs. Det underförstådda syftet med beslag enligt 27 kap. 1 § rättegångsbalken av föremål som har frånhänts annan genom brott är att säkra målsägandens rätt till egendomen. Vid utredningens samråd med Polisrättsutredningen har denna utredning förklarat att man i sitt betänkande avser att använda termen återställandebeslag för sådana beslag. Denna term kommer att användas i det följande.

Enligt nu gällande beslagsregler hävs ett beslag så snart det kan konstateras att åtal inte kommer att väckas eller det av annan anledning inte längre finns skäl att låta beslaget bestå (8 §). Som framgått av avsnitt 16.6, skall den beslagtagna egendomen utom i vissa uppenbara undantagsfall lämnas tillbaka till den som beslaget skedde hos. Någon prövning av om målsäganden eventuellt har bättre rätt till egendomen sker inte. Målsäganden har inte heller någon formell rätt att bli underrättad om hävandet.

En grundläggande förutsättning för att en målsägande efter att ett beslag har hävts skall kunna bevaka sin rätt är ofta att han får kännedom om hävandet. Det finns annars en risk att den tidigare misstänkte omgående avyttrar eller undanskaffar egendomen, och att målsägandens möjlighet att komma till sin rätt därigenom i praktiken går förlorad.

Målsäganden har emellertid, som nyss nämnts, för närvarande inte någon formell rätt till en sådan underrättelse. En sådan rätt bör dock enligt utredningens uppfattning tillkomma en målsägande, som i samband med förundersökningen har förklarat att han gör anspråk på beslagtaget gods. Detta får anses vara ett minimikrav för att han skall kunna göra sin rätt gällande.

20.2.2 Behovet av en tidsfrist för målsäganden

Man kan utgå från att målsäganden i samband med att ett beslag hävs, ofta behöver en tidsfrist från det att han underrättas om att beslaget

kommer att hävas tills så sker, för att han i praktiken skall kunna vidta åtgärder för att hävda sin rätt till egendomen. Får han inte veta att beslaget har hävts förrän godset har lämnats ut, kan det redan vara för sent att agera. Någon möjlighet för åklagaren att avvakta med hävandet för att bereda målsäganden ett sådant rådrum anses emellertid inte föreligga för närvarande.

Det förefaller vara en vedertagen uppfattning att ett beslag skall hävas så snart det kan konstateras att åtal inte kommer att väckas. Detta innebär att frågan om beslag i praktiken blir beroende av om det finns någon misstänkt eller inte. Vad gäller återställandebeslag, dvs. beslag av egendom som skäligen kan antas vara frånhänd annan genom brott, framstår denna koppling till en i det konkreta fallet misstänkt gärningsman inte som självklar.

Ett återställandebeslag kan nämligen, som tidigare framgått, ske även hos den som inte är misstänkt för brott. Det framstår därför enligt utredningens uppfattning som ologiskt att upprätthållandet av ett sådant beslag kopplas till frågan om det finns en misstänkt som kan åtalas för brottet eller ej. Upprätthållandet av ett återställandebeslag borde i stället vara fristående från denna fråga. Den grundläggade förutsättningen för beslaget består ju så länge föremålet fortfarande skäligen kan antas vara avhänt ägaren genom brott, även om ingen kan åtalas. Det vore också naturligt att låta ett beslag, som gjorts hos den misstänkte av utredningsskäl eller för att säkerställa ett förverkande, övergå till ett återställandebeslag, om den misstänkte inte blir åtalad, men förutsättningarna för återställandebeslag hos tredje man föreligger. I princip skulle ett sådant beslag sedan kunna bestå så länge förutsättningarna för beslaget gällde, dvs. så länge erforderlig misstanke kvarstod att egendomen var frånhänd annan genom brott.

Om detta synsätt kan accepteras är det emellertid önskvärt att ett återställandebeslag inte blir bestående under obestämd tid. Vad som behövs är en tidsfrist som gör det möjligt för en målsägande som har intresse av egendomen att hinna vidta åtgärder för att säkra sin rätt.

En eventuell regel om en tidsfrist för målsäganden skulle alltså ta sikte på det fall då det beslutas att åtal inte skall väckas, men det fortfarande finns skäl att anta att annan än den hos vilken egendomen togs i beslag är ägare till egendomen. För sådana fall borde kunna föreskrivas att beslaget skall hävas om inte målsäganden utverkar kvarstad på egendomen inom exempelvis 14 dagar från det att underrättelse avsänts till honom med angivande av att egendomen kommer att återlämnas till den hos vilken beslaget gjordes, om målsäganden inte dessförinnan har utverkat kvarstad.

I och för sig framstår det enligt utredningens uppfattning inte som självklart att det är tillåtet att i syfte att säkra målsägandens rätt ta egendom i beslag hos någon som inte kan misstänkas för brott. Möjligheten att begära handräckning, väcka talan eller ansöka om kvarstad står ju målsäganden till buds. Genom beslaget får han en favör, som han inte skulle ha haft utan förundersökningen. Målsäganden får ju genom beslaget samhällets hjälp att säkra egendomen och slipper exempelvis ställa säkerhet, vilket hade krävts om han hade ansökt om kvarstad i tvistemål.

Om det å andra sidan inte vore möjligt att göra ett återställandebeslag hos en icke misstänkt tredje man, kunde ett beslag hos den misstänkte inte övergå till att bli ett återställandebeslag hos tredje man, när åklagaren beslutat att åtal inte skulle väckas eller åtalet lades ned. I så fall skulle det inte finnas något annat alternativ än att egendomen återställdes till den misstänkte. Beslag är ju avsett att vara ett straffprocessuellt tvångsmedel, och någon straffprocess skulle inte längre vara aktuell. Målsäganden skulle i ett sådant system, för att kunna vara säker på att egendomen under inga förhållanden återställdes till den misstänkte innan frågan om bättre rätt till egendomen prövats av domstol, vara tvungen att söka kvarstad i egendomen trots att den redan tagits i beslag. Ändamålet med reglerna om återställandebeslag skulle därigenom förfelas. Syftet med dessa regler är ju att målsäganden skall ha säkerhet i egendomen utan att behöva ställa säkerhet eller i övrigt vara aktiv.

En smidig lösning vore därför att, även i ett system utan möjlighet till beslag hos tredje man, en målsägande som gjort anspråk på egendomen gavs en frist att söka kvarstad, innan egendomen återställdes till den tidigare misstänkte. Trots de principiella invändningar som måhända kan riktas mot en sådan tidsfrist, anser utredningen att en sådan frist skulle kunna få en så stor betydelse för målsägandens möjlighet att återfå egendomen, att en fristregel av denna innebörd ändå bör övervägas närmare i samband med den pågående översynen av beslagsreglerna.

I sammanhanget kan det vara av intresse att peka på att det enligt allmänna civilrättsliga principer inte är klart att en besittare alltid kan prestera med befriande verkan till sin ursprunglige medkontrahent eller till den från vilken han fått egendomen, om besittaren fått skäl att misstänka att någon annan kan ha bättre rätt till prestationen på grund av att flera gör anspråk på den.

När det gäller penningskulder följer av 29 och 30 §§ skuldebrevslagen att en gäldenär är skyldig att betala (till rätt borgenär) för att inte komma i dröjsmål (se NJA II 1936 s. 61). För att undvika dilemmat

att antingen prestera på egen risk till någon av pretendenterna eller att hamna i dröjsmål, har det öppnats en möjlighet för gäldenären att med befriande verkan deponera betalningen hos en myndighet. Samma regler gäller när någon mottagit penningmedel från annan med redovisningsskyldighet och avskilt dem för huvudmannens räkning; uppstår oklarhet om vem som är rätt borgenär (ägare till de avskilda medlen), får redovisningsgäldenären pröva detta på egen risk eller deponera medlen hos myndighet (jfr NJA 1994 s. 190).

När det gäller annan egendom än pengar, är rättsläget oklart huruvida besittaren alltid kan prestera med befriande verkan till den som överlämnat saken till honom eller är hans ursprunglige medkontrahent till dess att han *vet* att annan har bättre rätt (se Hugo Tiberg, Skuldebrev, växel och check, 6 uppl., s. 45 f.f. angående egendom som ägs av annan än besittaren), eller om också här redan en anledning till misstanke om annans bättre rätt medför att besittaren handlar på egen risk. Det finns i denna situation ingen möjlighet att deponera prestationen hos myndighet.

Om det är så att besittaren alltså inte alltid med befriande verkan anses kunna prestera till den som han mottagit egendomen från, är det inte givet att polisen med befriande verkan kan lämna ut beslagtaget gods till den som beslaget skedde hos, om det kan misstänkas att denne inte är godsets rätte ägare.

En fråga av central betydelse i sammanhanget är naturligtvis huruvida civilrättsliga principer över huvud taget har någon relevans när det gäller konkurrerande anspråk på beslagtagen egendom, eller om sådana situationer skall ses som särfall på grund av att beslag är ett straffprocessuellt tvångsmedel.

Om det emellertid inte skall anses vara uteslutet att beakta civilrättsliga principer i sammanhanget, är det som ovan framgått alltså inte självklart att det vid hävande av beslag alltid är möjligt att prestera till den hos vilken beslaget skedde. Detta förhållande bör då enligt utredningens uppfattning vägas in vid en bedömning av om det över huvud taget kan anses vara en godtagbar ordning att under en kortare tid skjuta upp hävandet av ett beslag för att målsäganden skall få en möjlighet att hinna vidta åtgärder för att säkra sin rätt.

20.3 Hur målsägandens rätt bör tas till vara i brottmålsrättegången

Som konstaterats i avsnitt 16.8 kan det leda till rättsförluster för målsäganden om åklagaren i brottmålsprocessen utformar målsägandens talan på så sätt att han åberopar uteslutande den tilltalades brott som grund för det enskilda anspråket. Genom att talan utformas på detta sätt, omintetgörs målsägandens möjlighet att få bifall till sin talan för det fall åtalet ogillas. Om grunden för talan i stället anges på det sätt som utredningen har förespråkat i 16.8 och 16.11, blir det möjligt för målsäganden att vinna målet i den civilrättsliga delen, även om den tilltalade inte skulle fällas till ansvar. En sådan processföring behöver, av skäl som utvecklats i de nämnda avsnitten, oftast inte innebära något merarbete för åklagarnas del. Att åklagaren väljer att utforma grunden för målsägandens talan på det angivna sättet, innebär inte heller att talan måste avskiljas och behandlas som tvistemål. Någon ändring av de nuvarande reglerna om enskilda anspråk behövs inte heller. För att åklagarna skall göra de förespråkade övervägandena vid uppläggningen av målsägandens talan i det aktuella avseendet, krävs i stället utbildnings- och informationsinsatser.

Det måste enligt utredningens uppfattning också anses ankomma på domstolarna att genom sin materiella processledning, på motsvarande sätt som om saken hade handlagts som ett tvistemål, verkligen slå fast vad som i det enskilda fallet åberopas som grund för målsägandens talan, liksom för den tilltalades eventuella bestridande. Det är endast när det står helt klart att målsäganden önskar bifall till sin talan endast under förutsättning att ett brott föreligger, men inte annars, som bedömningen av det enskilda anspråket bör tillåtas att bli helt avhängig av bedömningen i brottmålsdelen.

I sammanhanget kan också påminnas om åklagarens möjlighet att av processtaktiska skäl för målsägandens räkning göra gällande att den tilltalade i vart fall har varit i oaktsam ond tro vid sitt förvärv (avsnitt 16.9 och 16.11) och om att beviskravet för ett påstående i ett civilmål är lägre än för motsvarande påstående i ett brottmål (avsnitt 16.9).

Med de möjligheter som, på det sätt som utredningen angett, faktiskt finns att tillvarata den ursprunglige ägarens rätt i brottmålsrättegången, bör de situationer som kan antas ha gett upphov till en stor del av kritiken mot lagen inte behöva uppstå. Om lagen får en större genomslagskraft i brottmålsprocesserna, finnes det också skäl att förmoda att lagen tämligen snabbt får en motsvarande genomslagskraft utom rätta.

21 Registrering av uppgifter om inskränkt förfoganderätt i bilregistret

I avsnittet diskuteras lämpligheten av att i bilregistret kunna anmärka vissa förhållanden, såsom t.ex att ett fordon har köpts på avbetalning med återtagandeförbehåll eller att det är utmätt. Utredningen ställer sig, från de synpunkter utredningen har att beakta, positiv till en sådan möjlighet.

I direktiven anges att det kan finnas anledning för utredningen att överväga möjligheten att i bilregistret anmärka vissa förhållanden, såsom t.ex. att ett fordon har köpts på avbetalning med återtagandeförbehåll eller att det har utmätts. I sammanhanget kan nämnas att det för närvarande finns en möjlighet att i bilregistret föra in anteckning om att en bil är leasad, s.k. leasingspärr.

Motorbranschens Riksförbund har vid ett sammanträffande med utredningen uppgivit att bilar som sålts på kredit med återtagandeförbehåll ofta säljs vidare av köparna i strid med dessa förbehåll. Detta sker i en sådan omfattning att bilbranschen orsakas stora ekonomiska förluster.

Som framgått av avsnitt 13.2 har Motorbranschens Riksförbund i april 1994 gjort en framställning till Kommunikationsdepartement att det skall införas en bestämmelse i bilregisterkungörelsen (1972:599) som gör det möjligt att registera uppgifter om att ett fordon är köpt på kredit med återtagandeförbehåll. Enligt vad utredningen har erfarit, kommer Kommunikationsdepartement tills vidare inte att vidta någon åtgärd i frågan.

Enligt godtrosförvärvslagen åligger det, som tidigare framgått, en köpare att vidta noggranna undersökningar i samband med köpet, för att ett godtrosförvärv skall anses föreligga. Detta gäller i särskilt hög grad när det är fråga om egendom som erfarenhetsmässigt är känslig, såsom saker som ofta säljs på kredit med förbehåll om återtaganderätt.

Beträffande bilar sägs i förarbetena till godtrosförvärvslagen, att den som köper ett motorfordon av en privatperson anses ha en långtgående plikt att undersöka om överlåtaren har rätt att förfoga över fordonet för att han skall anses ha varit i god tro. I regel krävs det att köparen - förutom att kontrollera att säljaren är upptagen i bilregistret som ägare - genom granskning av säljarens förvärvshandlingar eller genom kontakt med den som har överlåtit fordonet till säljaren har förvissat sig om att fordonet inte är behäftat med förbehåll om återtaganderätt (prop. 1985/86:123 s. 21).

Som framgått av avsnitt 8.2. gav utredningens förfrågningar till tingsrätterna och hovrätterna vid handen att när tvister om godtrosförvärv handläggs i domstolarna, det oftast är fråga om leasade bilar eller bilar som har sålts i strid med återtagandeförbehåll. I de insända domarna var det oftast leasegivaren eller avbetalningssäljaren som fick bifall till sin talan. I domarna hänvisades i domskälen ofta till godtrosförvärvslagens förarbeten och till ett HD-fall angående en leasad bil (NJA 1993 s. 429). I detta rättsfall framhöll HD köparens långtgående skyldigheter att skaffa sig tillförlitliga upplysningar om äganderätten till en bil.

Anteckningar i bilregistret om återtagandeförbehåll skulle enligt utredningens uppfattning på ett enkelt sätt kunna göra det möjligt för köparen att kontrollera att ett tilltänkt köp inte står i strid mot ett återtagandeförbehåll. Försäljningen av bilar med återtagandeförbehåll skulle härigenom försvåras. Anteckningarna skulle kunna innebära ett skydd för en presumtive köpare, därigenom att de skulle kunna hindra tveksamma köp som innebär en risk för köparen att få betala den tidigare ägarens restskuld. Avbetalningssäljaren kan för sin del visserligen hålla sig till den nye ägaren för betalning, men det är inte säkert att denne har samma betalningsförmåga som den ursprunglige köparen. Beträffande denne köpare har regelmässigt en kreditprövning gjorts.

Med hänsyn till vad som nu sagts, ser utredningen fördelar i tillskapandet av en möjlighet att registrera uppgifter om återtagandeförbehåll i bilregistret.

Även om det i och för sig ligger utanför de hänsyn som utredningen enligt direktiven har anledning att beakta, bör emellertid framhållas att frågan om enskildas personliga integritet måste uppmärksammas i sammanhanget. En uppgift om återtagandeförbehåll i bilregistret innebär samtidigt information om att ett fordon är köpt på avbetalning. Sådan information kan möjligen anses mer integritetskänslig än uppgiften att en bil är leasad. På samma sätt torde det förhålla sig med en uppgift att en bil är utmätt.

Det integritetskänsliga förhållandet att en bil är köpt på avbetalning eller utmätt skulle emellertid inte kunna utläsas av anteckningen, om den utformades på så sätt att det endast framgick att bilen var föremål för *inskränkt förfoganderätt* för den registrerade ägarens del. De ovan beskrivna fördelarna med en anteckning skulle då kvarstå, samtidigt som denna typ av anteckning skulle kunna användas även för att ange att en bil är leasad.

Huruvida en sådan anteckning enligt data- och registerlagstiftningen faller inom ramen för bilregistrets nuvarande ändamål, undandrar sig utredningens bedömning. Utredningen saknar därför underlag för att ta ställning till frågan om en sådan registreringsmöjlighet bör införas. Utifrån de synpunkter som utredningen enligt direktiven skall beakta, ställer utredningen sig dock positiv till en sådan möjlighet.

I sammanhanget kan nämnas att i man Danmark genom en ändring i tingslysningsloven nyligen införde en möjlighet att registrera uppgifter om vissa rättigheter, bl.a. återtagandeförbehåll, i den s.k. bilbogen (ett centralt ADB-register över fordon). Utredningen har vid ett studiebesök i Danmark fått uppfattningen att de danska erfarenheterna av lagändringen är positiva. Vid besöket har utredningen haft möjlighet att ta del av synpunkter från den danska polisen samt företrädare för Dansk Handel och Service, Forbrugerstyrelsen och den danska försäkringsbranschen.

Om den beskrivna registreringsmöjligheten skall övervägas även för Sveriges del, är det enligt utredningens uppfattning av största vikt att frågorna om vem som skall ha rätt att införa respektive ta bort anteckningen om inskränkt förfoganderätt, liksom under vilka förutsättningar detta skall kunna ske, noggrant analyseras och preciseras så att felaktiga uppgifter och därmed sammanhängande rättsförluster och praktiska bekymmer för enskilda kan undvikas.

22 Kostnadsaspekter

Utredningen har i det föregående föreslagit en ändring i 3 § godtrosförvärvslagen som innebär en förtydligande skärpning av förutsättningarna för att god tro skall anses föreligga. Ett genomförande av förslaget torde enligt utredningens bedömning knappast ha någon betydelse från kostnadssynpunkt.

Som framgått av avsnitt 20, har utredningen pekat på behovet av olika åtgärder för att inom ramen för en bibehållen exstinktionsprincip bringa godtrosförvärvslagen i en riktig tillämpning. Såvitt gäller den i avsnitt 20 förespråkade informationen till åklagare och poliser angående vad som gäller i samband med att beslag hävs och hur målsägandens talan bör utformas i brottmålsprocessen, torde sådan information ligga inom ramen för den utbildning och de råd i olika frågor som kontinuerligt kommer dessa yrkeskårer till del. Informationen bör således inte behöva förorsaka några extra kostnader.

Den i det nämnda avsnittet föreslagna underrättelsen till målsäganden i samband med att ett beslag hävs bör, såvitt utredningen kan bedöma, kunna samordnas med annan information som lämnas till målsäganden under förundersökningen (jfr t.ex. den av Rikspolisstyrelsen utarbetade blanketten "Underrättelser och information till målsäganden m.m."). Den förespråkade tidsfristen för målsäganden i samband med hävande av beslag innebär att polisen i vissa fall kommer att förvara det beslagtagna godset under ytterligare högst två veckor. Kostnaderna för en sådan förvaring bör dock bli marginella.

En ökad kunskap om det stränga krav som enligt lagen ställs för att ett godtrosförvärv skall anses föreligga, kan förmodas medföra att bestulna målsägande i ökad omfattning hävdar sin rätt att utan lösen få tillbaka det stulna. Detta kan tänkas leda till en något ökad benägenhet att göra sin rätt gällande genom att väcka talan i tvistemål. En sådan effekt låter sig dock knappast mätas i pengar.

23 Författningskommentar

3 §

En förutsättning för att ett godtrosförvärv skall uppkomma är att förvärvaren är i god tro beträffande överlåtarens behörighet att överlåta egendomen. I förevarande paragraf talas om vad som skall avses med begreppet god tro.

När en förvärvare inser att överlåtaren inte är behörig att överlåta egendomen, är han naturligtvis inte i god tro. Det har inte ansetts att denna självklarhet behöver utsägas i lagtexten (se prop. 1985/86:123 s. 28 och 33). Utredningen har i det föregående benämnt sådan insikt hos förvärvaren *medveten ond tro* (jfr avsnitt 3.2.1 in fine). I tvister om godtrosförvärv är det den ursprunglige ägaren som har bevisbördan, om han gör gällande att förvärvaren har varit i medveten ond tro. Han behöver dock inte prestera lika stark bevisning för ett sådant påstående som åklagaren måste göra beträffande ett gärningspåstående i en brottmålsrättegång (se avsnitt 16.9, jfr NJA 1994 s. 449).

I 3 § behandlas uttryckligen endast de fall då förvärvaren vid förvärvet var i god tro på grund av att han inte var i vad utredningen har kallat *oaktsam ond tro* (se avsnitt 3.2.1 in fine). Enligt den föreslagna lydelsen av paragrafen innebär detta att förvärvaren med hänsyn till omständigheterna vid förvärvet inte *borde ha misstänkt* att överlåtaren saknade rätt att överlåta egendomen.

Genom utbytet av den nu gällande lokutionen "borde ha insett " mot det föreslagna uttrycket "borde ha misstänkt", vill utredningen, som närmare motiverats i avsnitt 18.5, markera att en förvärvare skall anses ha varit i ond tro så snart omständigheterna vid förvärvet gav anledning till misstanke, även om det i det aktuella fallet inte fanns några faktiska möjligheter att göra undersökningar angående överlåtarens behörighet. Som exempel kan nämnas, att om någon köper ett föremål med bortskrapade tillverkningsnummer och det senare visar sig vara fråga om stöldgods, god tro inte skall anses ha förelegat även om det inte gick att undersöka säljarens behörighet.

I sammanhanget kan påminnas om att det inte blir aktuellt att tillämpa godtrosförvärvslagen när någon köper ett föremål under förhållanden som visserligen kan ge anledning till misstankar beträffande överlåtarens behörighet, men denne trots allt hade rätt att överlåta egendomen. Lagen tar enligt 2 § sikte endast på sådana fall då överlåtelsen verkligen sker obehörigen.

Vid påståenden om oaktsam ond tro gäller att förvärvaren har bevisbördan för de påstådda omständigheterna vid förvärvet. Han skall fullgöra sin bevisskyldighet med bevisstyrkan sannolikt. Med utgångspunkt från de sålunda bevisade omständigheterna skall i en eventuell tvist en normativ bedömning göras av om förvärvaren borde ha misstänkt att överlåtaren saknade behörighet att överlåta egendomen.

Detta innebär exempelvis att om en pantbank tar emot gods som visar sig vara stulet och målsäganden påstår att pantbanken borde ha misstänkt att så var fallet, bevisbördan för omständigheterna vid pantsättningen ligger på pantbanken. Banken skall alltså bevisa vad som hände vid pantsättningen, t.ex. vilka frågor som ställdes, vilken förklaring pantsättaren lämnade till sitt innehav av egendomen etc.. Med utgångspunkt från de bevisade omständigheterna skall sedan en bedömning göras av om pantbanken hade anledning att misstänka att godset var stulet. En omständighet som allmänt sett talar för att det fanns en särskild anledning till misstanke är då att det just är fråga om en pantsättning. Erfarenhetsmässigt förekommer det relativt ofta att tjuvar eller hälare försöker avsätta stöldgods genom pantsättning. Även andra omständighet kan i sammanhanget tala för att det finns särskild anledning till en skärpt misstänksamhet. Så är fallet när det är fråga om stöldbegärlig egendom, såsom smycken eller andra kapitalvaror. Detsamma gäller om graveringar i smycken inte stämmer med pantsättarens namn eller det finns annan anledning att tro att det inte är pantsättarens egendom på grund av att han inte har viss kunskap om egendomen. I sådana fall finns det anledning för pantbanken att göra särskilda undersökningar.

Kan pantbanken inte prestera någon bevisning om vilka undersökningar som har gjorts i samband med pantsättningen, bör banken inte anses ha gjort ett godtrosförvärv av panträtten.

Ikraftträdandebestämmelse

Utredningen har inte angett någon särskild tidpunkt för förslagets ikraftträdande.

Särskilda yttranden

Särskilt yttrande av Thomas Adlercreutz

Jag förespråkar att vindikationsprincipen införs i svensk rätt för stulen egendom i enlighet med det förslag som utredningen funnit vara det lämpligaste för den händelse Sverige skulle övergå till denna princip, dvs. den civilrättsliga modellen så som denna formulerats i avsnitt 17. Därmed vinner man enligt min mening en bättre överensstämmelse med rättssystemet i övrigt som det framstår både i Sverige och i övriga västerländska rättsordningar, särskilt våra grannländer. De invändningar som kan göras mot en vindikationsprincip för stulen egendom har enligt min åsikt inte den tyngden att man bör avstå från denna harmoniseringsåtgärd. Särskilt i fråga om stulen kulturegendom är det angeläget att det finns effektiva regler för återställande

Det allmänna rättsmedvetandet och de civilrättsliga grunderna

Som utredningen funnit (avsnitt 19) torde vindikationsprincipen ha övervägande stöd i det allmänna rättsmedvetandet. Anledningen är nog inte bara att det för medborgare i gemen framstår som anstötligt när hälare får behålla stulet gods. Med utgångspunkt i det resonemang som utredningen för i avsnitt 17 anser jag att en vindikationsrätt för gods som tagits olovligen från ägaren står i samklang med grundsatser i den allmänna civilrätten, så som dessa kommer till uttryck bl.a. i avtalslagen och dess ogiltighetsregler.

Till följd av ogiltighetsreglerna har en part, som i god tro trätt in i ett ogiltigt avtalsförhållande, i en situation inte något skydd mot konsekvenserna av ogiltigheten, nämligen i fall där avtalet så som sägs i 28 § avtalslagen ingåtts genom tvång som består i våld mot person eller hot som innebär trängande fara. Även den godtroende får alltså i sådana fall återlämna vad han kan ha uppburit på grund av avtalet. Vålds- resp. hotomständigheterna överensstämmer i huvudsak med gärningsbeskrivningen för utpressningsfallet av rån i 8 kap. 5 § brottsbalken, dvs. det mest kvalificerade tillgreppsbrottet.

Avtalslagens ogiltighetsregler skiljer alltså ut ett tillgreppsfall från andra fall där avtalet visserligen är ogiltigt men där egendom som lämnats ut på grund av avtalet till en godtroende får behållas. I de senare fallen har överlämnandet skett i någon mening frivilligt, låt vara med utnyttjande av svek, trångmål eller liknande. Att tillgreppsfallet däremot inte ger den godtroende skydd mot återkrav bör få betydelse också för den mycket närliggande situationen att godtrosförvärvet sker efter någon som inte tvingats utan berövats egendomen genom andra former av tillgrepp, dvs. vanligast stöld.

Skillnaden mellan fall där någon berövats egendom genom tillgrepp och andra fall, där den som förlorat egendomen i någon mening själv överlämnat besittningen, har inga konsekvenser vid den första besittningsändringen. Den som lurat till sig egendomen eller utnyttjat trångmål eller någon annan ogiltighetsgrundande omständighet kan givetvis inte göra någon rätt gällande mot den förfördelade, men i kommande led, där egendomen återfinns hos en godtroende person, bör skillnaden få följder.

I förhållande till denna skiljelinje framstår den renodlade exstinktionsprincipen som något av en anomali, eftersom den inte tar någon hänsyn till hur den förfördelade berövats sin egendom. Detta förhållande förklarar också- bättre än utredningens tes att lagen ofta inte förstås på rätt sätt - varför exstinktionsprincipen ännu efter etthundrafemtio års tillämpning inte vunnit ett självklart erkännande i vårt land, utan gång på gång under 1900-talet har ifrågasatts och nu inom mindre än tio år efter den nuvarande lagens ikraftträdande måste omstuderas. Något liknande torde inte gälla i de länder som upprätthåller vindikationsprincipen för stulen egendom. Den betraktas som självklar hos våra nordiska grannar.

De internationella aspekterna

Det är ju inte bara de svenska civilrättsliga grundsatserna som talar för en vindikationsrätt utan lösen i fråga om stulen egendom. Det torde förhålla sig så att denna grundsats erkänns i alla västerländska rättsordningar utom Sverige och Italien, låt vara med praktiskt betydelsefulla undantag i vissa fall. Detta förhållande medför konsekvenser för de internationella strävandena att uppspåra och återföra stöldgods till rätt ägare.

I praktiken synes det vara få egendomskategorier som blir föremål för återkrav från sina ägare eller deras försäkringsgivare. Återkraven avser nästa enbart dyrbara kapitalvaror, t.ex. vissa bilar och båtar, samt kulturegendom, som är värdefull inte bara för ägarna utan också

för den kulturkrets som egendomen hör till. Eftersom dessa egendomskategorier är så stöldbegärliga, är det angeläget att en effektiv och internationellt fungerande ordning för deras återställande efter stöld tillskapas. Det är ett problem att Sverige tillhandahåller en rättsordning där det framstår som möjligt att konstruera godtrosförvärv i förhoppning om att förvärven skall stå sig mot återkrav. Utredningen har visserligen funnit att stränga beviskrav ställs på godtrosförvärvare, men utredningen borde bättre ha beaktat hur begränsad den praxis är som den stödjer sina slutsatser på. I fråga om t.ex. en bil som stulits i ett annat land och som sedan förekommer på den svenska marknaden kan det svenska bilregistret endast ge begränsade upplysningar om ägarkedjan och bilens ursprung. Det förefaller sannolikt att i vart fall en privatperson som förvärvar en sådan bil inte kommer att ställas inför en så omfattande undersökningsplikt som nu etablerats för bilar som endast gått i svensk handel, eftersom det i praktiken är svårare att skaffa fram motsvarande upplysningar. Risken för att förvärvet skall stå sig ter sig i alla fall så stor att en utländsk part som vill återfå egendomen sannolikt finner det alltför processekonomiskt betungande att föra talan mot en innehavare som påstår sig ha varit i god tro.

Särskilt om kulturföremål

Strävandena att kunna behålla kulturegendom på sina ursprungsorter och att dit kunna återställa stulna och illegalt exporterade kulturföremål har präglat det internationella samarbetet under hela 1900-talet. Stöldbrottsligheten är ett enormt problem i t.ex. länderna runt Medelhavet, i Centralamerika och Sydostasien. 1970 antogs en Unescokonvention med syfte att hindra den illegala trafiken avseende kulturföremål. Konventionen har numera tillträtts av ett 70-tal länder, däribland USA och Canada, men inte de nordiska länderna. Arbetet inom Unidroit, som beskrivs i avsnitt 11, har sin bakgrund i strävandena att göra Unescokonventionen mer tillämpbar i mottagarländerna. För Sverige borde det vara angeläget att den interna rättsordningen inte försvårar en anslutning till en eventuell Unidroitkonvention. Så som konventionsförslagets återlämnanderegel för stulen egendom nu ter sig går den också att förena med lösenrätten enligt godtrosförvärvslagen, men tolkningarna av vad som skall vara en rimlig ersättning kommer antagligen att vara generösare i Sverige än i många andra länder. Ett besvärligare problem kan vara att förena konventionsutkastets bestämmelser om betydligt längre preklusionstider för väckande av återkrav än den tremånadersfrist som godtrosförvärvslagen uppställer. Eftersom man ännu inte vet om och hur

konventionen kommer att antas, har utredningen inte kunnat beakta den annat än i viss mån.

För att främja en ordning där kulturföremål kan återställas till sina ursprungsorter skulle dock en svensk övergång till vindikationsprincipen vara ett värdefullt bidrag. Även om Sverige sannolikt inte utgör något betydande slutligt mottagarland för stulna kulturföremål är återigen möjligheten att här konstruera godtrosförvärv ett hinder mot en effektiv återlämnandeordning.

Beträffande kulturegendom finns endast undantagsvis register och de som finns är inte kända och lättåtkomliga. Frånsett fall av notoriska stölder, t.ex. den som drabbade Moderna museet, är det svårt för en förvärvare av stulna kulturföremål att här i Sverige göra undersökningar om tidigare ägare. Antikvitets- och auktionshandeln känner sig bunden av uppdragsgivares önskan om anonymitet. Några vägledande rättsfall beträffande dessa typer av egendom finns ännu inte. Det måste därför anses vara i hög grad osäkert vilka möjligheter som finns att utan lösen återfå sådan egendom efter transaktioner i Sverige. Det förefaller sannolikt att en t.ex. en italiensk kyrkoförsamling som blivit bestulen på ett verk av en barockmästare inte finner det lönt att försöka.

Utredningen påpekar - givetvis med rätta - att godtrosförvärvslagen inte hindrar återkrav, eftersom ju möjligheten finns till lösen. Detta förhållande är av stor betydelse särskilt för kulturföremålen, där både enskilda och allmänna intressen ofta kan förenas kring vikten av att föremålet återställs. Ändå är lösenmöjligheten inte alltid tillräcklig för att säkerställa ett återlämnande. Statliga museer i Sverige saknar t.ex. försäkringsmöjligheter, varför medel till lösen måste anskaffas på annat, och i vart fall mer tidskrävande sätt. Om den återkrävande är en utländsk person eller institution kan också lagens krav på lösen i dennes ögon framstå som rättsfrämmande och chikanerande. (Det kan här - med anledning av det italienska exemplet - framhållas att Italien som har en ordning med fullständig exstinktionsprincip utan lösenmöjlighet, inte tillämpar denna på vida kategorier av kulturföremål som i stället betraktas som oförytterliga).

Invändningarna mot vindikationsprincipen för stulen egendom

Enligt min mening finns det sålunda goda rättspolitiska argument för en övergång till vindikationsprincipen för stulen egendom. Utredningen har emellertid funnit en rad nackdelar med en sådan övergång. Jag anser att utredningen har tillmätt dessa nackdelar en alltför stor vikt.

Att omsättningen främjas av den oinskränkta exstinktionsprincipen är teoretiskt ovedersägligt. Emellertid är återkrav aktuella i ytterst få fall då man återfinner stöldgods och kan identifiera ägaren. I övriga fall är varken ägare eller försäkringsbolag är intresserade av egendomen som sådan utan av dess värde. Ersättningsfrågan kan givetvis regleras utan hinder för omsättningen. Med vindikationsprincipen kvarstår formellt den bestulne ägarens eller försäkringsgivarens äganderätt i nya omsättningsled, men detta innebär inte något praktiskt problem för den vidare omsättningen. Om man vill kläda situationen i rättsliga termer kan man säga att omsättningen sker med ägarens samtycke i de situationer där vederbörande avstått från återkrav. I fall där egendomen utan att kunna identifieras omsätts i nya led är det "eviga häleriet" endast ett teoretiskt och dessutom tidsbegränsat problem till dess att hävd inträder.

Konsumentintressena framställs ofta som ett skäl mot vindikationsprincipen. Även om det givetvis med en vindikationsregel kan tänkas fall där en konsument utan ersättning får lämna ifrån sig egendom, så är det dock inte självklart att konsumenter som köper stulna varor i god tro behöver lida någon ekonomisk skada av att få lämna tillbaka dem - de gånger detta ens blir aktuellt. I regel torde säljaren få stå ansvar för det rättsliga fel i rådigheten till varorna som dessa var smittade av redan vid köpetillfället. Endast mer sällan torde det förekomma förvärv i god tro från andra än seriösa handlare. Konsumenterna borde därför i regel kunna påräkna att säljaren lämnar ersättning för de återlämnade varorna.

Stöldbrottsligheten är i hög grad inriktad på kapitalvaror som redan blivit sålda till konsumentledet, t. ex. TV, video och andra audiovisuella apparater, smycken, cyklar och datorer. Att göra det mer riskabelt att omsätta varor av detta slag, vilket borde bli en följd av en övergång till vindikationsprincipen, anser jag bör främja även konsumentintressena. Även om stulet gods ofta är försäkrat, kan självriskerna vara betydande.

Ett konsumentintresse i vidare mening torde det också vara att inte bördan av försäkringsersättningar för stulet gods vältras över på försäkringstagarkollektivet i form av ytterligare höjda premier, utan att den ekonomiska lasten får tas av dem som handlar eller råkar handla med stulet gods.

Också i fråga om riskfördelningsmöjligheterna finner jag att utredningen efter en förtjänstfull analys av de i praktiken bristfälliga möjligheterna att få ett ekonomiskt heltäckande försäkringsskydd mot stöld - dragit en mindre tillfredsställande slutsats. Att en godtroende förvärvare i praktiken inte har någon verkningsfull möjlighet att

försäkra sig mot vindikation spelar enligt min mening en underordnad roll. Dels blir vindikation aktuell endast i få fall, dels kommer i den del av dessa fall förvärvaren att framgångsrikt kunna vända sig mot sin fångesman med krav på ersättning. Det finns skäl att förmoda att ersättningsbördan kommer att stanna där den bör, dvs. på den som gjort ett ondtrosförvärv eller på tjuven själv. Endast i det i och för sig inte ovanliga fallet att denne saknar medel att betala riskerar alltså den godtroende en ekonomisk förlust. Jag anser att denna riskfördelning inte är orimlig. Talesmännen för handeln och försäkringsbranschen i de nordiska grannländer som utredningen besökte ansåg inte heller att riskerna för godtroende förvärvare var ohanterliga. Ersättningskrav från konsumenter var tydligen en försumbar kostnadspost i deras kalkyler.

Även utredningen finner att vindikationsregeln är enkel och lättbegriplig och att dess pedagogiska förtjänster i viss mån skulle kunna motverka handeln med stöldgods. Däremot övervärderar utredningen enligt min mening betydelsen av att en godtroende förvärvare skulle gömma undan egendom när han upptäcker att den i själva verket är stulen. Denna risk finns redan med dagens regler, eftersom en godtroende förvärvare i denna situation knappast kan vara säker på att han kommer att lyckas hävda sitt godtrosförvärv och han i vart fall har ett intresse av att undgå det obehag som följer med ett återkrav. Jag delar i och för sig utredningens uppfattning att upptäcktsrisken är en avgörande faktor i fråga om att bekämpa handeln med stulet gods, men jag drar inte den slutsatsen att en vindikationsregel skulle sakna nämnvärd betydelse. Även om den allmänpreventiva effekten av ett regelbyte skulle vara svår att mäta, bör man inte ge upp förhoppningen att ett klarare budskap skulle ha bättre effekt än ett dunklare. Att förklara regelsystemet med de enkla orden att stulna varor får man aldrig behålla, borde sålunda mana till en annan regellydnad än budskapet att man inte får behålla sakerna, med mindre än att man kan göra sannolikt att man varit i god tro vid förvärvet. Till den allmänpreventiva effekten bör också räknas den ökade ekonomiska risk den tar som köper stulet gods. Möjligheten att få täckning för inköpskostnaderna genom lösen faller ju bort.

Utredningen anser att den uppställda vindikationsregeln innehåller en gränsdragning mellan tillgreppsbrott å ena sidan och liknande förmögenhetsbrott å den andra, som skulle vara svårmotiverad t ex. för den som berövats egendom genom bedrägeri eller förskingring men inte kan återfå den utan lösen. Med hänvisning till det resonemang som jag redovisade inledningsvis, anser jag dock att den gjorda gränsdragningen är i konsekvens med rättssystemet i övrigt. Den är

lätt att förklara med påpekandet att det bör råda en skillnad mellan egendom som en person berövas utan egen förskyllan och sådan som vederbörande själv lämnar ifrån sig, låt vara att han lurats till det eller han råkar ut för att mottagaren senare utan lov avhänder sig egendomen.

Återställande av beslagtagen egendom

Utredningen har inte funnit någon lösning på den svårlösta frågan om hur reglerna lämpligen bör vara utformade för att medge att beslagtagen egendom som avhänts någon genom brott kan återställas till den som egendomen tillhör i stället för den som egendomen tagits i beslag hos. Det framstår också som .omöjligt att hålla kvar egendom i beslag sedan brottsmisstankar fallit, trots att det kan vara klarlagt att egendomen i vart fall inte tillhör den person som den togs i beslag från. Förhållandet sätter tilltron till rättssystemet på prov i vart fall om det är uppenbart att denne senare person inte gjort ett godtrosförvärv, men ändå med polisens synbara godkännande återfår egendomen.

Vid en övergång till vindikationsprincipen för stulen egendom synes nuvarande beslagsregler kunna komma att få en vidgad tillämpning. Det blir då i flera fall än idag uppenbart att egendomen inte tillhör den som den togs i beslag från, eftersom stulen egendom fortfarande tillhör den bestulne. Detta talar för att återställandeproblemet bör ges en bättre lösning än den dagens tillämpning av beslagsreglerna ger utrymme för. Detta är inte ett skäl mot vindikationsprincipen, utan en följd av att den principen utan undantag syftar till att stulen egendom skall återställas. Det bör tilläggas att beslagsreglerna i de andra nordiska länderna uppgavs fungera just på detta sätt: den bestulne återfår beslagtagen egendom, normalt utan att först behöva anställa civilrättslig talan om saken.

Särskilt yttrande av Märta-Lena Schwaiger

Utredningen har kommit fram till att lagen ställer stränga krav för att någon skall anses ha gjort ett godtrosförvärv, men konstaterar samtidigt att lagen sällan bringas under prövning. Det tycks också enligt utredningen finnas en utbredd missuppfattning om lagens innehåll.

Även om lagen skulle ges den tolkning utredningen kommit fram till kvarstår dock många problem.

Som framgår av avsnitt 16 är möjligheten att tillämpa lagen nära knuten till de regler som gäller för beslag. I avsnitt 20.2.2 diskuteras möjligheten att införa en tidsfrist vid hävande av beslag.

Ett beslag, som görs i samband med misstanke om brott, skall hävas när misstanken inte längre kvarstår. Dock lär i de flesta fall omständigheterna kring den misstänktes förvärv av egendom, som kan antagas vara frånhänt någon genom brott, vara sådana att han vid en civilrättslig prövning om hur han åtkommit egendomen inte kan anses ha fullgjort beviskravet för att det skall vara fråga om ett godtrosförvärv.

Beslagtagen egendom är i stor utsträckning försäkrad hos den ursprunglige ägaren, och äganderätten har efter skaderegleringen övergått till försäkringsbolaget som blir part i en eventuell process om godtrosförvärv.

Med dagens regler rörande beslag föreligger ingen skyldighet att meddela försäkringsbolaget att beslaget skall hävas. I de fall bolaget får möjlighet att föra talan om bättre rätt är det en tillfällighet att bolaget får kännedom om att beslaget skall hävas.

Det är försäkringsbranschens erfarenhet att i de fall beslaget hävs och förvärvaren vet med sig, att han inte åtkommit egendomen på ett sådant sätt att han kan betecknas vara i god tro, så låter han egendomen snabbt byta ägare. Även om fångeskedjan inte blir så lång är det näst intill en omöjlighet att visa medveten eller oaktsam ond tro hos den som har egendomen. För att visa medveten ond tro krävs nämligen att bolaget skall känna till omständigheterna kring förvärvet. Det är dessutom så i praktiken att domstolen även vid oaktsam ond tro kräver att bolaget anger de omständigheter det vill åberopa som stöd för att förvärvaren är i ond tro. Bolagen, som har liten eller ingen kännedom om vad som förevarit när egendomen förvärvades, avstår därför från rättslig prövning och nöjer sig med att lösa egendomen om detta är ekonomiskt försvarbart.

Följande typexempel visar hur lagen fungerar i praktiken.

1. Försäkringsbolaget betalade 386.400 kr till en försäkringstagare för en stulen hjullastare. Hjullastaren köptes på en maskinfirma av en person som senare blev föremål för polisutredning i annat sammanhang. I samband med utredningen påträffades hjullastaren och togs i beslag och personen åtalades för häleri. Åklagaren åtog sig att föra försäkringsbolagets talan. Åtalet ogillades och beslaget hävdes. Åklagaren gjorde gällande att bolaget inte heller på civilrättslig väg kunde nå framgång eftersom åtalet ogillats. När beslaget hävdes såldes hjullastaren vidare till en köpare som bolaget bedömde var i god tro. Att lösa hjullastaren var inte ekonomiskt lönsamt.

Samtidigt som häleriåtalet prövades uppstod misstanke om att försäkringstagaren gjort sig skyldig till försäkringsbedrägeri. Han skulle själv ha sålt sin hjullastare och anmält den stulen. Han åtalades och åklagaren förde bolagets skadeståndstalan utan att meddela bolaget. Åtalet ogillades emellertid och därmed skadeståndstalan och bolaget förlorade rätten att föra en civilrättslig talan.

2. Bolaget utgav ersättning för en stulen båt med 75.000 kr. Båten köptes av en person för 18.000 kr. Köparen tecknade försäkring för båten i samma bolag som den ursprunglige ägaren.

Bolaget gjorde polisanmälan och båten togs i beslag. Åklagaren skrev av ärendet med motiveringen "brott ej styrkt" och hävde beslaget. Den misstänkte vägrade låta bolaget lösa båten och påstod sig ha utfört förbättringar på båten och tvist uppstod mellan honom och bolaget. Tvisten förliktes genom att bolaget betalade 25.000 kr till den misstänkte. Kostnaderna för tvisten betalades till stor del av bolaget genom den misstänktes rättsskyddsförsäkring.

3. En båt värd 160.000 stals. Den påträffas hos en person som köpt den för 73.000 kr. Polisanmälan gjordes och båten togs i beslag. Efter en veckas utredning fastslogs "brott ej styrkt" och beslaget hävdes. Även här motsatte sig den misstänkte lösen och tvist uppstod som slutade med att bolaget löste båten för 73.000 kr.

Det första exemplet visar att lagen om godtrosförvärv utnyttjas på ett sätt som minskar försäkringsbolagens möjlighet att återfå egendom och minska skadekostnaderna, vilket i sin tur påverkar premienivån.

De andra exemplen visar att det helt riktigt ställs stora krav på bevisningen för att någon skall fällas för brott, men också att lagen om godtrosförvärv inte används.

Bolagen måste göra ekonomiska överväganden. Processer är långdragna och kostsamma. Försäkringsbolaget får ju dessutom ofta stå för rättegångskostnaderna genom rättsskyddsförsäkring även om det får framgång i en process om god tro. Att lösa egendomen blir då det minst kostsamma alternativet.

Det kan inte heller vara önskvärt att antalet tvistemål i våra tingsrätter skall öka ytterligare, vilket kommer att bli en oundviklig följd av att kunskaperna om lagens innehåll blir större.

Även om det inte i siffror går att visa att handeln med stöldgods har större omfattning i Sverige än i länder med vindikation av stöldgods används ändå lagen, som framgår av det första exemplet ovan, för att legitimera stöldgods så att det kommer ut i den legala handeln. Detta är i hög grad otillfredsställande och talar mot exstinktionsprincipen.

En respittid mellan beslagets hävande och utlämnande av egendomen skulle minska risken för att lagen utnyttjas. En ovillkorlig regel om vindikation av tillgripet gods skulle emellertid omöjliggöra förfaringssättet.

Oavsett om man tillämpar vindikation eller exstinktion kan den ursprunglige ägaren försäkra sin egendom. Höga självrisker urholkar emellertid försäkringsskyddet. Därtill kommer att försäkringsersättningen sätts ner med avskrivning för ålder och bruk. Den frånstulne lider ekonomisk skada och finner det otillfredsställande att han måste tidigarelägga återanskaffning av sin egendom vid en tidpunkt som han själv inte väljer. Detta upprör många skadedrabbade.

Vid övergång till vindikation kommer inte förvärvaren att kunna försäkra sig mot förlusten när han tvingas återlämna egendom till den ursprunglige ägaren. Han skulle dock komma att åtnjuta ett försäkringsskydd genom den rättsskyddsförsäkring som de flesta medborgare har och som ersätter rättegångskostnader när talan förs mot överlåtaren av egendomen.

Det är oftast så att de försäkrade, när det gått en tid inte önskar återfå sin stulna egendom, då de blivit ekonomiskt kompenserade genom en försäkring. I de fall egendomen önskas åter är det vanligtvis fråga om smycken eller andra föremål med högt affektionsvärde. Det framgår dock alltid att de försäkrade har svårt att förstå att någon kan göra ett godtrosförvärv av "deras egendom". Exstinktionsprincipen synes alltså ej vara förankrad i det allmänna rättsmedvetandet beträffande egendom som tillgripits.

Mot bakgrund av det ovan anförda förordar försäkringsbranschen en övergång till vindikationsprincipen för egendom som frånhänts annan genom olika tillgreppsbrott.

En vindikationsprincip skulle minska antalet processer och vara omöjlig att utnyttja för olagliga syften. En verkligt godtroende förvärvare skulle vid vindikation vara skyddad genom de köprättsliga reglerna. Han har därtill möjlighet att genom en rättsskyddsförsäkring försäkra sig mot de kostnader en eventuell tvist med överlåtaren skulle medföra.

Kommittédirektiv

Översyn av lagstiftningen om godtrosförvärv av lösöre

Dir. 1993:102

Beslut vid regeringssammanträde 1993-08-26

Statsrådet Laurén anför.

Mitt förslag

En särskild utredare tillkallas för att se över lagen (1986:796) om godtrosförvärv av lösöre. Utredarens huvuduppgift blir att utvärdera tillämpningen av lagen såvitt gäller godtrosförvärv av stöldgods och att utreda om reglerna bör ändras i syfte att motverka handeln med stöldgods.

Gällande rätt

När en person förvärvar egendom från någon som saknar rätt att förfoga över egendomen och förvärvaren inte inser och inte heller bör inse att den andre saknar förfoganderätt brukar man säga att förvärvet görs i god tro.

Konflikten mellan den ursprunglige ägarens och den godtroende förvärvarens anspråk på egendomen brukar man lösa genom att tillämpa endera av två principer, nämligen vindikationsprincipen och exstinktionsprincipen.

Vindikationsprincipen - som helt eller delvis tillämpas i många länder - innebär att den ursprunglige ägarens rätt består och att han har rätt att få tillbaka egendomen från den godtroende förvärvaren utan att betala någon ersättning för den.

I svensk rätt - liksom i vissa andra länders rättssystem - tillämpas sedan lång tid tillbaka exstinktionsprincipen. Den innebär att den

godtroende förvärvaren blir ägare till egendomen och den tidigare ägarens äganderätt upphör i och med godtrosförvärvet. Principen modifieras dock genom att den tidigare ägaren har rätt att få tillbaka egendomen mot att han ersätter godtrosförvärvaren för vad denne har betalat för egendomen.

Regler om godtrosförvärv av lösöre finns i lagen (1986:796) om godtros- förvärv av lösöre, vilken trädde i kraft den 1 januari 1987. Till grund för lagen ligger betänkandet Förvärv i god tro (SOU 1984:16) av utredningen om godtrosförvärv av stöldgods m.m.

Lagen innefattar i huvudsak en kodifiering av de rättsregler på området som har utbildats i rättspraxis. Lagen innebär emellertid också en skärpning och precisering av de krav som ställs på en förvärvare av lösöre för att denne skall anses vara i god tro. Sålunda skall enligt 3 § en förvärvare anses ha varit i god tro endast om det är sannolikt att egendomens beskaffenhet, de förhållanden under vilka den utbjöds och omständigheterna i övrigt var sådana att han inte borde ha insett att överlåtaren saknade rätt att förfoga över egendomen. Bestämmelsen kom till bl.a. i syfte att motverka handeln med stöldgods. Den innebär att krav ställs på särskild försiktighet hos förvärvaren, om situationen vid köpetillfället på något sätt avviker från vad som kan anses normalt.

Det finns ett visst samband mellan straffrättens regler om häleribrott och civilrättens regler om godtrosförvärv. Den straffrättsliga och den civil- rättsliga bedömningen skall dock göras efter olika måttstockar. Det kan få till följd att åtalet mot en förvärvare för häleri lämnas utan bifall men att förvärvaren ändå inte skall anses ha gjort ett civilrättsligt giltigt godtrosförvärv. Kraven på aktsamhet för ett giltigt godtrosförvärv ställs högre än de krav som avgör om en förvärvare av egendomen har gjort sig skyldig till brott. För att motverka att den civilrättsliga bedömningen får bestämmas av den straffrättsliga föreslog utredningen om godtrosförvärv av stöldgods m.m. en omvänd bevisbörda, dvs. att förvärvaren skulle behöva styrka sin goda tro för att få behålla egendomen. Förslaget kritiserades under remissbehandlingen och i lagen infördes i stället den nyanserade bevisregeln i 3 § (se prop. 1985/86:123 s. 9 f.).

Godtroskravet innebär en långtgående skyldighet att vid förvärvet iaktta aktsamhet beträffande överlåtarens rätt att förfoga över egendomen. Bedömningen av om förvärvaren har varit tillräckligt aktsam skall göras i två led. Först skall förvärvaren göra sannolikt att vissa omständigheter förelåg, dvs. hur det gick till vid förvärvet. Därefter skall man bedöma om dessa omständigheter är sådana att förvärvaren kan anses ha uppfyllt kraven på aktsamhet vid förvärvet.

Kraven på aktsamhet skall anpassas efter egendomens beskaffenhet, de förhållanden under vilka egendomen bjöds ut och omständigheterna i övrigt (se prop. 1985/86:123 s. 21 f.).

Lagen om godtrosförvärv av lösöre innehåller också bestämmelser om att den som på grund av någon annans godtrosförvärv har förlorat äganderätten till viss egendom har rätt att få tillbaka egendomen mot lösen. Den som vill lösa till sig egendomen skall kräva tillbaka den från innehavaren inom tre månader från det att han fick eller måste antas ha fått kännedom om dennes innehav. Gör han inte det är rätten att kräva tillbaka egendomen förlorad (4 §). Lösenbeloppet skall motsvara innehavarens kostnader för förvärvet av egendomen och dess förbättring. Vidare skall hänsyn tas till förändringar i penningvärdet. Beloppet behöver dock aldrig överstiga sakens värde i den allmänna handeln (5 §). Rätten till lösen torde ha störst betydelse när det gäller föremål med affektionsvärden, museiföremål samt sådana saker där försäkringsersättning inte medger ersättningsköp.

Lagen om godtrosförvärv av lösöre gäller även förvärv i god tro av panträtt i lösöre.

Behovet av utredning

När lagen om godtrosförvärv av lösöre antogs uttalade lagutskottet i sitt av riksdagen godkända betänkande att lagen tillgodosåg de önskemål riksdagen framställt om lagstiftning som försvårar möjligheterna till godtrosförvärv av stöldgods. Samtidigt konstaterade utskottet att regeln inte innebar någon inskränkning av möjligheterna att göra legitima godtrosförvärv (se bet. 1986/87:LU4 s. 5).

Sedan lagen trädde i kraft har den flera gånger behandlats i riksdagen till följd av motioner (se bet. 1989/90:LU27, 1991/92:LU7 och 1992/93:LU2). Motionärerna har ifrågasatt framför allt huruvida lagen i tillräcklig grad uppfyller syftet att motverka handeln med stöldgods. Det har också gjorts gällande att den ursprunglige ägarens ställning borde förbättras.

Vid behandling av motionerna har lagutskottet framhållit att lagen om godtrosförvärv innebär en skärpning och precisering av de krav som ställs på en förvärvare för att denne skall anses vara i god tro. Utskottet har uttalat att det inte finns anledning att ompröva de principer och skäl som ligger bakom lagen. När frågan senast behandlades hänvisade lagutskottet i sitt av riksdagen godkända betänkande (bet. 1992/93:LU2 s. 5) till sin tidigare inställning. Utskottet förutsatte emellertid att reglerna följs upp och att regeringen

ser till att en utvärdering av lagen kommer till stånd i ett lämpligt sammanhang.

Under riksmötet 1992/93 har frågan om en översyn av lagen om godtros- förvärv tagits upp i tre motioner (mot. 1992/93:L901-903). Behandlingen av dessa motioner har skjutits upp till nästa riksmöte. Lagstiftningen om godtrosförvärv har dessutom tagits upp i särskilda riksdagsfrågor.

I rättspraxis finns det endast två publicerade avgöranden av Högsta domstolen om lagens tillämpning, nämligen NJA 1989 s. 784 och 1992 s. 892. Rättsfallet från år 1989 gällde innebörden av godtroskravet enligt 3 § lagen om godtrosförvärv av lösöre. En bilhandlare, som vid köp av en stulen och falskskyltad bil inte hade kontrollerat det direkt i bilen instansade chassinumret, ansågs inte ha varit i god tro vid förvärvet av bilen. Rättsfallet från år 1992 gällde frågan om preskription av lösenrätt efter godtrosförvärv.

Tillämpningen av lagen om godtrosförvärv av lösöre diskuterades vid en hearing i Justitiedepartementet den 19 februari 1993. Vid detta tillfälle kritiserades reglerna från flera håll och önskemål framfördes om en översyn av lagens bestämmelser. Diskussionen gällde särskilt frågan om godtrosförvärv av stöldgods.

Vid hearingen hävdades från flera håll att uppfattningen bland allmänheten om vad som krävs för att en förvärvare skall anses vara i god tro fortfarande synes vara oklar och i vissa fall rent felaktig. Vidare påtalades att man vid tillämpningen av lagen ibland fortfarande förbiser att frågan om ansvar för brott är en sak och att frågan om godtrosförvärv är en annan.

Vid hearingen gjordes från flera håll gällande att syftet att motverka handeln med stöldgods inte hade uppnåtts med lagstiftningen. I sammanhanget framhölls att regelsystemet i flertalet europeiska länder bygger på vindikationsprincipen när det gäller förvärv av stöldgods. Denna skillnad mellan det svenska systemet och andra länders regler ansågs kunna bidra till att stöldgods fördes in i vårt land. Flera företrädare förespråkade ett ökat inslag av vindikationsprincipen i Sverige.

Mot denna bakgrund kan det ifrågasättas om lagen om godtrosförvärv av lösöre fyller syftet att motverka handeln med stöldgods. Det finns därför skäl att låta utreda den frågan.

Jag föreslår att en särskild utredare tillkallas för att utvärdera lagstiftningen om godtrosförvärv av lösöre för att se om reglerna bör ändras i syfte att motverka handeln med stöldgods.

Uppdraget

Som jag har nämnt bygger lagen om godtrosförvärv av lösöre på betänkandet Förvärv i god tro (SOU 1984:16). Betänkandet innehåller en utförlig redovisning av svenska och utländska förhållanden som bör tjäna som utgångspunkt för den nya utredningen. Redovisningen av gällande rätt i andra länder behöver naturligtvis uppdateras.

Utredaren bör i belysning av kritiken utvärdera den nuvarande lagstift- ningen och överväga om gällande regler fortfarande är ändamålsenliga. Därvid bör utredaren studera hur lagen har tillämpats av domstolarna och andra rättsvårdande organ för att få underlag för en bedömning av om lagen har fått en sådan utformning att den kan motverka handeln med stöldgods. Om utredaren skulle finna att lagen inte har haft avsedd effekt, bör utredaren analysera orsakerna till det och föreslå lämpliga åtgärder.

Som jag har påpekat tidigare bygger gällande rätt på exstinktionsprincipen. Ett sätt att skärpa kraven för ett giltigt godtrosförvärv är att - såsom utredningen om godtrosförvärv av stöldgods föreslog - införa en omvänd bevisbörda, dvs. att förvärvaren skall styrka sin goda tro för att få behålla egendomen. Ett alternativ till en omvänd bevisbörda kan möjligen vara att ytterligare skärpa kriterierna för att någon skall anses vara i god tro.

En huvudlinje i utredningsarbetet bör vara att överväga fördelar och nackdelar med en lagstiftning som i fråga om stöldgods baseras på vindikationsprincipen i stället för exstinktionsprincipen. Den ursprunglige ägarens intressen kan sägas göra sig särskilt starkt gällande i fråga om sådan egendom som ägaren blivit berövad genom ett tillgreppsbrott. En särreglering om icke anförtrodd egendom synes emellertid innebära att förvärvarens rätt blir beroende av straffrättsliga bedömningar som görs i efterhand; förvärvaren förlorar egendomen enbart av det skälet att det senare visar sig att den har frånhänts ägaren genom en viss typ av brott (se prop. 1985/86:123 s. 8).

En annan fråga är om det finns anledning att skilja mellan förvärv inom den reguljära handeln och övriga förvärv. I förarbetena till bestämmelsen om godtroskravet (3 §) i den nu gällande lagen framhålls att någon undersökningsplikt inte bör vila på en privatperson som gör sitt förvärv i den reguljära handeln, om det inte finns särskild anledning till misstanke. Detsamma sägs böra gälla vid offentlig auktion och marknader som organiseras av auktionsföretag och liknande. Vid försäljning "på gatan" bör det däremot normalt krävas att en förvärvare förvissar sig om att överlåtaren har rätt att förfoga över egendomen. Av denna anledning kan den som har köpt en sak på

gatan, till skillnad från den som gjort sitt inköp i en etablerad butik, mera sällan med framgång hävda god tro (se prop. 1985/86:123 s. 22).

En vindikationsrätt som gäller alla former av handel får naturligtvis det tydligaste genomslaget när det gäller möjligheterna att med civilrättsliga regler motverka handeln med stöldgods och innebär samtidigt rättstekniskt en enkel och klar lösning. En sådan lösning har dock ansetts medföra en otrygghet i det dagliga affärslivet; den legala handeln med begagnade varor skulle kunna hämmas och risken skulle öka även för en köpare som undersökt överlåtarens åtkomst (se prop. 1985/86:123 s. 7). Från konsumentpolitisk synpunkt kan det vara betänkligt att en konsument som t.ex. köpt begagnade saker i den reguljära handeln skulle riskera att bli av med godset, om detta senare visar sig vara stulet. Om vindikationsrätten inskränks till saker som förvärvats utanför den reguljära handeln, måste man närmare ange vad som avses med den reguljära eller etablerade handeln.

Även andra problem är förknippade med ett ökat inslag av vindikations- principen. I svensk rätt finns det inte några regler om preskription av äganderätt till lös egendom. Beträffande fast egendom kan den ursprunglige ägarens rätt till egendomen upphöra till följd av någon annan innehavares hävd. En övergång till vindikationsprincipen aktualiserar behovet av ett hävdeinstitut också för lösa saker. Även denna fråga bör alltså ingå i utredarens uppdrag.

En övergång till vindikationsprincipen får också försäkringsmässiga konsekvenser. Som lagutskottet påpekat (se bet. 1991/92:LU7 s. 6) skulle ett frångående av nuvarande huvudprincip i lagen om godtrosförvärv av lösöre innebära att det vid överlåtelse av stöldgods blev den godtroende förvärvaren som drabbades av en ekonomisk förlust i stället för den ursprunglige ägaren. Med nuvarande försäkringssystem finns i allmänhet goda möjligheter för den enskilde att försäkra sig mot skador som uppkommer på grund av stölder m.m. Vid sina överväganden om en eventuell övergång till vindikationsprincipen bör utredaren också beakta möjligheterna för den som i god tro förvärvat något som tillhör en annan person att skydda sig mot den ekonomiska förlusten genom försäkring. Vidare bör utredaren överväga hur den godtroende förvärvarens rätt att i ett sådant fall kräva ersättning av den från vilken han förvärvat egendomen bör vara utformad. Vid förvärv som sker från någon inom den reguljära handeln bör den godtroende förvärvaren i allmänhet ha goda möjligheter att få ut ersättning i ett sådant system. Möjligen kan det även i ett sådant system finnas möjligheter för den reguljära handeln att skydda sig mot

ekonomiska förluster av detta slag genom försäkring. Utredaren bör närmare belysa detta.

De nordiska ländernas regelsystem på området visar upp olikheter. I Finland och Norge tillämpas exstinktionsprincipen bara vid förvärv av anförtrodd egendom. Vid förvärv av icke anförtrodd egendom (dvs. framför allt stöldgods) gäller vindikationsprincipen. I Danmark gäller vindikationsprincipen såväl för anförtrodd som för icke anförtrodd egendom. I sitt arbete bör utredaren dra nytta av de erfarenheter som har vunnits i andra nordiska länders rättstillämpning och redovisa om det förhållandet att regelsystemet bygger på vindikationsprincipen har motverkat handeln med stöldgods.

Med tanke på den fortgående europeiska integrationen finns det anledning för utredaren att beakta rättsutvecklingen inom EG. Där har nyligen antagits ett direktiv om återlämnande av kulturföremål som illegalt har flyttats från en medlemsstats territorium (93/7/EEG). Enligt direktivet skall kulturföremål som olagligen har avlägsnats från en medlemsstat på talan av den berörda staten återlämnas i enlighet med ett särskilt förfarande vid domstol. En sådan talan får inte föras senare än ett år efter det att staten fick kännedom om var kulturföremålet finns och om identiteten hos innehavaren. Dessutom gäller en yttersta frist om trettio år efter det att föremålet olagligen avlägsnades från statens territorium. Innehavaren har rätt till skälig ersättning om han har visat tillbörlig hänsyn och försiktighet vid förvärvet av föremålet. Utredaren bör vid översynen av de svenska godtrosreglerna beakta EG-direktivet.

Inom Unidroit (International Institute for the Unification of Private Law) pågår arbete på en konvention om stulna och illegalt exporterade kulturföremål. Det regelsystem som förbereds inom Unidroit liknar reglerna i EG-direktivet.

Utredaren är oförhindrad att behandla även andra frågor, om de har omedelbart samband med reglerna om godtrosförvärv eller deras tillämpning. Vid den tidigare nämnda hearingen påpekades att det kan finnas anledning att överväga möjligheten att i bilregistret anmärka vissa förhållanden, t.ex. att ett fordon har köpts på avbetalning eller att det har utmätts. Syftet med sådana anmärkningar i registret skulle vara att försvåra otillåtna överlåtelser av fordon. Om utredaren finner att nuvarande ordning inte är ändamålsenlig, bör utredaren föreslå de ändringar som är påkallade.

Övrigt

För utredaren gäller regeringens direktiv till samtliga kommittéer och särskilda utredare angående utredningsförslagens inriktning (dir. 1984:05), angående beaktande av EG-aspekter i utredningsverksamheten (dir. 1988:43) och angående redovisning av regionalpolitiska konsekvenser (dir. 1992:50).

Utredningsuppdraget bör redovisas före utgången av år 1994.

Jag har i ärendet samrått med chefen för Kulturdepartementet.

Hemställan

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen bemyndigar det statsråd i Justitiedepartementet som har till uppgift att föredra ärenden om civilrätt att tillkalla en särskild utredare - omfattad av kommittéförordningen (1976:119) - med uppdrag att göra en översyn av lagstiftningen om godtrosförvärv av lösöre, att besluta om sakkunniga, experter, sekreterare och annat biträde åt den särskilde utredaren.

Vidare hemställer jag att regeringen beslutar att kostnaderna skall belasta andra huvudtitelns anslag Utredningar m.m.

Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och bifaller hennes hemställan.

(Justitiedepartementet)

Statens offentliga utredningar 1995

Kronologisk förteckning

1. Ett renodlat näringsförbud. N.
2. Arbetsföretag - En ny möjlighet för arbetslösa. A.
3. Grön diesel - miljö- och hälsorisker. Fi.
4. Långtidsutredningen 1995. Fi.
5. Vårdens svåra val.
   Slutbetänkande av Prioriteringsutredningen. S.
6. Muskövarvets framtid. Fö.
7. Obligatoriska arbetsplatskontakter för arbetslösa. A.
8. Pensionsrättigheter och bodelning. Ju.
9. Fullt ekonomiskt arbetsgivaransvar. Fi.
10. Översyn av skattebrottslagen. Fi.
11. Nya konsumentregler. Ju.
12. Mervärdesskatt - Nya tidpunkter för redovisning och betalning. Fi.
13. Analys av Försvarsmaktens ekonomi. Fö.
14. Ny Elmarknad + Bilagedel. N.
15. Könshandeln. S.
16. Socialt arbete mot prostitutionen i Sverige. S.
17. Homosexuell prostitution. S.
18. Konst i offentlig miljö. Ku.
19. Ett säkrare samhälle. Fö.
20. Utan el stannar Sverige. Fö.
21. Staden på vatten utan vatten. Fö.
22. Radioaktiva ämnen slår ut jordbruk i Skåne. Fö.
23. Brist på elektronikkomponenter. Fö.
24. Gasmoln lamslår Uppsala. Fö.
25. Samordnad och integrerad tågtrafik på Arlandabanan och i Mälardalsregionen. K.
26. Underhållsbidrag och bidragsförskott, Del A och Del B. S.
27. Regional framtid + bilagor. C.
28. Lagen om vissa internationella sanktioner - en översyn. UD.
29. Civilt bruk av försvarets resurser - regelverken, erfarenheter, helikoptrar. Fö.
30. Alkylat och Miljöklassning av bensin. M.
31. Ett vidareutvecklat miljöklassystem i EU. M.
32. IT och verksamhetsförnyelse inom rättsväsendet. Förslag till nya samverkansformer. Ju.
33. Ersättning för ideell skada vid personskada. Ju.
34. Kompetens för strukturomvandling. A.
35. Avgifter inom handikappområdet. S.
36. Förmåner och sanktioner - en samlad redovisning. Fi.
37. Vårt dagliga blad - stöd till svensk dagspress. Ku.
38. Yrkeshögskolan - Kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning. U.
39. Some reflections on Swedish Labour Market Policy. A.
    Några utländska forskares syn på svensk arbetsmarknadspolitik. A.
40. Älvsäkerhet. K.
41. Allmän behörighet för högskolestudier. U.
42. Framtidsanpassad Gotlandstrafik. K.
43. Sambandet Redovisning - Beskattning. Ju.
44. Aktiebolagets organisation. Ju.
45. Grundvattenskydd. M.
46. Effektivare styrning och rättssäkerhet i asylprocessen. A.
47. Tvångsmedel enligt 27 och 28 kap. RB samt polislagen. Ju.
48. EG-anpassade körkortsregler. K.
49. Prognoser över statens inkomster och utgifter. Fi.
50. Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 1995. M.
51. Elförsörjning i ofred. N.
52. Godtrosförvärv av stöldgods? Ju.

Statens offentliga utredningar 1995

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Pensionsrättigheter och bodelning. [8]
Nya konsumentregler. [11]
IT och verksamhetsförnyelse inom rättsväsendet. Förslag till nya samverkansformer. [32]
Ersättning för ideell skada vid personskada. [33]
Sambandet Redovisning - Beskattning. [43]
Aktiebolagets organisation. [44]
Tvångsmedel enligt 27 och 28 kap. RB samt polislagen. [47]
Godtrosförvärv av stöldgods? [52]

Utrikesdepartementet

Lagen om vissa internationella sanktioner - en översyn. [28]

Försvarsdepartementet

Muskövarvets framtid. [6]
Analys av Försvarsmaktens ekonomi. [13]
Ett säkrare samhälle. [19]
Utan el stannar Sverige. [20]
Staden på vatten utan vatten. [21]
Radioaktiva ämnen slår ut jordbruk i Skåne. [22]
Brist på elektronikkomponenter. [23]
Gasmoln lamslår Uppsala. [24]
Civilt bruk av försvarets resurser - regelverken, erfarenheter , helikoptrar. [29]

Socialdepartementet

Vårdens svåra val.
Slutbetänkande av Prioriteringsutredningen. [5]
Könshandeln. [15]
Socialt arbete mot prostitutionen i Sverige. [16]
Homosexuell prostitution. [17]
Underhållsbidrag och bidragsförskott, Del A och Del B. [26]
Avgifter inom handikappområdet. [35]

Kommunikationsdepartementet

Samordnad och integrerad tågtrafik på Arlandabanan och i Mälardalsregionen. [25]
Älvsäkerhet. [40]
Framtidsanpassad Gotlandstrafik. [42]
EG-anpassade körkortsregler. [48]

Finansdepartementet

Grön diesel - miljö- och hälsorisker. [3]
Långtidsutredningen 1995. [4]
Fullt ekonomiskt arbetsgivaransvar. [9]
Översyn av skattebrottslagen. [10]
Mervärdesskatt - Nya tidpunkter för redovisning och betalning. [12]
Förmåner och sanktioner - en samlad redovisning. [36]
Prognoser över statens inkomster och utgifter. [49]

Utbildningsdepartementet

Yrkeshögskolan - Kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning. [38]
Allmän behörighet för högskolestudier. [41]

Arbetsmarknadsdepartementet

Arbetsföretag - En ny möjlighet för arbetslösa. [2]
Obligatoriska arbetsplatskontakter för arbetslösa. [7]
Kompetens för strukturomvandling. [34]
Some reflections on Swedish Labour Market Policy. [39]
Några utländska forskares syn på svensk arbetsmarknadspolitik. [39]
Effektivare styrning och rättssäkerhet i asylprocessen. [46]

Kulturdepartementet

Konst i offentlig miljö. [18]
Vårt dagliga blad - Pstöd till svensk dagspress.[37]

Näringsdepartementet

Ett renodlat näringsförbud. [1]
Ny Elmarknad + Bilagedel. [14]
Elförsörjning i ofred. [51]

Civildepartementet

Regional framtid + bilagor. [27]

Miljödepartementet

Alkylat och Miljöklassning av bensin. [30]
Ett vidareutvecklat miljöklassystem i EU. [31]
Grundvattenskydd. [45]
Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 1995. [50]